

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΣ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

EJUSDEM JUSTINI COHORTATIO AD GRÆCOS.

Ἀρχόμενος (37) τῆς πρὸς ὑμᾶς παραινέσεως, ὡς ἄνδρες Ἕλληνες, εὐχομαι τῷ Θεῷ, ἐμοὶ μὲν ὑπάρξαι τὰ δέοντα πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν· ὑμᾶς δὲ, τῆς προτέρας ἀφεμένους φιλονεικίας, καὶ τῆς τῶν προγόνων πλάνης ἀπαλλαγέντας, ἐλέσθαι τὰ λυσιτελοῦντα νυνί (38) οὐδὲν οἰομένους περὶ τοὺς προγόνους ὑμῶν ἔσεσθαι πλημμελὲς παρ' ὑμῶν, εἰ τάναντία νυνί τῶν πρότερον (39) μὴ καλῶς δοξάντων αὐτοῖς χρήσιμα φαίνοιτο (40) παρ' ὑμῖν. Ἡ γὰρ τῶν πραγμάτων ἀκριθεὶς ἐξέτασις, καὶ τὰ δόξαντα πολλάκις καλῶς ἔχειν ἀλλοιότερα δείκνυσιν, ἀκριθεστέρα πείρα τάληθες βισανίσασα. Ἐπεὶ τοίνυν ἡμῖν ὁ περὶ τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας πρόκειται λόγος, (ἧς οὐδὲν (41), οἶμαι, προτιμότερον τοῖς ἀκινδύνως βιοῦν προηρημένοις εἶναι νενόμισται, διὰ τὴν μέλλουσαν μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦδε τοῦ βίου ἔσεσθαι κρίσιν· ἦν οὐ μόνον οἱ ἡμέτεροι κατὰ Θεὸν κηρύττουσι (42) πρόγονοι, προφητῆται τε καὶ νομοθέται, ἀλλὰ καὶ οἱ παρ' ὑμῖν νομισθέντες εἶναι σοφοί, οὐ ποιηταὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφοι (43) οἱ τὴν ἀληθῆ καὶ θεῖαν ἐπαγγελλόμενοι παρ' ὑμῖν εἰδέναι γινώσκιν·) ἔδοξέ μοι καλῶς ἔχειν, πρῶτον μὲν τοὺς τῆς θεοσεβείας (44) ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν ἐξετάσαι διδασκάλους, οἳ τινες καὶ ὄσοι, καὶ καθ' οὓς γεγένησιν χρόνους· ἴν' οἱ μὲν πρότερον τὴν ψευδῶνυμον θεοσεβείαν παρὰ τῶν προγόνων παρειληφότες, νῦν γοῦν αἰσθόμενοι, τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἀπαλλαγῶσι πλάνης· ἡμεῖς δὲ, σαφῶς καὶ φανερώς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀποδείξωμεν τῇ τῶν κατὰ Θεὸν προγόνων ἐπομένους θεοσεβείᾳ.

2. Τίνας τοίνυν, ὡς ἄνδρες Ἕλληνες, τῆς θεοσεβείας ὑμῶν διδασκάλους εἶναι φατε; Τοὺς ποιητάς;

(37) Ἀρχόμενος. Perionius et Sylburgius observant Justinum imitari exordium orationis Demosthenis pro Ctesiphonte.

(38) Νυνί. Colbert. νῦν. Mox idem cum Reg. 2, παρ' ὑμῶν πλημμελὲς.

(39) Τῶν πρότερον. Collb. τῶν προτέρων.

(40) Φαίνοιτο. Reg. 3 et Clarom. φάνοιτο, Collb. 2, φάνοιτο Mox Reg. 1 et 2, et Collb. τὰ δόξαντα πολλάκις καλῶς ἔχειν.

(41) Ἡς οὐδέν. Reg. 3 et Clarom. οἷς οὐδέν. Le-

Cohortationem apud vos, Græci, instituens, Deum precor, ut mihi quidem apud vos, ut par est, dicere contingat; vos autem pristinam pertinaciam relinquentes, et a majorum discedentes errore, quæ utilia sunt in præsentia eligatis, nec quidquam a vobis in majores vestros peccatum iri existimetis, si quæ pugnant cum iis, quæ olim minus belle opinati sunt, nunc vobis utilia videantur. Accurata enim rerum investigatio, ea etiam quæ præclare se habere visa fuerant, sæpe alia esse demonstrat, postquam accuratiore trutina verum exploravit. Itaque cum propositum nobis sit de vera religione disserere (qua quidem nihil iis qui vivere extra periculum volunt, antiquius esse arbitror propter futurum post finem hujus vitæ judicium, quod quidem non nostri solum in Dei cultu progenitores prædicant, prophetæ et legislatores, sed ii etiam qui apud vos sapientiæ opinionem habuere, tum poetæ, tum veram ac divinam apud vos scientiam assecutos se esse profitentes philosophi) præclarum factu judicavi, primo quidem de religionis nostræ simul atque vestræ magistris inquirere, 7 qui et quales, quibusque temporibus fuerint, ut et qui prius falso appellatam religionem a majoribus accepere, nunc re cognita, inveterato illo liberentur errore; sed et nosmetipsos clare et aperte demonstremus eorum religionem sequi, quos in Dei cultu progenitores habuimus.

2. Quosnam igitur, o Græci, religionis vestræ magistros dicitis? Poetas? At id vobis dicere non

git Perionius νενόμισθαι.

(42) Κηρύττουσι. Quidam R. Stephani codex cum Reg. 1, et Colbertino κηρύττουσι

(43) Φιλόσοφοι. Colbert. οἱ φιλόσοφοι. — Καὶ οἱ φιλόσοφοι οἱ τὴν ἀληθῆ καὶ θεῖαν εἰδέναι παρ' ὑμῖν ἐπαγγελλόμενοι γινώσκιν, κ. τ. λ., legit D. Otto ex codd. Reg. 1 et 2 et Argentorat. Ev. PATR.

(44) Τῆς θεοσεβείας. Deest articulus in Colbert. Legitur supra lineam θεολογίας in Reg. 3 et Clarom.

proderit apud eos qui in poetis versati sunt. Norunt enim illorum perridiculam de deorum origine sententiam, quemadmodum ex celeberrimo apud vos et principe poetarum Homero discere possumus. Primo enim ille generationem deorum ex aqua initium habuisse dicit. Ita enim scribit:

Oceanum deorum originem et matrem Tethyn.

Deinde vero et quid de primo apud eos opinato dicat Deo, quem etiam sæpe patrem appellat hominumque deumque, necessarium est subjicere: inquit enim:

Jupiter qui hominum dispensator belli est.

Hunc sane non tantum copiis militaribus auctorem belli, sed Trojanis etiam, per filiam ejus, perjurii causam fuisse dicit (45); eundemque amantem et lamentantem et insidiis ab aliis diis appetitum Homerus inducit, et nunc de filio suo dicentem:

Hei mihi, quod mihi Sarpedonem charissimum vi-
[torum

Fatale est a Patroclo Menætiade interfici,

nunc autem de Hectore:

Proh malum, certe dilectum virum fugatum circa
[murum

Oculis video: meum autem angitur cor.

Quæ vero de aliorum deorum adversus Jovem insidiis memoret, intelligunt qui versus hosce legunt:

Quo tempore eum colligare cælites voluerunt cæteri, Junoque, et Neptunus, et Pallas Minerva.

Ac nisi quem Briarea vocant dii, extimuisent beata illa numina, vinctus ab eis fuisset Jupiter. Enimvero quæ etiam de impotentibus Jovis amoribus Homerus canat, necesse est vobis, totidem illius verbis referendis, exponere. Sic enim illum ait cum Junone loqui:

Non enim unquam mihi sic deæ amor, neque mu-
[lieris

Animum pectoribus circumfusum domuit:

Neque quando captus fui amore Ixionis uxoris,

Neque quando Danaos formosæ Acrisii filis,

Neque quando captus fui amore Phœnicis filis in-
[clyti,

Neque quando Semeles, neque Alcmenes in Thebis,

Neque quando Cereris pulchricomæ reginæ,

Nec quando Latonæ valde illustris, neque tui ipsius.

8 Quæ porro de aliis ibidem diis ex Homeri poemate cognoscere liceat, et quot et quanta ab hominibus pertulerint, consentaneum est nunc com-

A ἀλλ' οὐ συνοίσει ὑμῖν πρὸς ἀνδρας τὰ τῶν ποιητῶν εἰδότες λέγειν· ἴσασι γὰρ τὴν ὑπ' αὐτῶν γελοιοτάτην περὶ θεῶν θεογονίαν (46) λεγομένην, ὡς ἔστιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ (47) κορυφαιοτάτου παρ' ὑμῖν καὶ πρώτου τῶν ποιητῶν Ὀμήρου μαρθάνειν. Οὗτος γὰρ πρῶτον μὲν τὴν τῶν θεῶν γένεσιν ἐξ ὕδατος τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι φησὶν· οὕτω γὰρ γέγραφεν,

Ἄκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν.

Ἐπειτα δὲ καὶ ἅ περὶ τοῦ πρώτου παρ' αὐτοῖς νομιζομένου θεοῦ λέγει, ὃν καὶ πατέρα ὀνομάζει πολλάκις ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ἀναγκαῖον ὑπομῆσαι· ἔφη γὰρ,

Ζεὺς ἔστ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται¹.

Αὐτὸν τοίνυν οὐ πολέμου ταμίαν μόνον τῷ στρατεύματι, ἀλλὰ καὶ ἐπιτορκίας (48) Τρωσὶ διὰ τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς αἰτίον γεγενῆσθαι φησὶ· καὶ τοῦτον ἐρῶντα, καὶ σχετλιάζοντα, καὶ ὀλοφυρόμενον, καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων θεῶν ἐπιβουλεύμενον Ὀμηρος εἰσάγει, καὶ ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ παιδὸς λέγοντα,

ὦ μοι ἐγὼν, ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν

Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιο Μενειτιάδαο δαμῆναι²·

ποτὲ δὲ ὑπὲρ τοῦ Ἑκτορος·

ὦ πόποι, ἦ φίλον ἄνδρα διωκόμενον περὶ τεῖχος

ὄφθαλμοῖσιν ἐρῶμαι, ἐμὸν δ' ὀλοφύρεται ἦτορ³.

Τίνα δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν κατὰ τῆς τοῦ Διὸς ἐπιβουλῆς λέγει, ἴσασι οἱ ἐντυγχάνοντες τοῖς ἔπεσι τούτοις·

Ὅπότε μιν ξυνδῆσαι Ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι, Ἥρη τ' ἠδὲ Ποσειδῶν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη⁴.

C Καὶ εἰ μὴ τὸν, ὃν Βριάρεων καλέουσι θεοὶ, ὑπέδεισαν οἱ μάκαρες θεοὶ, ἐδέδετο ἂν ὑπ' αὐτῶν ὁ Ζεὺς.

Ὅσα δὲ καὶ περὶ τῆς ἐρωτικῆς τοῦ Διὸς ἀκολασίας Ὀμηρος λέγει, ἀναγκαῖον δι' αὐτῶν (49) ὑμᾶς ὑπομῆσαι ὧν εἶρηκε ῥητῶν. Ἐφη γὰρ αὐτὸν οὕτω (50) πρὸς τὴν Ἥραν λέγειν·

Οὐ γὰρ πώποτέ μ' ὤδε θεᾶς ἔρος, οὐδὲ γυναικὸς

θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι περιπροχυθεὶς ἐδάμασσεν·

οὐδ' ὅπότε ἠρασάμην Ἰξιονίης ἀλόχοιο,

οὐδ' ὅτε περ Δανάης καλλιφύρου Ἀκρισιῶνης,

οὐδ' ὅτε Φοῖβικος κούρης τηλεκλειτοῖο (51),

οὐδ' ὅτε περ Σεμέλης, οὐδ' Ἀλκμήνης ἐνὶ Θήβῃ,

οὐδ' ὅτε Δήμητρος καλλιπλοκάμειο ἀνάσσης,

οὐδ' ὅποτε Λητοῦς ἐρικυδέος, οὐδέ σευ αὐτῆς⁵.

D Τίνα δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν ἐκ τῆς Ὀμήρου ποιήσεως ἐξεστὶ μαρθάνειν, καὶ ὅσα ὑπὸ ἀνθρώπων πεπόνθασιν, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑπομῆσαι νυνί. Ἄρα

¹ Iliad. E, v. 311. ² Iliad. T, v. 224. ³ Iliad. II, v. 455. ⁴ Iliad. X, v. 168. ⁵ Iliad. A, v. 399. ⁶ Iliad. E, v. 525.

(45) Observat Perizonius Jovem perjurii causam existisse Trojanis, quia, cum Menelaum Paris ad certamen singulare provocasset, ac Trojanos inter et Græcos iurejurando interposito convenisset, ut inter vinceret, is Helenam haberet, Venus, quam pater reprimere debuisset, victum Paridem eripuit et Helenam simul abduxit, ut in libro tertio Iliadis narratur.

(46) Θεογονίαν. Θεολογίαν in quodam codice R. Sl.

(47) Ἀπὸ τοῦ. Sic emendavimus ope Colbertini codicis. Male in editis ἀπὸ τῶν τοῦ.

(48) Ἐπιτορκίας. Legitur πολιορκίας in Colbert. ad marg. et alia manu.

(49) Δι' αἰτῶν. Sic habet Reg. 5: Ἀναγκαῖον ὑμᾶς ὑπομῆσαι, δι' ὧν εἶρηκε ῥητῶν.

(50) Οὕτω. Clarom. οὕτως.

(51) Τηλεκλειτοῖο. Reg. 3, et Clarom. τηλεκακτοῖο.

μὲν γὰρ καὶ Ἀφροδίτην ὑπὸ Διομήδους τετρῶσθαι λέγει, πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων θεῶν διηγεῖται πάθη. Οὕτω γὰρ ἔστιν ἡμῖν ἀπὸ τῆς παραμυθουμένης τὴν θυγατέρα Διώνης μανθάνειν· ἔφη γὰρ πρὸς αὐτήν[†].

Τέτλαθι, τέκνον ἐμὸν, καὶ ἀνάσχεο, κηδομένη περ.
Πολλοὶ γὰρ δὴ τλήμεν Ὀλύμπι δώματ' ἔχοντες
Ἐξ ἀνδρῶν, χαλέπ' ἄλγε' ἐπ' ἀλλήλοισι τιθέντες.
Τλή μὲν Ἄρης, ὅτε μιν Ὠτος κρατερὸς τ' Ἐφιάλ-

Παῖδες Ἀλωῆος δῆσαν κρατερῶ ἐνὶ δεσμῶ,
Καλκείω δ' ἐν κεράμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας
Τλή δ' Ἥρη, ὅτε μιν κρατερὸς παῖς Ἀμφιτρυώ-

Δεξιτερὸν κατὰ μαζῶν διστῶ τριγλώχητι
Βεβλήκει· τότε κέν μιν (52) ἀνήκεστον λάβεν

Τλή δ' Αἴδης ἐν τοῖσι πελώριοις ὠκύν διστόν,
Εὐτέ μιν ὠτόδ' ἀνήρ υἱὸς Διὸς αἰγιόχοιο
Ἐν πύλῳ ἐν νεκύεσσι βαλὼν ὀδύνησιν ἔδωκεν·

Αὐτὰρ ἔφη πρὸς δῶμα Διὸς, καὶ μακρὸν Ὀλυμπον,
Κῆρ ἀχέων, ὀδύνησι πεπαρμένους· αὐτὰρ δίστοδ' ὦμον
Ἐνὶ στιβαρῶ ἠλήλατο, κῆδε δὲ θυμόν.

Εἰ δὲ καὶ τῆς τῶν λοιπῶν θεῶν ἐξ ἐναντίας μάχης ὑπομνησθῆναι ὑμᾶς προσήκει, αὐτὸς ὑμᾶς ὁ ὑμέτερος ποιητῆς ὑπομνήσει λέγων⁸,

Τύσσοι ἄρα κτύπος ὤρτο θεῶν ἔριδι ξυριόντων·

Ἦτοι μὲν γὰρ ἐναντα Ποσειδάωνος ἄνακτος
Ἰστατ' Ἀπόλλων Φοῖβος, ἔχων ἰὰ πτερύεργα·
Ἄρτα δ' Ἐρμῆοιο θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη.
Ἥρη δ' ἀντίεστη χρυσηλάκατος κελαδαιῆ
Ἄρτεμις ἰοχέαιρα, κασιγνήτη Ἐκάτοιο·

Ἀητοῖ δ' ἀντίεστη σῶκος ἐριούριος Ἑρμῆς.

Ταῦτα καὶ τοιαῦτα περὶ θεῶν ἐδίδαξεν ὑμᾶς (53) Ὅμηρος, καὶ οὐχ Ὅμηρος μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἡσίοδος. Ὡστε εἰ μὲν πιστεύετε τοῖς κορυφαίοτατοις ὑμῶν ποιηταῖς, τοῖς γενεαλογήσασιν (54) τοὺς θεοὺς ὑμῶν, ἀνάγκη ὑμᾶς ἢ τοιοῦτους αὐτοὺς εἶναι νομίζειν, ἢ μὴδ' ὅλως θεοὺς αὐτοὺς (55) εἶναι πιστεύειν.

3. Εἰ δὲ τοὺς ποιητὰς παραιτεῖσθε λέγειν, ἐπειδὴ μύθους τε αὐτοῖς πλάττειν ἐξεῖναι φατε, καὶ πολλὰ πόρρω τῆς ἀληθείας περὶ θεῶν μυθωδῶς διεξιέναι, τίνας ἑτέρους τῆς θεοσεβείας ὑμῶν διδασκάλους ἔχειν οἴεσθε, ἢ πῶς ταύτην αὐτοὺς μεμαθηκέναι φατέ; ἀδύνατον γὰρ τοὺς μὴ πρότερον παρὰ τῶν εἰδότων μεμαθηκότας τὰ οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα πράγματα γινώσκειν. Τοὺς σοφοὺς πάντως δῆπου καὶ φιλοσόφους (56) λέξετε· ἐπὶ τούτους γὰρ, ὡσπερ ἐπὶ τεῖχος ὄχυρον, καταφεύγειν εἰώθατε, ἐπειδὴν τις ὑμῖν

memorare. Nam Martem et Venerem a Diomede vulnera accepisse ait, et præterea multorum aliorum deorum ærumnas recenset. Sic enim licet nobis ex Dione filiam consolante discere. Ait enim ad illam :

Perfer filia mea, et tolera, angaris licet,
Multi enim jam pertulimus cælestes domos habitantes
Ab hominibus, gravibus malis invicem illatis.

Passus est quidem Mars, quando ipsum Otus fortis-

[que Ephialtes

Filii Aloeï ligaverunt validis vinculis.

Æreo autem in carcere ligatus [uit tredecim menses :

Passa est et Juno quando eam fortis filius Amphi-

[trygonis

Dextram ad papillam sagitta tricuspi-de

Vulneravit ; tunc ipsam inmedicabilis cepit dolor.

Passus est et Pluto inter hos ingens velocem sagittam.

B Quando ipsum idem vir filius Jovis ægiocchi,

Ad portam inferorum inter mortuos assecutus dolo-

[ribus tradidit :

Sed is ivit ad domum Jovis magnamque Olympum

Corde dolens, doloribus cruciatus ; nam sagitta

Humerum per sortem adacta erat, et angebat ani-

[mum.

Si vero cæterorum quoque deorum commissam inter ipsos pugnam referre vobis oporteat, ipse vos poeta vester edocebit, dum ait :

Tantus adeo sonitus ortus est deorum contentione

[congrredientium.

Item contra Neptunum regem

Stabat Apollo Phæbus, habens sagittas pennatas :

Contra Martem dea cæsia Minerva :

Contra Junonem stabat, aureu tela gerens, sonora,

Diana sagittis gaudens, soror procul jaculantis Apol-

[linis :

C Contra Latonam stabat servator perutilis Mercurius.

Hæc vos de diis et alia ejusmodi docuit Homerus, nec Homerus solum, sed etiam Hesiodus. Quapropter si creditis poetarum vestrorum præstantissimis, qui genealogias deorum vestrorum scripsere, necesse est ut eos vel tales existimetis esse, vel ne deos quidem omnino esse credatis.

3. Sin autem poetas refugitis allegare, propterea quod licere illis fingere dicitis, et multa a vero remota de diis fabulose disserere; quos tandem alios religionis vestrae magistros habere vobis videmini, et quomodo eam illos dicitis accepisse? Fieri enim non potest ut tam magna et divina cognoscant, nisi qui prius a scientibus didicerint. 9 Sapientes profecto et philosophos dicetis. Ad hos enim tanquam ad murum communium confugere soletis, si quis vobis poetarum de diis objiciat opiniones.

Tertullianus in ad Nat., cap. 12, demonstrat Saturnum ne hominem quidem esse, si tempus dicatur. Vide Athenag. Apol., n. 29.

(56) Καὶ φιλοσόφους. Robertus St. ad calcem habet καὶ διδασκάλους φιλοσόφους. Sic etiam ad marg. Reg. 3, et Clarom. nisi quod habent τοὺς φιλοσόφους. Paulo post Colb. ἐκάστου γνώμην. Quod autem ait Justinus philosophorum sententiam magis ridiculam esse quam poetarum, id confirmari potest auctoritate Plutarchi, qui idem statuit de Stoicis, lib. De revng. Stofc

[†] Iliad. E, v. 385. ⁸ Iliad. Y, v. 66.

(52) Τότε κέν μιν. Colbert. et Reg. 3 : τότε κέν περ.

(53) Ἦμας. Colbert. ἡμᾶς.

(54) Γενεαλογήσασιν. Editi præmittunt καί, sed hæc particula melius videtur deesse in Colbert. et Reg. 2.

(55) Ἡ μὴδ' ὅλως θεοὺς αὐτοὺς. Colbert. et Reg. 2 habent ἢ μὴδ' ὅλως τοὺς θεοὺς αὐτοὺς. Is est Justiniani sensus : Necesse est, ut deos vitiosos a vobis coli fateamini; vel, si fabulas ad physiologiam revocatis, ne deos quidem illos esse dicatis. Sic

Quamobrem cum a veteribus et primis ordiri con-
veniat, inde incipiam et cujusque opinionem,
multo sane poetarum theologia magis ridiculam,
exponam. Thales quidem Milesius, qui naturalis
philosophiae pertractandae princeps exstitit, rerum
omnium principium aquam esse pronuntiavit; ex
aqua enim ait omnia fieri et in aquam omnia re-
solvi. Post hunc Anaximander ex eadem Mileto in-
finitum principium omnium constituit. Ex eo enim
fieri omnia et in illud redire omnia. Tertius Ana-
ximenes, Milesius et ipse, aerem omnium princi-
pium esse decernit. Ex eo enim omnia fieri et in
illud resolvi. Heraclitus et Hippasus Metapontinus
principium omnium ignem esse pronuntiant. Ex
igne enim nasci omnia et in ignem omnia desinere.
Anaxagoras Clazomenius similitudines partium;
Archelaus Atheniensis, Apollodori filius, aerem
infinite, illiusque densitatem et raritatem omnium
principium esse dicit. Hi omnes a Thalete ori-
eam philosophiam persecuti sunt, quam ipsi natu-
ralem vocant.

Ἀθηναῖος, ἀέρα ἀπειρον, καὶ τὴν περὶ αὐτὸν πυκνότητα καὶ μάνωσιν (62), ἀρχὴν ἀπάντων εἶναι λέγει. Οὗτοι πάντες, ἀπὸ θαλοῦ τὰς διαδοχὰς ἐσχηκότες, τὴν φυσικὴν ὑπ' αὐτῶν καλουμένην μετῆλ-
θον φιλοσοφίαν.

4. Rur us autem ab alio capite et fonte Pytha-
goras Samius, Mnesarchi filius, principia numeros
vocat, eorumque proportionem et concentus, et
composita ex utrisque elementa, tum etiam Mo-
nadem et infinitam Dyadem. Epicurus Atheniensis,

(57) *Θαλῆς μὲν*. Quae de principiis philosopho-
rum disserit Justinus, ea ad verbum desumit ex
libro primo Plutarchi *De placitis philosophorum*,
ubi paulo fusius exponuntur.

(58) *Ἀναλύεσθαι*. Reg. 5, et Clarom. διαλύε-
σθαι. Sic etiam R. St. ad calcem.

(59) *Πάντα*. Coll. τὰ πάντα.

(60) *Καὶ Ἰππασος*. Male in codicibus Justini
tum editis, tum manu exaratis legitur, Ἡράκλει-
τος, ὁ Μεταπόντιος, ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ πῦρ εἶ-
ναι λέγει. Auctore Plutarcho manifestum in his
vocibus errorem sustuli, et pro λέγει, quod in me-
dio periodi legebatur, in fine apposui λέγουσι, ut
legitur apud Plutarchum et apud Eusebium, qui
hunc Plutarchi locum transtulit in *Præp. Evang.*,
lib. xiv, c. 14. Mox legitur in Reg. 5 et Clarom.:
Καὶ εἰς τοῦτο τὰ πάντα ἀναλύεσθαι φησιν. Sic etiam
ad calcem R. Stephani. — Ἡράκλειτος... τελευ-
τῶν. Maranus, refragantibus prorsus omnibus codd.
mss., ex Plutarcho in textum recepit: Ἡράκλ.
καὶ Ἰππασος ὁ Μεταπ... εἶναι: ἐκ... τελευτῶν
λέγουσι. Nonne Justinus ipse errorem committere
potuit? Otto.

(61) *Ὁμοιομερείας*. Ideo has ὁμοιομερείας,
sive partium similitudines, Anaxagoras principia
omnium esse ducebat, quia statuebat in iis, ex
quibus alia gignuntur, inesse partes quasdam, quae
sub aspectum non caderent, sed sola ratione con-
siderari possent, atque iis similes essent, quae ex
illis gignuntur. Plutarchus, seu quicumque alius au-
ctor exstitit librorum *De placitis philosophorum*,
observat Anaxagoram, præter illas ὁμοιομερείας,
causam efficientem admittere. Sed mihi videtur
Justinus non magnum discrimen inter Anaxagoram
et superiores philosophos ponere. Etsi enim men-
tem admittebat efficientem omnium; tamen, ut ad
Plato, lib. *De anima*, hac mente minime utebatur,
sed ex æthere, aere, aquis et aliis ejusmodi causas

τὰς τῶν ποιητῶν περὶ θεῶν ἀπαγγέλλη δόξας. Οὐκ-
οὖν ἐπειδὴ περ ἀπὸ τῶν παλαιῶν καὶ πρώτων ἄρ-
ξασθαι προσήκει, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος, τὴν ἐκάστου
δόξαν ἐκθήσομαι, πολλῶ γελιοτέραν τῆς τῶν ποιη-
τῶν θεολογίας οὔσαν. Θαλῆς μὲν (57) γὰρ ὁ Μιλή-
σιος, ὁ πρῶτος τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας ἄρξας, ἀρ-
χὴν εἶναι τῶν ὄντων ἀπάντων τὸ ὕδωρ ἀπεφήνατο·
ἐξ ὕδατος γὰρ φησι τὰ πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ
τὰ πάντα ἀναλύεσθαι (58). Ἀναξίμανδρος δὲ μετὰ
τοῦτον, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὀρμώμενος Μιλήτου, τὸ ἀπει-
ρον ἀρχὴν ἀπάντων ἔφησεν εἶναι: ἐκ τούτου γὰρ δὴ
τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τοῦτο τὰ πάντα φθείρε-
σθαι. Τρίτος Ἀναξιμένης, καὶ οὗτος ἐκ τῆς Μιλή-
του ὑπάρχων, ἀέρα τοῦ παντὸς ἀρχὴν εἶναι λέγει·
ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τοῦτον

πάντα (59) ἀναλύεσθαι φησιν. Ἡράκλειτος καὶ Ἰπ-
πασος (60) ὁ Μεταπόντιος ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ πῦρ
εἶναι· ἐκ τοῦ πυρὸς γὰρ τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς
τὸ πῦρ τὰ πάντα τελευτῶν, λέγουσι. Ἀναξαγόρας ὁ
Κλαζομένιος ἀρχὰς τῶν πάντων τὰς ὁμοιομε-
ρείας (61) εἶναι ἔφη. Ἀρχέλαος ὁ Ἀπολλοδώρου

4. Εἰθ' ἐξῆς ἀφ' ἐτέρας ἀρχῆς Πυθαγόρας Μνησάρ-
χου Σάμιος, ἀρχὰς τοὺς ἀριθμούς, καὶ τὰς συμμε-
τρίας καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἀρμονίας καλεῖ, τὰ τ' ἐξ
ἀμφοτέρων σύνθετα στοιχεῖα· ἔτι μέντοι μονάδα καὶ
τὴν ἀόριστον δυάδα (63). Ἐπίκουρος Νεοκλέους,

(62) *Πυκνότητα καὶ μάνωσιν*. Densitatem aeris
terram intelligebat, ut adjicit Plutarchus, ignem
vero raritatem. Sicque idem fere de aere, ac Hera-
clitus et Hippasus de igne, dicebat. Hi enim, ut
ibidem testatur Plutarchus, crassissimas ignis par-
tes, dum in sese coeunt, terram fieri dicebant;
deinde vi ignis laxata terra aquam ellici.

(63) *τὴν ἀόριστον δυάδα*. Binarium numerus
indefinitus secundum Pythagoreos, quia id quod
imperfectum est et confusum designat, et ideo
opponitur unitati, id quod omnibus numeris abso-
lutum est, ac eodem semper modo se habet, desi-
gnanti. Hinc Philo pag. 305, unitatem ait aliquid
esse ab omni permissione parum; binarium vero mi-
stum esse ac minime simplex, quippe cum composi-
tionem et divisionem accipiat. Eundem binarium,
inquit Plutarchus, lib. *De Is. et Osir.*, contentionem
et audaciam, ἔριν καὶ τόλμαν vocaverunt. Idem Plu-
tarchus in eo loco, quem S. Justinus integrum
non descripsit, sic loquitur: Πάλιν δὲ τὴν μονάδα
καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα ἐν ταῖς ἀρχαῖς. Σπεύδει δὲ
αὐτῶ τῶν ἀρχῶν ἢ μὲν ἐπὶ τὸ ποιητικὸν αἴτιον καὶ
εἰδικόν (ὅπερ ἐστὶ νοῦς ὁ θεός) ἢ δὲ ἐπὶ τὸ παθητι-
κόν τε καὶ ὄνικόν (ὅπερ ἐστὶν ὁ ὀρατὸς κόσμος)·
καὶ τὰς unitatem et infinitum binarium in princi-
piis. Ex his autem principiis alterum refert ad effi-
cientem causam et exemplarem, quae est mens Deus;
alterum vero ad patibilem et materialem, quae est
visibilis mundus. Et in eodem libro *De placit. phi-
losoph.*, cap. 7: Πυθαγόρας τῶν ἀρχῶν τὴν μὲν μον-
άδα, θεόν... τὴν δὲ ἀόριστον δυάδα καὶ θαίμονα καὶ

Ἀθηναῖος, ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα λόγῳ θεωρητὰ εἶναι λέγει, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγέννητα, ἀφθαρτα, οὔτε θραυσθῆναι δυνάμενα, οὔτε διάπλασιν (64) ἐκ τῶν μερῶν λαβεῖν, οὔτε ἀλλοιωθῆναι· διὰ τοῦτο καὶ λόγῳ θεωρητὰ. Ἐμπεδοκλῆς Μέτωνος, ὁ Ἀκραγαντῖνος, τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, γῆν· δύο δὲ ἀρχικὰς δυνάμεις, φιλίαν τε καὶ νεῖκος· ὧν ἡ μὲν ἔστιν ἐνωτικὴ, τὸ δὲ διαιρετικόν. Ὅρατε τοίνυν τὴν ἀταξίαν τῶν παρ' ὑμῖν νομισθέντων γεγενῆσθαι σοφῶν, οὓς διδασκάλους ὑμῶν τῆς θεοσεβείας γεγενῆσθαι φατε, τῶν μὲν, ὕδωρ ἀποφνημαμένων ἀρχὴν ἀπάντων εἶναι· τῶν δὲ ἀέρα (65)· τῶν δὲ πῦρ· τῶν δὲ ἄλλο τι τῶν προειρημένων· καὶ πάντων τούτων πιθανοῖς τισι λόγοις πρὸς κατασκευὴν τῶν μὴ καλῶς δοξάντων αὐτοῖς χρωμένων, καὶ τὸ ἴδιον δόγμα προτιμότερον ἐπιχειρούντων δεικνύσαι. Ταῦθ' ὑπ' αὐτῶν εἴρηται. Πῶς οὖν ἀσφαλές, ὧ ἄνδρες Ἕλληνες, τοῖς σώζεσθαι βουλομένοις (66), παρὰ τούτων οἴεσθαι δύνασθαι τὴν ἀληθῆ θεοσεβείαν μαθάνειν, τῶν μηδὲ αὐτοῦς (67) πείσαι δυνηθέντων τὸ μὴ πρὸς ἀλλήλους στασιάζειν, μηδ' ἐναντίοι τῆς ἀλλήλων φαίνεσθαι δόξης;

5. Ἄλλ' ἴσως οἱ τῆς ἀρχαίας καὶ παλαιᾶς ἐκείνης ἀποστῆναι μὴ βουλόμενοι πλάνης, οὐ φασι παρὰ τῶν προειρημένων, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἐνδοξοτάτων καὶ τελειοτάτων ἐν ἀρετῇ νομισθέντων εἶναι παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων, τὸν περὶ τῆς θεοσεβείας παρεληφέναι (68) λόγον, Πλάτωνός τε (69) καὶ Ἀριστοτέλους. Τούτους γὰρ τὴν τελείαν καὶ ἀληθῆ φασι μεμαθηκένας θεοσεβείαν. Ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν ἠδέως ἀν πυθοίμην τῶν ταῦτα λεγόντων, παρὰ τίνων αὐτοῦς μεμαθηκότας εἰδέναι φασίν· ἀδύνατον (70) γὰρ τοῦς τὰ οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα μὴ παρὰ τίνων εἰδόντων μεμαθηκότας, ἢ αὐτοῦς εἰδέναι, ἢ ἑτέροισι δύνασθαι διδάσκειν ὀρθῶς· δεύτερον δὲ οἶμαι δεῖν καὶ τὰς τούτων ἐξετάσαι δόξας. Εἰσόμεθα γὰρ εἰ μὴ (71) καὶ τούτων ἐκάτερος τάναντία θατέρῳ (72) φανήσεται λέγων. Εἰ δὲ καὶ τούτους μὴ συμφωνοῦντας ἀλλήλοις εὔροιμεν, βᾶδιον οἶμαι καὶ τὴν τούτων ἀγνοίαν γινώσκειν σαφῶς. Πλάτων μὲν γὰρ, ὡς ἄνωθεν κατεληλυθῶς, καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἅπαντα ἀκριβῶς μεμαθηκῶς (73) καὶ

τὸ κακὸν, περὶ ἧν ἔστι το ὑλικὸν πλῆθος, ἔστι καὶ ὁρατὸς ὁ κόσμος. Pythagoras ex principiis alterum vocat unitatem, Deum; alterum vero indefinitum binarium, et dæmonem et malum, ad quod refertur materialis multitudo et visibilis mundus. Origenes, 4 in Cels., p. 205, præclarissimum vocat illud dogma, quo malum esse indefinitum statuitur, δόγμα κάλλιστον περὶ τοῦ ἀόριστον εἶναι τὴν κακίαν.

(64) Διάπλασιν. Plut. et Euseb. διαπλάσμων.

(65) Τῶν δὲ ἀέρα. Hæc desunt in codice Colb.

(66) Τοῖς σώζεσθαι βουλομένοις. Ita Reg. 1 et 2, et Colbert. Editi τοῦς σώζεσθαι βουλομένους.

(67) Μηδὲ αὐτοῦς. Sic tres iidem codices. Editi μηδ' αὐτοῦς.

(68) Παρεληφέναι. Colbert. εἰληφέναι.

(69) Πλάτωνός τε. Particula addita ex Reg. 1 et 2, et Colbert.

(70) Ἀδύνατον. Hæc didicerat Justinus ex illo senecæ, quem primum Christianæ religionis amplectendæ hortatorem habuit, ut perspicitur ex initio

A filius Neoclis, rerum principia esse statuit corpora, quæ ratione percipiuntur, vacui expertia et ingenua, quæque nec corrumpi nec frangi possunt, nec ex partibus conformari aut immutari, ac propterea ratione percipiuntur. Empedocles Agrigentinus, Metonis filius, quatuor elementa, ignem, aerem, aquam, terram, vimque duplicem imperantem, **IO** amicitiam et discordiam, quarum altera copulandi, altera separandi facultate prædita. Videtis igitur perturbationem eorum, qui apud vos sapientes habiti sunt, quosque vobis magistros religionis fuisse dicitis; aliis aquam omnium principium esse pronuntiantibus, aliis aerem, aliis ignem, aliis aliud quidpiam eorum, quæ prædiximus; omnibus vendibili quadam oratione ad eorum, quæ non belle statuerunt, confirmationem utentibus, ac ut propria opinio præstantior videatur, enitentibus. Hæc ab illis dicta. Quomodo igitur his, qui salutem adipisci cupiunt, tutum sit existimare, o Græci, se veram religionem ab his posse perdiscere, qui ne sibi ipsis quidem persuadere potuerunt, ut ne inter se litigarent, et a suis invicem opinionibus dissidere viderentur?

5. Sed forte qui ab antiquo illo et inveterato discedere nolunt errore, non ab istis, quos recensuimus, doctrinam religionis sese accepisse dicunt, sed a celeberrimis apud eos et perfectissimæ virtutis opinionem adeptis philosophis, Platone et Aristotele. Hos enim perfectam et veram aiunt didicisse religionem. Equidem primo ex his, qui ita dicunt, libenter quæsierim, quibus illos magistris usos hæc cognovisse dicant. Fieri enim non potest ut qui tam magna et divina a peritis non didicerunt, et aut sciant ipsi, aut alios recte valeant edocere. Deinde vero eorum quoque opiniones expendi arbitror oportere. Videbimus enim an non horum etiam uterque cum altero pugnare videatur. Quod si ne hos quidem inter se consentire reperimus, non difficile, arbitror, erit eorum quoque ignorance manifeste deprehendere. Plato igitur tanquam e supernis descendisset, et quæ in cælo sunt accurate omnia didicisset et vidisset, sum-

dialogi. Idem docet Athenagoras *Legat.*, n. 7. Sic etiam Lactantius, *Institut.*, l. iii, c. 4, demonstrat philosophos vere loqui nullo modo potuisse, quia veritatem non didicerunt ab eo qui ejus potens esset, scilicet a Deo. Vid. lib. vii, c. 7, et Cyrillum Alex., lib. i *Adv. Julianum*, pag. 16. Quærit Clemens Alex., *Strom.*, vi, p. 696, itidem ut Justinus, quosnam magistros habuerint Græci, qui veritatis cognitionem sibi arrogant. Præclare Tertullianus, lib. *De anima*, cap. 1: *Cui enim, inquit, veritas comperta sine Deo? Cui Deus cognitus sine Christo? cui Christus exploratus sine Spiritu sancto? Cui Spiritus sanctus accommodatus sine fidei sacramento?* Vide Origenem, l. iv *Adv. Celsum*, p. 207, et lib. vii, p. 359 et 361.

(71) *Εἰ μὴ*. Deest prima vocula in Colbert.

(72) *Θατέρῳ*. Legitur ea vox in marg. Reg. 2, nec necessaria est.

(73) *Μεμαθηκῶς*. Deest illud verbum in Reg. 1 et 2, et Colbert.

num Deum in ignea substantia esse dicit. Aristoteles autem in libro, quem scripsit ad Alexandrum Macedonem, brevem quamdam philosophiæ suæ rationem exponens, clare et aperte Platonis evertit sententiam, ac Deum in ignea substantia esse negat; sed quintum quoddam æthereum et immutabile effingens corpus, in eo ipsum versari pronuntiat. Sic quippe scribit: *Non ut quidam circa res divinas hallucinati Deum in ignea substantia esse dicunt.* Deinde quasi hoc in Platonem maledictorum contentus esset; illum etiam ab eo ejectum civitate, ut mendacem et tertium veritatis imaginum (ita enim appellat Plato⁹) imitatore[m] Homerum, ad ea, **II** quæ de corpore æthereo dicit, demonstranda testem advocat. Scribit enim: *Ad hunc ergo modum et Homerus ait:*

Jupiter sortitus est latum cælum in æthere et nubibus.

In quo quidem ex Homeri testimonio auctoritatem opinioni suæ arcessere conatur; sed non videt, si Homero, ut verum a se dici demonstraret, teste utatur, futurum ut multæ ipsius opiniones non veræ esse videantur. Thales enim Milesius, qui primus apud eos philosophari cœpit, ansa ab eo accepta, primas ejus de principis opiniones evertet. Nam cum Aristoteles Deum et materiam omnium principia esse dicat, antiquissimus omnium apud eos philosophorum Thales principium rerum aquam constituit; ex aqua enim omnia fieri dicit, et in aquam omnia resolvi. Duplici autem conjectura ducitur: prima, quod principium omnium animalium semen, humidum sit; altera, quod plantæ omnes humore alantur et fructus ferant, eodemque destitutæ

⁹ Lib. III et X, *De rep.* ¹⁰ Iliad. O, v. 492.

(74) *Ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ.* Idem infra pronuntiat Justinus, n. 31, sed Platonis sententiam non videtur hac in re satis perspectam habuisse. Testem citat hujus rei Aristotelem, cujus tamen verba non Platonem petere videntur, sed tum Democritum, qui, ut est apud Plutarchum, *De placit. philosophor.*, Deum in igne collocabat, tum etiam Stoicos, qui Deum dicebant ignem esse artificiosum. Sic etiam in quodam Apollinis oraculo apud Lactantium, lib. I, c. 7, Deus dicitur in igne habitare, *ἐν πυρὶ ναίων.* At eadem sententia cum omnibus pugnat Platonis principis. Ignem enim in rebus corporeis et visibilibus numerat; docet in Timæo corpora mortalia ex igne, aere, aqua et terra constare, et animam, quæ minus bene vixerit, tandiu in varia corpora migrare, dum ex omni igne, aere, aqua et terra expurgata sit. Astra vocat deos igneos, ut quæ ex solo igne constant; at ea longe infra summum Deum amandat, quem *ἐπέχεινα οὐσίας, substantia omni longe superiorem esse* docet, lib. VI *De rep.* et in mundo intelligibili regnare, lib. VII. Parum ergo verisimile est Deum a Platone in ignea essentia collocatum fuisse. Vide n. 51.

(75) Perionii apposita in editione Oxoniensi annotatio, in qua vir eruditus monet Homerum a Platone ejici e civitate, lib. III *De rep.* Sed quod Justinus eum ab Homero vocari dicit *τρίτον τῶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰδώλων μιμητήν, tertium veritatis*

ἑωρακῶς, τὸν ἀνωτάτω Θεὸν ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ (74) εἶναι λέγει. *Ἀριστοτέλης δὲ, ἐν τῷ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα λόγῳ σύντομόν τινα τῆς ἑαυτοῦ φιλοσοφίας ἐκτιθέμενος ὅρον, σαφῶς καὶ φανερώς τὴν Πλάτωνος ἀναίρει δόξαν, οὐκ ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι λέγων· ἀλλὰ πέμπτον αἰθέριόν τι καὶ ἀμετάβλητον ἀναπλάττων σῶμα, ἐν τούτῳ αὐτὸν εἶναι φησι. Γέγραφε γοῦν οὕτως· Οὐχ ὡς ἐνιοὶ τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ πλημμελούντων, ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι φασιν.* Εἶτα, ὡς περ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τῇ κατὰ Πλάτωνος βλασφημίᾳ, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ τῆς πολιτείας ἐκβληθέντα ὡς ψεύστην καὶ τρίτον τῶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰδώλων, ὡς αὐτὸς ἔφη, μιμητὴν ὄντα Ὅμηρον (75), εἰς ἀπόδειξιν τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ περὶ τοῦ αἰθερίου σώματος λεγομένων

B καλεῖ μάρτυρα· γέγραφε γάρ· *Οὕτω γοῦν καὶ Ὅμηρος ἔφη·*

Ζεὺς δ' ἔλαχ' οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέ-
[λησι¹⁰·

βουλόμενος ἐκ τῆς Ὁμήρου μαρτυρίας ἀξιόπιστον τὴν ἑαυτοῦ δεικνύουσι δόξαν· ἀγνοῶν ὅτι εἰ Ὁμήρῳ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθῆ ἑαυτὸν λέγειν μάρτυρι χρῆται, πολλὰ τῶν αὐτῷ δοξάντων οὐκ ἀληθῆ φανήσεται ὄντα. Θαλῆς γάρ ὁ Μιλήσιος ὁ πρῶτος παρ' αὐτοῖς τῆς φιλοσοφίας ἀρχῆς, τὴν πρόφασιν παρ' αὐτοῦ (76) λαθὼν, τὰς πρώτας αὐτοῦ περὶ ἀρχῶν ἀθετήσας δόξας. Αὐτοῦ γάρ Ἀριστοτέλους Θεὸν καὶ ὕλην ἀρχὰς εἶναι τῶν πάντων εἰρηκότης, ὁ πρεσβύτατος τῶν κατ' αὐτοῦ ἀπάντων Θαλῆς ἀρχὴν τῶν ὄντων ὕδωρ εἶναι λέγει· ἐξ ὕδατος γάρ φησι τὰ πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ ἀναλύεσθαι τὰ πάντα. Στοχάζεται δὲ πρῶτον μὲν, ἀπὸ τοῦ πάντων τῶν ζώων τὴν γονὴν, ἀρχὴν οὔσαν, ὕγρην εἶναι· δεύτερον δὲ, ὅτι πάντα τὰ φυτὰ ὕγρῳ τρέφεται καὶ καρποφορεῖ, ἀμοιροῦντα δὲ τοῦ

imaginum imitatore[m], id obscurum et ex decimo libro Platonis De republica corruptum Perionius existimat, quia Homerum Plato non tertium imaginum imitatore[m], sed tertium opificem, utpote imitatore[m] dicit. Sic enim Plato: Ὁ φίλε Ὅμηρε, εἴπερ μὴ τρίτος ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰ ἀρετῆς περὶ εἰδώλου δημιουργός, ὃν δὴ μιμητὴν ὠρισάμεθα, ἀλλὰ καὶ δεύτερος. Mi Homere, si non tertius post veritatem es virtutis in simulacro opifex, quem imitatore[m] esse definivimus, sed etiam secundus. Sed si Platonis verba non accuratissime refert Justinus, quod quidem minime mirum est, cum illa memoriter citasse videatur; at profecto a Platonis sententia non aberrat. Nam tres operum curatores recenset Plato, Deum qui ideæ, sive exemplaris, est auctor; fabrum qui hanc ideam, hoc exemplar intuens operatur; pictorem, sive imitatore[m], qui fabricata ab alio opera pingit. Ex hoc tertio genere poetas esse contendit. Qua re illos non immerito censetur tertios imitatores appellasse; siquidem et ipse faber, sive secundus opifex, imitator est exemplaris in quo contemplando opus suum absolvit.

(76) *Παρ' αὐτοῦ.* Supra has voces in cod. Colbert. legitur Ὁμήρου, et mox supra istas πρώτας αὐτοῦ legitur Ἀριστοῦ. Sed cum obscura sit futura oratio, si primum illud αὐτοῦ ad Homerum, alterum referamus ad Aristotelem, satis satius videtur utrumque ad Aristotelem referre.

ὕγροῦ, ξηραίνεται. Εἴθ' ὡσπερ μὴ ἀρκούμενος οἷς A
στοχάζεται, καὶ τὸν Ὅμηρον ὡς ἀξιόπιστον μαρτύ-
ρεται, οὕτως λέγοντα·

Ἄκεανός, ὅσπερ (77) γένεσις πάντεσσι τέτυκται¹¹.

Πῶς οὖν οὐκ εἰκότως (78) πρὸς αὐτὸν ὁ Θαλῆς φήσει;
Δι' ἣν αἰτίαν, ὧ Ἀριστότελες, τὰς μὲν Πλάτωνος
ἀναιρεῖν ἐθέλων δόξας, ὡς ἀληθεύοντι προσέχεις
Ὅμηρῳ· ἡμῶν δὲ τὴν ἐναντίαν ἀποφηνάμενος (79)
δόξαν, οὐκ ἀληθεύειν Ὅμηρον οἶει;

6. Ὅτι τοίνυν (80) οἱ σφόδρα θαυμαστοὶ καθ' ὑμᾶς
σοφοὶ οὐδ' ἐν τοῖς ἄλλοις συμφωνοῦντες φαίνονται,
καὶ ἀπὸ τούτων γινῶναι βῆδιον. Τοῦ γὰρ Πλάτωνος
τρεις ἀρχὰς τοῦ παντός εἶναι λέγοντος, Θεὸν καὶ
ὕλην καὶ εἶδος· Θεὸν μὲν, τὸν πάντων ποιητὴν· ὕλην
δὲ, τὴν ὑποκειμένην τῇ πρώτῃ τῶν γενομένων γενέσει,
τὴν πρόφασιν αὐτῷ τῆς δημιουργίας παρέχουσαν· B
εἶδος δὲ, τὸ ἐκάστου τῶν γινομένων παράδειγμα·
Ἀριστοτέλης τοῦ μὲν εἶδους ὡς ἀρχῆς (81) οὐδαμῶς
μέμνηται· δύο δὲ ἀρχὰς Θεὸν καὶ ὕλην εἶναι φησι.
Καὶ αὐτίς τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ ἀνωτάτω
τοῦ οὐρανοῦ ἀπλανεῖ σφαίρᾳ τὸν τε πρῶτον Θεὸν καὶ
τὰς ἰδέας εἶναι λέγοντος, Ἀριστοτέλης μετὰ τὸν
πρῶτον Θεὸν οὐ τὰς ἰδέας, ἀλλὰ τινὰς νοητοὺς θεοὺς
εἶναι λέγει. Οὕτω μὲν οὖν περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς πρὸς
ἀλλήλους διαφέρονται πραγμάτων. Ὡστε εἰδέναι
προσῆκει ὅτι οἱ μὴδὲ τὰ παρ' ἡμῖν (82) ἐνταῦθα
γινῶναι δυνηθέντες, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων πρὸς ἄλ-
λήλους διενεχθέντες, οὐκ ἀξιόπιστοι φανήσονται περὶ
τῶν ἐν οὐρανοῖς διηγουμένων. Ὅτι τοίνυν οὐδὲ ὁ περὶ
τῆς ἐνταῦθα ἀνθρωπίνης ψυχῆς αὐτοῖς συμφωνήσει
λόγος, δῆλον ἀπὸ τῶν ὑφ' ἐκατέρου αὐτῶν περὶ αὐ- C
τῆς λεχθέντων. Πλάτων μὲν γὰρ (83) τριμερῆ αὐτὴν
εἶναι φησι, καὶ τὸ μὲν λογικὸν αὐτῆς, τὸ δὲ θυμικόν,
τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν εἶναι λέγει. Ἀριστοτέλης δὲ οὐ
κοινοτέραν τὴν ψυχὴν εἶναι φησιν, ἐν ᾧ περιείλη-
πται (84) καὶ τὰ φθαρτὰ μόρια, ἀλλὰ τὸ λογικὸν
μόνον. Καὶ ὁ μὲν Πλάτων, Ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος, κέ-
κραγε λέγων· Ἀριστοτέλης δὲ, ἐντελέχειαν αὐτὴν
ἐνομάζων, οὐκ ἀθάνατον, ἀλλὰ θνητὴν αὐτὴν εἶναι
βούλεται. Καὶ ὁ μὲν, ἀκίνητον αὐτὴν εἶναι λέγει·
Ἀριστοτέλης δὲ ἀκίνητον αὐτὴν εἶναι φησιν, ἐπάσης
κινήσεως προηγουμένην.

7. Ἄλλ' ἐν τούτοις μὲν ὑπεναντία φρονοῦντες, ἄλ-
λήλοις ἐλέγχονται. Εἰ δὲ τις ἀκριβῶς τὰ κατ' αὐτοὺς
σκοπεῖν (85) ἐθέλοι, οὐδὲ ταῖς ἑαυτῶν δόξαις ἐμμέ-

¹¹ Iliad. E, v. 256.

(77) Ὅσπερ. Male in edit. Paris. ὅσπερ.

(78) Εἰκότως. Deest negatio in Reg. 1 et 2, et
Colbert. in quibus etiam legitur φησίν.

(79) Ἀποφηνάμενος. R. St. ad calcem, Reg. 3
et Clarom. habent ad marginem ἀποφαινομένων,
quam lectionem Langus in interpretando secu-
tus est.

(80) Ὅτι τοίνυν. Nota sunt omnibus Platonis et
Aristotelis dissidia, quorum hanc originem refert
Ælianus, lib. III, quod Aristotelem Plato nimium
luxu disfluere moleste ferret, Platoni autem Aristo-
teles iam octoginta annos nato negotium de indu-
stria facesseret quæstionibus ad solvendum difficili-
lus proponendis. Imitatus est hunc Justinii locum
Cyrillus Alexandrinus, lib. 1 Contra Jul., sic ut
interdum ipsis Justinii verbis utatur. Eusebius au-

exarescant. Deinde quasi parum contentus his con-
jecturis, Homerum insuper, ut idoneum testem, ci-
tat ita dicentem :

Oceanus qui origo omnibus exstitit.

Quomodo igitur non eum merito sic Thales allo-
quatur? Qua de causa, Aristoteles, dum Platonis
sententias evertere vis, Homero, ut vera dicenti,
plurimum tribuis; dum autem sententiam nostræ
contrariam statuis, vera illum dicere non putas?

6. Porro nec cæteris in rebus vestros illos valde
admirabiles sapientes inter se consentire, ex his
etiam facile perspicitur. Nam cum Plato tria uni-
versorum principia esse dicat, Deum, materiam et
formam; Deum quidem omnium creatorem, mate-
riam vero primæ rerum generationi subjectam, et
Deo unde creet suppeditantem; formam autem,
cujusque rerum creatarum exemplar: Aristoteles
nusquam formæ, ut principii, meminit, sed duo
principia esse ait, Deum et materiam. Rursus cum
Plato primum Deum et ideas in prima summi cœli
et immobili sphæra esse doceat; Aristoteles post
primum Deum non ideas, sed deos quosdam mente
perceptos collocat. Sic igitur illi de rebus cœlesti-
bus inter se dissident. Sed in promptu esse debet,
qui ne hæc quidem nostra cognoscere potuerint,
sed de his quoque inter se dissentiant, eos parum
idoneos visum iri cœlestium narratores. Porro nec
de humana, quæ hic versatur, anima inter eos con-
venire, ex utriusque dictis perspicitur. Illam enim
Plato tripartitam esse ait, **12** atque aliud quidem in
ea quod ratione præditum est, aliud quod irascitur,
aliud quod concupiscit. Aristoteles autem non tam
late patere animam docet, ut partes etiam corrup-
tioni obnoxias comprehendat, sed id tantummodo
quod rationis est particeps. Ac Plato quidem, *Ani-
ma omnis immortalis*, clamat; Aristoteles vero per-
fectionem et actum illam appellans, non immorta-
lem, sed mortalem esse decernit. Ille continenter
eam moveri; Aristoteles vero immobilem esse dicit,
cum motioni omni præsit.

7. Atque in his quidem dissentire a se invicem
deprehenduntur. Quod si quis accurate illorum
scripta expendere velit, ne in suis quidem ipsi opi-

D tem multo uberius has Platonis et Aristotelis dis-
sensiones, adductis Attici Platonici longioribus
testimoniis, exponit. Deest θαυμαστοί in Reg. 3.

(81) Ὡς ἀρχῆς. Colbert. τῆς ἀρχῆς. Mox legen-
dum τοῦ ἀνωτάτω οὐρανοῦ, ut monet Sylburgius.

(82) Τὰ παρ' ἡμῖν. Reg. 2 et Colb. τὰ παρ'
ὑμῖν.

(83) Πλάτων μὲν γάρ. Deest postrema particula
in Colb.

(84) Ἐν ᾧ περιείληπται. Legit Perionius οὐ πε-
ριείληπται. Sed nihil mutandum esse jam observa-
vit Sylburgius. Observat idem Perionius Platoni-
cam illam animæ divisionem exstare initio lib. IX
De rep.

(85) Αὐτοῦς σκοπεῖν. R. St. αὐτοῦς γινῶναι ad
calcem.

nionibus permanendum sibi esse statuerunt. Nunc enim Plato tria universi principia docet, Deum, materiam et formam, nunc quatuor. Addit enim illam omnia permeantem animam. Rursus qui prius materiam non factam dixit, factam deinceps asserit; et qui prius singularis principii rationem formæ attribuit, eamque per se substantiam esse pronuntiat, postea illam in mentis notionibus recenset. Quinetiam postquam quidquid factum est corruptioni obnoxium esse decrevit, deinceps nonnulla, quæ facta sunt, dissolutionem et corruptionem effugere posse declarat. Quid igitur causæ est, cur non solum inter se, sed etiam secum ipsi pugnent, qui apud vos habitati sunt sapientes? Nimiram quod a peritis discere noluerint, sed sese existimaverint mentis humanæ solertia claram cœlestium rerum cognitionem assequi posse, cum ne terrestrium quidem potuerint. Quidam enim ex vestris philosophis animam humanam in nobis, alii circa nos esse dicunt. Nam nec ea de re consentire inter se voluerunt, sed quasi ignorationem variis modis partiti essent, etiam de anima litigare inter se et digladiari statuerunt. Horum enim alii animam ignem esse dicunt, alii aerem, alii mentem, alii motionem, alii exhalationem; quidam vim ex astris fluentem, nonnulli numerum movendi facultate præditum, alii denique aquam genitalem. Ac omnino incondita apud eos et discors quædam inveteravit sententia, quæ hac una re æquis iudicibus laudanda videatur, quod sese invicem conati sint erroris et ignorantæ veritatis crimine premere.

8. Igitur cum veri nihil ex magistris vestris de religione disci possit, ut qui vobis idonea suæ rerum ignorationis documenta mutuis dissensionibus præbuerint; sequi mihi videtur, ut ad majores nostros recurramus, qui et multo antiquiores vestris fuere, nec quidquam proprio Marte excogitatum nos docuerunt; nec inter se digladiati aut suas invicem opiniones evertere conati sunt, sed sine ullo contentionis et partium studio scientiam a Deo acceperunt, eamque nos docuerunt. Neque enim natura, **13** aut humani ingenii acie res tam magnæ ac divinæ cognosci ab hominibus possunt; sed eo, quod tum in sanctos homines descendebat, dono, quibus quidem nec verborum artificio opus fuit, nec pugnaciter quidquam et rixandi studio dicere, sed puros seipsos divini Spiritus operationi præbere, ut divinum illud delapsum e cœlis plectrum, velut quodam citharæ aut lyræ instrumento, ita justis

(86) Καὶ τῷ εἶδει. Hic quoque Justinum imitatur Cyrillus loco citato; sed, quod pace utriusque dixerim, nusquam Plato ideam, ut ens aliquod a Deo separatum describit. Conceptis verbis Plutarchus, i *De placitis philosoph.* ideas Platonis in Dei cogitationibus reponit. Assentitur ei Theodoretus, lib. iv *Contra Græcos*. Atticus apud Eusebium, *Præp. evang.*, lib. xv, c. 15, etsi ideas vocat *proprias quasdam naturas, primas ac maxime principes naturas*, eas tamen nihil aliud esse quam Dei cogitationes latebat, ac Platonem, ut has Dei cogitationes omnium

Α νειν προήρηται. Ὁ γοῦν Πλάτων ποτὲ μὲν τρεῖς ἀρχὰς τοῦ παντός εἶναι λέγει, Θεὸν καὶ ὕλην καὶ εἶδος· ποτὲ δὲ τέσσαρας· προστίθει γὰρ καὶ τὴν καθόλου κίνησιν. Καὶ αὖθις τὴν ὕλην ἀγέννητον πρότερον εἰρηκώς, ὕστερον γεννητὴν αὐτὴν εἶναι λέγει· καὶ τῷ εἶδει (86) δὲ ἀρχὴν ἰδίαν πρότερον δεδοκώς, καὶ καθ' ἑαυτὸ οὐσιωσθαι ἀποφήσας, ὕστερον ἐν τοῖς νοήμασιν αὐτὸ τοῦτ' εἶναι λέγει. Ἔτι μὲν τοί γε καὶ πᾶν τὸ γενόμενον φθαρτὸν πρότερον ἀποφηνάμενος εἶναι, ὕστερον ἕνια τῶν γινομένων ἅλυστα καὶ ἀφθαρτα δύνασθαι εἶναι φησι. Τί τοίνυν αἴτιον τοῦ μὴ πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτούς στασιάζειν τοὺς παρ' ὑμῖν νομισθέντας γεγενῆσθαι σοφούς; Τὸ μὴ βουλευθῆναι δηλονότι παρὰ τῶν εἰδόντων μαθάνειν, ἀλλ' ἑαυτούς οἶσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ αὐτῶν περινοίᾳ τὰ ἐν οὐρανοῖς δύνασθαι γινώσκειν σαφῶς· καίτοι γε μηδὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς γινῶναι δυναθέντες. Τὴν γοῦν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἔνιοι μὲν τῶν παρ' ὑμῖν φιλοσόφων, ἐν ἡμῖν, ἕτεροι δὲ περὶ ἡμᾶς εἶναι φασί. Οὐδὲ γὰρ ἐν τούτῳ συμφωνεῖν ἀλλήλοις προήρηται, ἀλλ' ὡσπερ τὴν ἄγνοιαν διαφόρως μερισάμενοι, καὶ περὶ ψυχῆς φιλονεικεῖν καὶ στασιάζειν πρὸς ἀλλήλους προήρηται. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν φασί πῦρ εἶναι τὴν ψυχὴν, οἱ δὲ τὸν ἀέρα· οἱ δὲ τὸν νοῦν· οἱ δὲ τὴν κίνησιν· οἱ δὲ τὴν ἀναθυμίασιν· ἄλλοι δὲ τινες δύναμιν ἀπὸ τῶν ἀστρῶν ῥέουσσαν· οἱ δὲ ἀριθμὸν κινητικόν· ἕτεροι δὲ ὕδωρ γονοποιόν. Καὶ ὅλως ἀτακτός τις καὶ ἀσύμφωνος ἢ παρ' αὐτοῖς κεκράτηκε δόξα, ἐνὶ μόνῳ τοῖς ὀρθῶς κρίνειν δυναμένοις ἐπαίνου ἀξία φαινομένη, ὅτι πλανωμένους (87) καὶ μὴ τάλιθῃ λέγοντας ἀλλήλους ἐλέγχειν προήρηται.

8. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὐδὲν ἀληθὲς περὶ θεοσεβείας παρὰ τῶν ὑμετέρων διδασκάλων μαθάνειν ἐστὶ δυνατόν, ἱκανὴν ὑμῖν ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτῶν ἀγνοίας διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους στάσεως παρεσχηκότων, ἀκόλουθον ἡγοῦμαι ἀνελεῖν ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους προγόνους, τοὺς καὶ τοὺς χρόνους τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων πολλῶ προσεληφότας, καὶ μηδὲν ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν φαντασίας διδάξαντας ἡμᾶς, μηδὲ πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας, ἢ τὰ ἀλλήλων ἀνατρέπειν πειρωμένους, ἀλλ' ἀφιλονείκως καὶ ἀστασιάστως τὴν παρὰ Θεοῦ (88) δεξαμένους γινώσκειν, καὶ ταύτην διδάσκοντας ἡμᾶς. Οὕτε γὰρ φύσει, οὕτε ἀνθρωπίνῃ ἐννοίᾳ οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα γινώσκειν ἀνθρώποις δυνατόν, ἀλλὰ τῇ ἀνωθεν ἐπὶ τοὺς ἀγίους ἀνδράς τηρικαῦτα κατελθούτῃ δωρεᾷ (89), οἷς οὐ λόγων ἐδέησε τέχνης, οὐδὲ τοῦ ἐριστικῶς τι καὶ φιλονείκως εἰπεῖν, ἀλλὰ καθαρῶς ἑαυτούς τῇ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος παρασχέειν ἐνεργείᾳ, ἣν αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ κατ-

rerum exempla esse ac omnibus antiquiora statueret, ex eo adductum esse dicit, quod perspiceret artificem, id quod effecturus sit ante animo infermare, et cum illius speciem consideraverit, eam in ipsis rebus similitudine quadam exprimere.

(87) Πλατωμένους. R. St. ad calcem πεπλανημένους.

(88) Τὴν παρὰ Θεοῦ. Colberti. τὴν περὶ Θεοῦ.

(89) Δωρεῶ. Eodem nomine Spiritus sanctus infra designatur, n. 10. Vide annotationem nostram ad n. 52.

ὄν (90) πλήκτρον, ὡσπερ ὄργανον κιθάρας τινός ἢ λύρας, τοῖς δικαίοις ἀνδράσι χρώμενον, τὴν τῶν θεῶν ἡμῖν καὶ οὐρανίων ἀποκαλύψῃ γινώσιν. Διὰ τοῦτο τοίνυν ὡσπερ ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς γλώττης καὶ περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ κόσμου κτίσεως, καὶ περὶ πλάσεως ἀνθρώπου, καὶ περὶ ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀθανασίας, καὶ τῆς μετὰ τὸν βίον τοῦτον μελλούσης ἔσεσθαι κρίσεως, καὶ περὶ πάντων ὧν ἀναγκαῖον ἡμῖν ἐστὶν εἰδέναι, ἀκολούθως καὶ συμφώνως ἀλλήλοις ἐδίδαξαν ἡμᾶς, καὶ ταῦτα ἐν διαφόροις τόποις τε καὶ χρόνοις τὴν θεῖαν ἡμῖν διδασκαλίαν παρεσχηκότες.

9. Ἄρξομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ πρώτου παρ' ἡμῖν προφήτου τε καὶ νομοθέτου Μωϋσέως, πρότερον τοὺς χρόνους καθ' οὓς γέγονε, μετὰ πάσης ἀξιοπίστου παρ' ὑμῖν μαρτυρίας ἐκθέμενος. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν θεῶν καὶ παρ' ἡμῖν ἱστοριῶν μόνον ταῦτα ἀποδειξαι πειρῶμαι, αἷς ὑμεῖς οὐδέπω διὰ τὴν παλαιὰν τῶν προγόνων ὑμῶν πλάνην πιστεῦειν βούλεσθε, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑμετέρων, καὶ μηδὲν τῆ ἡμετέρῃ θρησκείᾳ διαφερούσων ἱστοριῶν· ἵνα γινώτε ὅτι πάντων τῶν παρ' ὑμῖν εἴτε σοφῶν, εἴτε ποιητῶν, εἴτε ἱστοριογράφων, ἢ φιλοσόφων, ἢ νομοθετῶν, πολλῶν πρεσβύτατος γέγονεν ὁ πρῶτος τῆς θεοσεβείας διδάσκαλος ἡμῶν Μωϋσῆς γεγονώς, ὡς δηλοῦσιν ἡμῖν αἱ τῶν Ἑλλήνων ἱστορίαι. Ἐν γὰρ τοῖς χρόνοις Ὠγύγου τε καὶ Ἰνάχου, οὓς καὶ γηγενεῖς τινες τῶν παρ' ὑμῖν ὑπειλήφασιν γεγενῆσθαι, Μωϋσέως μέμνηνται ὡς ἡγεμόνος τε καὶ ἀρχοντος τοῦ τῶν Ἰουδαίων γένους. Οὗτος γὰρ Πολέμων (90*) τε ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἑλληνικῶν (91) μέμνηται, καὶ Ἀππίων ὁ Ποσειδωνίου ἐν τῇ κατὰ Ἰουδαίων βίβλῳ (92), καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἱστοριῶν, λέγων, κατὰ Ἰναχον Ἄργου βασιλέα, Ἀμάσιδος Αἰγυπτίων βασιλεύοντος ἀποστῆναι Ἰουδαίους, ὧν ἡγεῖσθαι Μωϋσεῖα. Καὶ Πτολεμαῖος δὲ ὁ Μενδήσιος, τὰ Αἰγυπτίων ἱστοριῶν, ἀπασιν τούτοις συντρέχει. Καὶ οἱ τὰ Ἀθηναίων δὲ ἱστοροῦντες, Ἑλλάνικος τε καὶ Φιλόχορος ὁ τὰς Ἀτθίδας, Κάστωρ τε καὶ Θαλλός, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Πολυῖστωρ, εἴτε δὲ καὶ οἱ σοφώτατοι Φίλων τε καὶ Ἰώσηπος, οἱ τὰ κατὰ Ἰουδαίους ἱστορήσαντες, ὡς σφόδρα ἀρχαίου καὶ παλαιοῦ τῶν Ἰουδαίων ἀρχοντος Μωϋσέως μέμνηνται. Ὁ γοῦν Ἰώσηπος, τὸ ἀρχαῖον καὶ τὸ παλαιὸν τῆς ἱστορίας καὶ διὰ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν βιβλίων σημῆναι βουλόμενος, ἀρχόμενος τῆς ἱστορίας, οὕτω γέγραφε· Φλαῦλου Ἰωσήπου Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας· τὸ παλαιὸν τῆς ἱστορίας ἀρχαιολογίαν (93) ὀνομάζων. Καὶ ὁ ἐνδοξότατος δὲ παρ' ὑμῖν τῶν ἱστοριογράφων Διόδωρος, ὁ τὰς βιβλιοθήκας ἐπιτεμὼν (94) ἐν τριάκοντα ὅλοις ἔτεσιν, Ἀσίαν τε καὶ

A hominibus utens, divinarum nobis et cœlestium rerum cognitionem recluderet. Propterea ergo velut ore uno et lingua una tum de Deo et mundi origine, tum de hominis creatione et animæ humanæ immortalitate, ac futuro post hanc vitam iudicio; tum de omnibus rebus, quarum nobis necessaria cognitio est, summa et secum ipsis constantia et inter se consensione nos docuerunt; idque cum variis locis et temporibus divinam nobis doctrinam traderent.

9. Ducam igitur initium a primo apud nos propheta et legislatore Moyse; ac prius quidem quibus temporibus fuerit, ex gravissimis apud vos testimoniis exponam. Nam non modo ex divinis apud nos historiis, quibus nondum ob veterem majorum errorem assentiri vultis, hæc demonstrare non aggredior, sed etiam ex vestris ac nihil ad religionem nostram pertinentibus; ut intelligatis omnibus apud vos sive sapientibus, sive poetis, sive historiæ scriptoribus, sive philosophis, sive legislatoribus multo antiquiorem fuisse primum religionis nostræ magistrum Moysen, quemadmodum nobis declarant historiæ Græcorum. Illæ enim Ogygis et Inachi temporibus, quos etiam nonnulli ex vestris terra genitos crediderunt, Moysen, ut ducem et principem nationis Judæorum, commemorant. Ita enim Ptolemon in primo Græcorum historiæ libro, tum etiam Appion Posidonii, qui in suo adversus Judæos opere, et in quarto historiarum libro scribit regnante Argis Inacho Judæos ab Amaside Ægyptiorum rege defecisse, quorum ducem fuisse Moysen. Ptolemæus quoque Mendesius resgestas Ægyptiorum scribens his omnibus assentitur. Et qui res Atheniensium litteris mandarunt, Hellanicus et auctor Atticorum Philochorus, Castor et Thallus, et Alexander Polyhistor, tum etiam sapientissimi Judaicarum rerum scriptores Philo et Josephus Moysis, ut antiquissimi et vetustissimi Judæorum ducis, meminere. Ac Josephus quidem, cum antiquitatem historiæ ex ipsa librorum inscriptione declarare vellet, ita in primordio historiæ scripsit: *Flavii Josephi Judaicarum antiquitatum libri*, vetustatem historiæ antiquitatum nomine designans. Huc accedit celeberrimus vestrorum historiæ scriptorum Diodorus, qui bibliothecas in compendium redegit per triginta ipsos annos, et cum Asiam et Europam, ut ipse scribit, ob summam in explorandis rebus diligentiam peragrasset, ac plurima oculis suis vidisset, qua-

90) Κατιών. Reg. 5 et Clarom. κατελθόν. Sic et R. St. ad calcem.

(90*) Πολέμων. De historicis a Justino deinceps laudatis plura dabit G. I. Vossius *De historicis Græcis*, ed. A. Westerman (Lipsiæ 1838, 8°), p. 28 sqq., 154 sqq., 202 sqq., 254 sq. ΟΥΤΟ.

(91) Τῶν Ἑλληνικῶν. Editi addunt ἱστοριῶν, quæ vox multo artius abest a codice Colbertino.

(92) Ἐν τῇ... βίβλῳ. Ita R. St. et codices mss. Legitur in edit. Paris. ἐν τῷ... βιβλίῳ. Ibidem legi-

tur Ἀππίων in plerisque codicibus mss. Editi Ἀπίων.

(93) Ἀρχαιολογίαν. Deest in Colbert.

(94) Ἐπιτεμών. Colbert. ὑποτεμών. In ipsa Præfatione testatur Diodorus se triginta annos consumpsisse in monumentis historiæ, quæ ob varietatem et multitudinem nec facile parabilia erant nec ad legendi laborem commoda, unum veluti in corpus redigendis.

draginta totos historiae suae libros posteris reliquit. Is in primo libro, 14 postquam se ex sacerdotibus Aegyptiis accepisse dixit antiquum et primum legislatorem fuisse Moysen, sic de illo totidem verbis scribit: *Nam post antiquum vitae statum, quem fabulae sub diis et heroibus traductum fingunt, primus Moyses populis persuasisse fertur, ut scriptis legibus uterentur, vir et magnitudine animi, et utilitatibus vitae hominum allatis celeberrimus.* Deinde paululum progressus, ac veteres leges recensere volens, primum commemorat Moysen. Sic enim totidem verbis loquitur: *Ferunt etiam apud Judaeos Moysen Deo illi (qui vocatur Ioa leges suas ascripsisse) sive quod animi cogitationem, quae utilis hominum multitudini futura esset, admirabilem et divinam judicarent, sive quod plebem, dum eorum praestantiam et potestatem considerat, qui leges invenisse dicerentur, magis dicto audientem fore existimarent. Secundum Aegypti legislatorem Sasouchim fuisse memorant, virum prudentia praestantem. Tertium ferunt Sesonchosim regem non solum rebus bello*

(95) *Μωϋσῆν*. Sic etiam habet Cyrillus Alexandrinus, lib. 1, in *Jul.*, p. 15, Justinii vestigia premeus. Lapsus autem videtur S. martyr errore nominis. Nam in editis codicibus Diodori legitur hoc in loco p. 84, *Μνεύην*, quam vocem minime dubito irrepsisse pro *Μηνᾶν*. Hunc enim Menen sive Menan Diodorus in eodem libro, p. 42, testatur primum post deos in Aegypto regnasse, et populos docuisse deos colere ac sacra facere. Displicent mihi hae voces καὶ βιοῦν, deest καὶ apud Diodorum et Cyrill. et R. St. et in omnibus mss. Suspicio ex iis qui pro Menen legerunt Mneven, aliquem ad marginem apposuisse βοῦν, ut admoneret Mneven dici bovem nigrum Osiridi sacrum, qui Heliopoli nutriebatur; ac inde in contextum irrepsisse illud βιοῦν, quod hunc locum penitus deformat. Deest vox *Μωϋσῆν* in Reg. 1 et 2. — *Τὰ... ἄνδρα*. In libris Justinii editis legitur τὰ πλ. καὶ βιοῦν *Μωϋσῆν ἄνδρα*. Expunxi voces καὶ et *Μωϋσῆν*, quippe quae neque in cod. Reg. 1, 2, et Argentor. legantur (duntaxat in ora cod. Reg. 2, marginali a Latino quodam sero *Μωϋσῆν* ascriptum est) neque apud Cyrillum existit; etiam in Diodori codd. mistis omnibus illud καὶ, quod Wesselingius ex editione Justinii Sylburgiana recepit, omittitur et pro *Μωϋσῆν* reperitur *Μνεύην*. Vocabulum βιοῦν ejicere idcirco non dubitavi, quod nihil facit ad sententiam et interpretamentum sapit; haud dubie enim, Marano jam monente, scriba quidam ad marginem βοῦν apposuit, ut admoneret Mneven dici bovem Osiridi sacrum, qui Heliopoli nutriebatur: inde in textum Diodori et Justinii βιοῦν istud irrepsit, quod locum penitus deformat. Βοῦν autem in βιοῦν mutatum esse videtur ob antecedens βιον et sequens βιω. Caeterum Rhodomanus lectionem κατὰ βιον proponit. ΟΥΤΟ.

(96) *Ἰκανώτατον*. Apud Diodorum legitur κοινώτατον τῶν μνημονευομένων.

(97) *Τὸν καλούμενον Θεόν*. Nemo est qui haec legens non prima specie existimet Moysen appellatum Deum fuisse. Hinc deceptus Cyrillus haec ad Moysen refert, et cum superiore testimonio conjungit, quamvis Justinus aliquid interjectum esse moneat inter utrumque testimonium. Quinetiam existimat Cyrillus nonnullos Aegyptios Dei nomen Moysi detulisse, vel admiratione ipsius virtutis, vel quod Deum illi dixisse audivissent: *Ecce dedi te Deum Pharaoni*. At Justinus, qui haec ipsis in fontibus hauriebat, non videtur ita a Diodori sententia

A *Εὐρώπην*, ὡς αὐτὸς γέγραφε, διὰ πολλὴν ἀκρίβειαν περιελθὼν, καὶ αὐτόπτης τῶν πλείστων γεγονῶς, τεσσαράκοντα ὅλα τῆς ἑαυτοῦ ἱστορίας βιβλία γέγραπεν. Ὅς ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ, φήσας παρὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἱερέων μεμαθηκέναι, ὅτι ἀρχαῖος καὶ πρῶτος νομοθέτης Μωϋσῆς γέγονεν, αὐταῖς λέξεσιν οὕτω περὶ αὐτοῦ γέγραφε· Μετὰ γὰρ τὴν παλαιὰν τοῦ κατ' Αἴγυπτον βίου κατάστασιν τὴν μυθολογούμενην γενέσθαι ἐπὶ θεῶν καὶ ἡρώων, πείσαι φασιν ἐγγράφοις νόμοις πρῶτον χρῆσθαι τὰ πλήθη καὶ βιοῦν Μωϋσῆν (95) ἄνδρα καὶ τῇ ψυχῇ μέγαν, καὶ τῷ βίῳ ἰκανώτατον (96) μνημονευόμενον. Εἶτα βραχὺ τι προελθὼν καὶ τῶν παλαιῶν νομοθετῶν μνησθῆναι βουλόμενος, πρώτου Μωϋσέως μέμνηται. Ἐφη γὰρ αὐταῖς λέξεσιν οὕτως· Παρὰ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις Μωϋσῆν τὸν καλούμενον Θεόν (97), εἶτε θαυμαστήν (98) καὶ θείαν ὅλως ἐννοίαν εἶναι κρίναντας (99) τὴν μέλλουσαν ὠφελήσειν ἀνθρώπων πλῆθος, εἶτε πρὸς τὴν ὑπεροχὴν καὶ δύναμιν τῶν εὐρεῖν λεγόμενων τοῦς νόμους ἀποβλέψαντας τὸν δῆλον, μᾶλλον ὑπακούεσθαι διαλαβόντας. Δεύτερον δὲ νομοθέ-

aberrare potuisse, ut Moysen appellatum Deum crederet. Clara enim et perspicua est Diodori sententia qui postquam de Mene locutus est, eumque leges sibi a Mercurio traditas simulasse dixit; haec addit: *Quod idem apud Graecos Minoem Cretae, Lycurgum Sparta fecisse perhibent, quorum iste a Jove, hic ab Apolline leges se accepisse dixit. Id commenti genus apud plures quoque alias gentes adhibitum, multorum bonorum causa his qui persuasi sunt existisse fertur. Nam apud Arimaspos Zathraustes bonum genus, apud Getas Zamolxis communem Vestam, apud Judaeos Moyses Deum, qui IAO dicitur, legum auctorem suarum finxisse perhibentur.* Nullus sane errandi locus in his verbis; nec quidquam apertius, quam Moysen ex Diodori sententia non Deum appellatum fuisse, sed Deo, qui dicebatur IAO, leges suas acceptas retulisse.

(98) *Εἶτε θαυμαστήν*. Imitatur Diodorum Josephus, lib. 11. *Contra App.* et quod in defensore Judaici instituti mireris, non multo honorificentius de Moyse loquitur quam de Minoe et Lycurgo. Sic enim loquitur, p. 1071: *Moyses igitur cum praclaro animi proposito uteretur, ac res magnas egisset, merito sibi videbatur Deum ducem et consiliorum auctorem habere. Et cum sibi ipse prius persuasisset omnia a se secundum ipsius voluntatem fieri et cogitari, eandem opinionem multitudini ante omnia injiciendam censebat. Nam qui vitam suam a Deo inspicere crediderint, non adducuntur ut quidquam peccent. Talis igitur legislator noster existit, non magis aut planus aliquis, ut iniqui conviciatores dicitant, sed quales apud Graecos Minoem et alios post eum leges auctores existisse gloriantur. Horum enim quidam Jovi, Minos autem Apollini et oraculo Delphico leges suas acceptas referebat, sive quod ita se rem habere crederent, sive quod facilius persuasuros se existimarent.* Perabsurda sane timiditas Josephi, qui in ipso religionis cardine, dum metuit ne risum ethnicis moveat, aut fidem non faciat, Moysis cum Deo colloquia tot certissimis rebus testata sic elevat, quasi totam rem Moyses, ut postea Minos et Lycurgus, ad multitudinis utilitatem finxisset.

(99) *Κρίναντας*. Sic habuere prima manu Reg. 1 et 2, et mox διαλαβόντας. Editi κρίνοντος et διαλαβόντος. Legitur κρίναντας in Reg. 3, Colbert. et Clarom. Habuit etiam Colbertinus prima manu διαλαβόντας.

την Αἰγύπτιον γεγονέναι φασὶ Σάουχριν, ἄνδρα A
 συνέσει διαφέροντα. Τρίτον δὲ λέγουσι Σεσίγγω-
 σιν τὸν βασιλέα, μὴ μόνον πολεμικὰς πράξεις
 ἐπιφανεστάτας κατεργάσασθαι τῶν κατ' Αἴγυπτον,
 ἀλλὰ καὶ τὸ μάχιμον ἔθνος νομοθεσίαις στήσασθαι.
 Τέταρτον δὲ φασὶ νομοθέτην γεγενῆσθαι Βόχχοριν
 τὸν βασιλέα, σοφὸν τινα καὶ πανουργία διαφέ-
 ροντα. Μετὰ δὲ τοῦτον προσελθεῖν λέγεται τοῖς
 νόμοις Ἄμασιν τὸν βασιλέα, ὃν ἱστοροῦσι τὰ
 περὶ τοὺς νομάρχας διατάξαι, καὶ τὰ περὶ τὴν
 λέγεται τὸν Σέρξου πατέρα Δαρεῖον τοῖς νόμοις

10. Ταῦτα, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οἱ ἐξωθεν τῆς
 ἡμετέρας θεοσεβείας περὶ τῆς ἀρχαιότητος Μωϋσέως
 ἱστοροῦντες γεγράφασι· καὶ ταῦτα πάντα παρ'
 Αἰγυπτίων ἱερέων μεμαθηκέναι φήσαντες, παρ' οἷς B
 οὐκ ἐτέχθη Μωϋσῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς
 Αἰγυπτίων παιδείσεως μετασχεῖν ἤξιώθη, διὰ τὸ
 ὑπὸ θυγατρὸς βασιλέως εἰς παιδὸς ὠκειῶσθαι χώραν,
 καὶ διὰ τὴν προειρημένην πρόφασιν πολλῆς ἠξιῶσθαι
 σπουδῆς, ὡς ἱστοροῦσιν, οἱ σοφώτατοι τῶν ἱστοριο-
 γράφων, οἱ καὶ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις καὶ
 τὸ τοῦ γένους ἀξίωμα ἀναγράψασθαι προελόμενοι,
 Φίλων τε καὶ Ἰώσηπος. Οὗτοι γάρ, τὰς Ἰουδαίων
 ἱστοροῦντες πράξεις, ἀπὸ μὲν τοῦ Χαλδαίων γένους
 τὸν Μωϋσέα γεγενῆσθαι φασὶ· τῶν δὲ προγόνων αὐτοῦ
 διὰ λιμοῦ πρόφασιν ἀπὸ τῆς Φοινίκης ἐπὶ τὴν Αἴ-
 γυπτον μεταναστάντων, ἐκεῖ τὸν ἄνδρα τετέχθαι
 φασὶν· ὃν δι' ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν ὁ θεὸς τιμῆσαι
 προῦθετο, καὶ ἄρχοντα καὶ νομοθέτην γενέσθαι τοῦ
 ἑαυτοῦ γένους ἠξίωσεν, ὅπηνίκα ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου C
 τὸ τῶν Ἑβραίων πλῆθος (1) ἐπὶ τὴν οἰκείαν χώραν
 ἐπανελθεῖν ἐδικαίωσε. Τούτῳ πρῶτον ὁ θεὸς καὶ
 τὴν ἄνωθεν ἐπὶ τοὺς ἀγίους ἄνδρας θείαν καὶ προ-
 φητικὴν τήνικαυτα κατιοῦσαν παρέσχετο (2) δωρεάν,
 καὶ πρῶτον τῆς θεοσεβείας ἡμῶν διδάσκαλον γενέ-
 σθαι παρεσκεύασεν· εἶτα μετ' αὐτὸν τοὺς λοιποὺς
 προφήτας, τοὺς καὶ αὐτοὺς τῆς αὐτῆς αὐτῷ τυχόν-
 τας δωρεᾶς, καὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν διδάξαντας
 ἡμᾶς. Τούτους ἡμεῖς τῆς ἡμετέρας θρησκείας δι-
 δασκάλους γεγενῆσθαι φάμεν, μηδὲν ἀπὸ ἀνθρωπίνης
 αὐτῶν διανοίας διδάξαντας ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἄνω-

11. Ὑμεῖς δὲ, ἐπειδὴ διὰ τὴν προτέραν τῶν πατέ-
 ρων ὑμῶν πλάνην, τούτοις ἀποθέσθαι οὐκ οἴεσθε
 δεῖν, τίνας διδασκάλους ὑμῶν ἀξιοπίστους τῆς θεο-
 σεβείας γεγενῆσθαι φατε; ἀδύνατον γάρ, ὡσπερ D
 πολλάκις ἔφην, τὰ οὕτω μεγάλα καὶ θεῖα τοὺς μὴ
 πρότερον (4) παρὰ τῶν εἰδόντων μεμαθηκότας ἢ αὐ-
 τοὺς εἰδέναί, ἢ ἑτέρους δύνασθαι διδάσκειν (5)
 ὀρθῶς. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἱκανῶς ἐκ τῶν προειρη-
 μένων τὰ τῶν φιλοσόφων ὑμῶν ἐλήλεγκται πράγ-
 ματα πάσης ἀγνοίας καὶ ἀπάτης φανέντα πλήρη,
 ἀρέμενοι ποῦ λοιπὸν πάντως τῶν φιλοσόφων ὡσπερ
 πρότερον τῶν ποιητῶν, ἐπὶ τὴν τῶν χρηστηρίων

(1) Πλῆθος. R. St. habet ad calcem γένος, quod quidem inde ortum quod in Reg. 3, et Clarom., legatur in textu πλῆθος, γένος.

(2) Παρέσχετο. Reg. 1 et 3, et Clarom. παρέσχε.

(3) Δοθείσης. Colb. παραδοθείσης δωρεᾶς.

gestis celeberrimum omnium Ægyptiorum fuisse, sed etiam bellicosam gentem legibus temperasse. Quartum Buchorim regem leges instituisse perhibent, sapientem quemdam et apprime versutum. Post hunc rex Amasis ad leges accessit: a quo tum quæ ad præfectos provinciarum, tum quæ ad universam Ægypti administrationem spectant, descripta narrantur. Sextus tandem legibus Ægyptiorum præfuisse dicitur Xerxis pater Darius.

σίμπασαν οἰκονομίαν τῆς Αἰγύπτου. Ἐκτον δὲ ἐπιστῆναι τοῖς τῶν Αἰγυπτίων.

10. Hæc, o Græci, scriptores a nostra religione alieni de Moysis antiquitate litteris mandarunt, seque omnia ex sacerdotibus Ægyptiis accepisse dixerunt, apud quos Moyses non solum in lucem editus, sed etiam omni Ægyptiorum disciplina eruditus, eo quod a regis filia in filii haberetur loco et ob eam causam summa in eum cura impenderetur, quemadmodum perhibent sapientissimi historici scriptores, qui ejus vitam et res gestas et generis splendorem data opera memoriæ mandarunt, Philo et Josephus. Hi enim, dum de rebus gestis Judæorum scribunt, ex Chaldæorum genere Moysen oriundum esse narrant; 15 cum autem ejus majores fame adducti ex Pœnecia in Ægyptum transiissent, ibi virum illum natum esse, quem Deus ob exsuperantem virtutem ornare voluit, ac genti suæ principem et ducem et legislatorem præfecit, cum ex Ægypto Hebræorum multitudinem in propriam regionem redire æquum judicavit. Hunc Deus divino illo et prophético dono, quod tum in sanctos homines sursum descendebat, primum impertivit: hunc primum religionis nostræ magistrum instituit, ac deinde cæteros post eum prophetas, qui et idem ac ille donum consecuti sunt, et nos eadem iisdem de rebus docuere. Hos religionis nostræ magistros fuisse dicimus, qui non ex humana cogitatione nos docuerunt, sed ex dono quod sursum a Deo accepere.

αὐτῶν διανοίας διδάξαντας ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἄνω-

11. Vos autem quia ob priorem patrum vestrorum errorem his assentiendum esse non putatis, quos tandem dignos fide religionis vestræ magistros dicitis exstitisse? Fieri enim non potest, ut jam sæpe dixi, ut qui tam magna et divina prius a peritis non didicerint, ea vel ipsi sciant, vel recte alios edocere possint. Igitur ex his quæ diximus, cum satis exploratum sit, quam sint philosophorum vestrorum opiniones ignorationis omnīs et fraudis plenæ; relictis deinceps omnino philosophis, quemadmodum antea poetis, ad oraculorum præstigias confugietis. Audivi enim qui ita dicerent. Quam-

(4) Τοὺς μὴ πρότερον. Deest articulus in Colb.

(5) Διδάσκειν. Reg. 3 et Clarom., διδάξαι. Deest δύνασθαι in textu Colbertini codicis et ad marginem appositum. Ac melius quidem deesset illud verbum; sed quia gemello prorsus in loco sic legitur, n. 5, nihil mutandum duxi.

obrem consentaneum duco nunc vobis in tempore proferre, quæ prius apud vos his de rebus audivi. Consulenti enim cuidam, ut ipsi narratis, oraculum vestrum, quibus tandem hominibus piis esse ac religiosi aliquando contigisset, sic oraculum dicitis respondisse

*Soli Chaldæi sapientiam sortiti sunt et Hebræi
Per se genitum regem colentes Deum ipsum.*

Quoniam ergo vobis videmini ex oraculis vestris verum posse discere; dum historias legitis et quæ de Moysis vita homines nostræ religioni alieni scripsere, atque ex Chaldæorum et Hebræorum genere ortum esse Moysen ac cæteros prophetas perspicitis, minime mirum et incredibile existimate, si ortum ex pio genere hominem, et digne majorum pietate viventem illo dono Deus ornare voluit ac primum omnium prophetarum designare.

12. Illud etiam inquirere necessarium arbitror, quibus temporibus vestri exstiterint philosophi, ut ætatem, quæ vobis illos extulit, recentem admodum ac brevem esse cognoscatis. Sic enim et Moysis antiquitatem facilius poteritis perspicere. Sed ne tempora percurrens longius facere videar, si pluribus utar argumentis, 16 satis arbitror vel ex his demonstrare. Socrates enim Platonis, Plato Aristotelis præceptor. Ili autem Philippi et Alexandri Macedonis florere temporibus, quibus etiam Atticeniensium rhetores, ut nobis aperte demonstrant ipsius Demosthenis scriptæ in Philippum orationes. Aristotelem autem cum Alexandro regnante versatum esse, scriptores rerum ab Alexandro gestarum satis declarant. Undequaque igitur facile cognoscitur multo omnibus externis historiis antiquiorem esse Moysis historiam. Præterea nec illud vos decet ignorare, nihil a Græcis ante Olympiades accurate scriptum, neque ullum esse vetus monumentum, quod rem a Græcis aut barbaris gestam perhibeat. Sola ante illud tempus exstabat prophetæ Moysis historia, quam divino afflatu litteris Hebræorum commendavit. Nondum enim erant litteræ Græcorum, ut ipsi declarant litterarum magistri, qui Cadmum ex Phœnicia litteras primum attulisse, et cum Græcis communicasse dicunt. Illud etiam testatur princeps vestrorum philosophorum Plato, sero inventas litteras fuisse. Scripsit enim in Timæo sapientum sapientissimum Solonem cum ex Ægy-

(6) Τοῦ..... χρηστηρίου. Sic Reg. 4 et Colb., et in marg. Reg. 3, et Clarom. Editi τὸ... χρηστήριον.

(7) Θεὸν αὐτόν. Quamvis hæc scriptura non reperitur nisi ad marginem codicis Colbert., quia tamen in eodem versu legitur Θεὸν αὐτόν infra n. 24, ubi sententia Justiniani necessario postulat, ut ita legatur; non dubitavi hoc etiam loco legere Θεὸν αὐτόν pro eo quod erat in editis Θεὸν ἀγνώστ. Porphyrius, teste Eusebio, *Præp.*, lib. ix, cap. 10, hoc Apollinis oraculum referebat in suo *De Philosophia ex oraculis* libro. Is autem legit, αὐτογένεθλον ἀνα-

ἀπάτην τραπήσαθε· οὕτω γὰρ ἀκήκοα λεγόντων τινῶν. Οὐχοῦν ἀκόλουθον ἡγοῦμαι, & παρ' ὑμῖν πρότερον περὶ αὐτῶν ἀκήκοα λεγόντων, ταῦτα ἐν καιρῷ νυνὶ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν. Ἐρομένου γὰρ τινος, ὡς αὐτοὶ φατε, τοῦ παρ' ὑμῖν χρηστηρίου (6) τίνας συνέδη θεοσεβεῖς ἀνδρας γεγενῆσθαι ποτε, οὕτω τὸ χρηστήριον εἰρηκέναι φατέ.

*Μεῦνοι Χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἢδ' ἄρ' Ἑβραῖοι.
Αὐτογένητον ἀνακτα σεβαζόμενοι Θεὸν αὐ-
τόν (7).*

Οὐχοῦν ἐπειδὴ περ οἴεσθε παρὰ τῶν χρηστηρίων ὑμῶν δύνασθαι τάληθῆ μανθάνειν, ἐντυχόντες ταῖς ιστορίαις καὶ τοῖς περὶ τοῦ βίου Μωϋσέως γραφεῖσιν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν τῆς ἡμετέρας θρησκείας, καὶ γνόντες ὅτι ἐκ τοῦ τῶν Χαλδαίων καὶ Ἑβραίων γένους ὤρμητο Μωϋσῆς, καὶ οἱ λοιποὶ προφῆται, μηδὲν παράδοξον γεγενῆσθαι νομίζετε, εἰ ἐκ γένους ὄντα θεοσεβῶν τὸν ἀνδρα, καὶ ἀξίως τῆς τῶν προγόνων θεοσεβείας βεβιωκότα, ὁ Θεὸς τῇ μεγάλῃ ταύτῃ δωρεᾷ τιμῆσαι προῦθετο, καὶ πρῶτον ἀπάντων ἀποφῆναι τῶν προφητῶν.

12. Ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι καὶ τοὺς χρόνους σκοπεῖν, καθ' οὓς οἱ καθ' ὑμᾶς γεγόνασι φιλόσοφοι, ὅπως γινώτε ὅτι νέος σφόδρα καὶ βραχύς ἐστιν ὁ τούτους ὑμῖν ἐνεγκίων χρόνος. Οὕτω γὰρ ὑμῖν ἔσται δυνατὸν καὶ τὴν Μωϋσέως ἀρχαιότητα ῥαδίως γινῶναι· ἵνα δὲ μὴ, περὶ τῶν χρόνων διεξιῶν, παρέλξειν δόξω, πλείοσιν ἀποδείξεισι χρώμενος, ἀποχρόντως οἶμαι τούτων δεικνύμαι. Σωκράτης μὲν γὰρ Πλάτωνος, Πλάτων δὲ Ἀριστοτέλους διδάσκαλος γέγονεν. Οὗτοι δὲ κατὰ τοὺς Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος ἤκμασαν χρόνους, καθ' οὓς καὶ οἱ Ἀθηναίων ῥήτορες, ὡς δηλοῦσιν ἡμῖν σαφῶς καὶ οἱ Δημοσθένει κατὰ Φιλίππου γραφέντες λόγοι. Ὅτι δὲ καὶ Ἀριστοτέλης Ἀλεξάνδρῳ συνῆν ἐν τῷ τῆς βασιλείας χρόνῳ, οἱ τὰς Ἀλεξάνδρου ιστορήσαντες πράξεις ἱκανῶς δηλοῦσι (7). Πανταχόθεν οὖν γινῶναι ῥαδίον, ὅτι πολλῶν ἀρχαιοτάτην πασῶν τῶν ἐξωθεν ιστοριῶν τὴν Μωϋσέως ιστορίαν εἶναι συμβαίνει. Ἄλλως τε οὐδὲ τοῦτο ἀγνοεῖν ὑμᾶς προσήκει, ὅτι οὐδὲν Ἑλλῆσι πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἀκριβῆς (8) ἱστόρηται, οὐδ' ἐστὶ τι σύγγραμμα παλαιόν, Ἑλλήνων ἢ βαρβάρων σημαίνον πράξιν. Μόνη δὲ ἡ τοῦ προφήτου Μωϋσέως προῦπήρχεν ἱστορία, ἣν ἐκ τῆς θείας ἐπιπινοίας Μωϋσῆς γέγραφε τοῖς τῶν Ἑβραίων γράμμασι. Τὰ γὰρ τῶν Ἑλλήνων οὐδέπω ἦν, ὡς δηλοῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν γραμμάτων διδάσκαλοι, φάσκοντες Κάδμον πρῶτον ἐκ Φοινίκης αὐτὰ κομίσαντα, Ἑλλῆσι μεταδοῦναι. Καὶ ὁ πρῶτος δὲ τῶν παρ' ὑμῖν φιλοσόφων μαρτυρεῖ (9) Πλάτων, ὕστερον εὐρίσκειν (10) αὐτὰ. Γέ-

κτα σεβαζόμενοι Θεὸν ἀγνώστ. Sic etiam habet Euseb., lib. iii, *Demonstr.*, p. 104. — Θεὸν ἀγνώστ restituit D. Otto.

(7) Aliter ed. Ottoniana, ἱκανῶς δηλοῦσιν οἱ τὰς Ἀλεξάνδρου ιστορήσαντες πράξεις, ex cod. Reg. 4 et cod. Argentorat.

(8) Ἀκριβῆς. R. St. ad calcem ἀκριβῶς, et sic Reg. 5 et Clarom., in textu.

(9) *Μαρτυρεῖ*. Clarom. et Reg. 3, ἱστορεῖ καὶ μαρτυρεῖ, et sic R. St. ad calcem.

(10) *Εὐρίσκειν*. Reg. 2, εὐρήσειν.

γραφε γάρ ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν τῶν σοφῶν σοφώτατον Σόλωνα, ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐπανελθόντα, Κριτεῖα λέγειν ταῦτα ἀκηχρόναι Αἰγυπτίου τινὸς ἱερέως εὐμάλα (11) παλαιῦ, πρὸς αὐτὸν λέγοντος· Ὁ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνας παῖδες ἐστε ἀεὶ, γέρον δὲ Ἕλληνα οὐκ ἐστίν. Εἶτα αὖθις, Νέοι, ἔφη, ἐστὲ τὰς ψυχὰς πάντες. Οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς (12) δι' ἀρχαίαν ἀκρίαν ἔχετε παλαιῶν δόξαν, οὐδὲ μάθημα χρόνῳ παλιὸν οὐδέν· ἀλλ' ὑμᾶς ἀέληθε, διὰ τὸ τοῖς περιγεγενημένοις ἐπὶ πολλὰς γενεὰς γράμμασι τελευτῆν ἀφώνους. Εἰδέναι τοίνυν προσήκει, ὅτι πᾶσαν ἱστορίαν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ὑστερον εὑρεθείσι γράμμασι γεγράφθαι συμβαίνει· καὶ εἴτε ποιητῶν τις ἀρχαίων (13), εἴτε νομοθετῶν, εἴτε ἱστοριογράφων, εἴτε φιλοσόφων, ἢ ῥητόρων μετρηνοῦται βούλοιντο, εἰρήσῃ τούτους τὰ ἑαυτῶν συγγράμματα τοῖς τῶν Ἑλλήνων γεγραφότας γράμμασιν.

15. Εἰ δὲ τις φάσκει καὶ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τοῖς τῶν Ἑλλήνων γεγράφθαι γράμμασι, γνώτω ταῖς ἐξωθεν ἐντυχίον ἱστορίαις, ὅτι Πτολεμαῖος ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, βιβλιοθήκην ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν συναγαγὼν βιβλία, καὶ πληρώσας αὐτὴν, ἐπειτα μαθὼν ὅτι ἀρχαίως ἱστορίας τοῖς (14) τῶν Ἑβραίων γράμμασι γεγραμμένας τῶζεσθαι ἀκριθῶς συμβαίνει, γινῶναι τὰ γεγραμμένα βουλόμενος, σοφοῦ ἀνδρας ἑβδομήκοντα, τοὺς καὶ τῆν Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων διάλεκτον εἰδότας, ἐρμηνεύσαι αὐτοῖς τὰς βίβλους προσέταξεν, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ μεταστειλάμενος· καὶ ἵνα πᾶσις ὀκλήσας ἐνδοκίμοις ὄπτιον ἐρμηνεύσῃ (15) προσέταξεν αὐτοῖς μὴ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, ἀλλὰ ἀπὸ ἑπτὰ σταδίων, ἐνθα τὴν Φάρον (16) ἐκαστομῆσθαι συμβαίνει, ἱερῶν τῶν ἐρμηνεύωντων οἰκίστους γενέσθαι μικροῦς, ἐπὶ τῷ ἕκαστον ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸν τὴν ἐρμηνεύσαν πληροῦσαι· προστάξας τοῖς ἐφεστῶσιν ὑπηρέταις (16). πᾶσις μὲν αὐτοῖς θεραπείας τογγάζειν, εἰρησθαι δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐμιλίας, ἵνα τὸ τῆς ἐρμηνεύσεως ἀκριθῶς, καὶ διὰ τῆς τούτων συμφωνίας, γνωσθῆναι ἐνυγηθῇ. Ἐπαὶ δὲ ἔγνω τοὺς ἑβδομήκοντα ἀνδρας μὴ μόνον τῇ αὐτῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ καὶ ταῖς αὐταῖς λέξεσι χρησαμένους, καὶ μηδὲ ἄκρι μιᾶς λέξεως τῆς πρὸς ἀλλήλους συμφωνίας διημαρτηκότας, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν γεγραφότας, ἐκπλαγεῖς, καὶ θεῖα δυνάμει τὴν ἐρμηνεύσαν γεγράφθαι πιστεύσας, πᾶσις μὲν τιμῆς ἀξίους αὐτοῦς, ὡς θεοφιλεῖς ἀνδρας διέγνω· μετὰ πολλῶν δὲ δώρων αὐτοῦς εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ἐπανελθεῖν προσέταξε· τὰς δὲ βίβλους (17) θαυμάσας, ὡς εἰκόσ, καὶ ἐκθειάσας (18), ἐκείσε

(11) *Εὐ μάλα*. Sic Plato ipse et Reg. 2 ad marg. Edmii οὐ μάλα.

(12) *Ἐν αὐταῖς*. Tetum hunc locum ex ipsius Platonis contextu (in *Timæo*) emendavit R. St. qui primus Græce Justinum edidit. Sic enim legitur in nostris codicibus, nempe Reg. 2 et 3, et Clarom. et Collb.: Ἐν αὐταῖς ἔχετε παλαιῶν δόξαν, οὐδὲ μακροῦ χρόνῳ παλιὸν οὐδέν. Mox Reg. 2 et Clarom.: Διὰ τὸ ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ἐνδοκίμοις γράμμασι τελευτῆν ἀφώνους. Colbert.: Διὰ τὸ ἐπὶ πολλὰς γενεὰς τελευτῆν ἀφώνους.

ΠΑΤΡΟΙ. Γ. VI

A pro reversus esset, hæc Critias narrasse, quæ ex quodam sacerdote Ægyptio admodum sene, ita eum alloquente audiverat: *O Solon, Solon, pueri semper estis Græci, nec quisquam inter Græcos senex.* Et rursus: *Adolescentes, inquit, animis semper estis; nullam enim in illis ex veteri auditione opinionem antiquam habetis, nec ullum die canescens insitum. Sed ignoratione laboratis, eo quod qui superstites ad multas ætates fuerit, mox a litteris obierint.* Illud porro sciendum est, historiam omnem litteris Græcorum, quæ sero inventæ sunt, esse conscriptam; ac sive poetarum quæ antiquorum, sive legislatorum, sive historicorum, sive philosophorum aut rhetorum meminisse voluerit, eos reperiet ingenii sui monumenta litteris Græcis consignasse.

13. Quod si quis dicat Moysis quoque et aliorum prophetarum libros Græcis scriptos esse litteris: discat is, extera legens historię monumenta, Ptolemaeum Ægypti regem, eam bibliothecam Alexandriæ construxisset, eaque libris undique comportatis repleta, postea didicisset antiquas historias Hebræicis litteris scriptas diligenter asservari; cupidum hæc scripta cognoscendi, septuaginta sapientibus viris Græce et Hebræe scientibus, quos Hierosolymis accersiverat, id negotii dedisse ut hos libros interpretarentur; atque ut ab omni interpellatione liberi citius interpretationem conficerent, jussisse illis non in ipsa quidem urbe, sed septem ab ea studiis, ubi Pæaras edificata est, tot cellulas, quot erant interpretes, fieri, ut pro se quisque separatim interpretationem absolveret.

17 dato prepositis huic rei ministris auxiliari, ut omnem illis quidem humanitatem exhiberent, sed nuntio prohiberent congressu, ut accurata interpretationis diligentia saltem ex iporum consensu cognosci posset. Postquam autem cognovit septuaginta illos viros non solum eadem sententia, sed iisdem etiam verbis usos esse, ac natura quidem in vocula a nuntio consensu abierasse, sed eadem iisdem de rebus scripsisse; tum vero stupore percussus ac pro certo tenentem non sine vi divina interpretationem confectam esse, omni illos quidem honore dignos, ut homines Deo charos, judicasse, et cum plurimis donis in patriam redire jussisse; libros autem, ut par erat, admirantem et divinos existimantem ibidem consecrasset. Hæc vobis, o Græci, fabula esse non debent, nec fictas vobis

(15) *Ἀρχαίως*. Reg. 4 et 2, ἀρχαίως.

(14) *Ἱστορίας τοῖς*. Clarom. et Reg. 3: Ἱστορίας ἔχουσας βίβλους τοῖς, et sic R. t. ad calcem.

(15) *τὴν Φάρον*. Reg. 4 τὸν Φάρον.

(16) *Ἱερῶν τῶν ἐρμηνεύωντων*. Collb. οἰκίστας.

(17) *Βίβλους*. Reg. 4 et 2. et Collb. βίβλους ταπεινάσας, ὡς εἰκόσ, ἐκείσε.

(18) *Καὶ ἐκθειάσας*. Legitur in Historia, quæ Aristæ nomine supposita est, et apud Josephum *Antiq.* l. xii, c. 2, προσκυνήσας. Unde etiam Philo 2, *De Vita Moysis*, p. 669, ait eos qui Græce et

historias narramus. Sed qui Alexandriae versati sumus, et vestigia cellularum vidimus in Pharo adhuc exstantia, ac rem ex incolis, qui eam a majoribus, ut patriæ suæ propriam, acceperant, audivimus, hæc vobis nuntiamus, quæ licet etiam ex aliis discatis, præsertim ex iis, qui his de rebus historias scripserunt, sapientibus et spectatis viris Philone et Josepho ac pluribus aliis. Quod si quis ex iis qui libenter contradicere solent, non nostros hos libros, sed Judæorum, eo quod etiamnum in eorum synagogis asservantur, proprios esse dicat, ac frustra religionem his libris acceptam a nobis referri; noverit ille ex iis ipsis, quæ his in libris scripta sunt, non Judæorum, sed nostram esse horum librorum doctrinæ possessionem. Quod autem hi libri, qui religionis nostræ proprii sunt, etiamnum apud Judæos asservantur, id providentiæ divinæ nobis consulenti opus exstitit. Nam ne ex Ecclesia proferentes locum suspicandæ fraudis præbeamus hominibus nobis obtrectandi cupidis; ex Judæorum synagogis eos proferri postulamus, ut ex ipsis illis libris qui adhuc apud eos asservantur, clare et aperte nostras esse pateat leges, quæ a sanctis viris ad doctrinam scriptæ sunt.

14. Necessarium ergo est, o Græci, ut futura prospicientes ac illud non a piis solum, sed etiam ab externis prædicatum judicium intuentes, non jam majorum errori citra examen adhæreatis, nec si quid illi vobis hallucinantes tradiderint, id verum esse existimetis; sed periculum offendendi in re tanti momenti respicientes, ea etiam quærat et accurate investigetis, quæ a vestris, ut ipsi dicitis, magistris dicta sunt. Ipsi enim divina rerum humanarum providentia coacti sunt multa nobiscum facientia vel invitati dicere, **18** ii præsertim qui in Ægypto versati sunt, et ex Moysis ejusque majorum religione utilitatem perceperunt. Neque enim vestrum quemquam latere arbitror, ut qui profecto Diodori, et aliorum, qui his de rebus scripserunt, historiæ monumenta legeritis. Orpheum et Homerum et Solonem, eum qui leges Atheniensibus de-

Chaldaice sciunt, consensionem interpretum eum Moyse admirari et adorare: *τεθῆπασι καὶ προσκυνοῦσι.*

(18') Aliter recensio Ottoniana ex codd. Reg. 1, 2, 4, Argentor., Vimar. et ms. Picci, τὰς δὲ βίβλους ἐκθειάσας, ὡς εἶχες, ἐκεῖσε ἀνέθηκε, *libros autem divinos existimantem, ut par erat, ibidem consecrasse.*

(19) Ταῦτα οὐ μῦθος ὑμῶν. Minus accurate Usse-rius in Syntagmate de Edit. LXX. interpret., p. 50, Justinum ait primum fuisse, qui hanc historiam litteris proferet. Philonis vestigia premit Justinus, et iis, quæ ex Alexandrinis audita refert; simillima sunt quæ litteris Philo mandavit. Sic enim loquitur lib. 1 *De Vita Moysis*, pag. 659: « In eo recessu cum consedissem solitarii, nemine interveniente arbitro præter naturæ partes, terram, aquam, ærem, cælum, de quibus primum proditari erant mysteria (nam mundi opificium est legum exordium) tanquam numine correpti prophetabant, non alia alii, sed omnes ad verbum eadem, quasi quoriam di-

ἀνέθηκε (18'). Ταῦτα οὐ μῦθος ὑμῶν (19), ὧ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐδὲ πεπλασμένας ἱστορίας ἀπαγγέλλομεν· ἀλλ' αὐτοὶ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ γενόμενοι, καὶ τὰ ἴχνη τῶν οἰκίσκων ἐν τῇ Φάρῳ ἐυρακότες ἔτι σωζόμενα, καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ, ὡς τὰ πάτρια, παρεληφθῶτων ἀκηκόες, ταῦτα ἀπαγγέλλομεν, ἃ καὶ παρ' ἐτέρων ἔξεστιν ὑμῶν μαθάνειν, καὶ μάλιστα παρ' αὐτῶν τῶν περὶ τούτων ἱστορησάντων σοφῶν καὶ δοκίμων ἀνδρῶν, Φίλωνός τε [καὶ] Ἰωσήπου, καὶ ἐτέρων πλείωνων. Εἰ δέ τις φάσκει τῶν προχείρως ἀντιλέγειν εἰθισμένων, μὴ ἡμῶν τὰς βίβλους ταύτας, ἀλλὰ Ἰουδαίους (20) προσήκειν, διὰ τὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν σώζεσθαι, καὶ μάτην ἡμᾶς ἐκ τούτων φάσκειν τὴν θεοσεβείαν μεμαθηκένας λέγειν, γνώτω ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς βίβλοις γεγραμμένων, ὅτι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ ἡμῶν ἢ ἐκ τούτων διαφέρει διδασκαλία. Τὸ δὲ παρὰ Ἰουδαίους ἔτι καὶ νῦν τὰς τῇ ἡμετέρᾳ θεοσεβείᾳ διαφερούσας σώζεσθαι βίβλους, θείας προνοίας ἔργον ὑπὲρ ἡμῶν γέγονεν. Ἴνα γὰρ μὴ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας προκομίζοντες, πρόφασιν βλασφημίας τοῖς βουλομένοις βλασφημεῖν ἡμᾶς παράσχωμεν, ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς ταύτας ἀξιούμεν προκομίζεσθαι (21), ἵνα ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔτι παρ' αὐτοῖς σωζομένων βιβλίων, ὡς ἡμῶν τὰ πρὸς διδασκαλίαν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν γραφέντα δίκαια (22) σαφῶς καὶ φανερώς προσήκει (23), φανῆ.

14. Δεῖ τοίνυν ὑμᾶς, ὧ ἄνδρες Ἕλληνες, τὰ μέλλοντα προορωμένους, καὶ εἰς τὴν ὑπὸ πάντων, οὐ μόνον θεοσεβῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξωθεν κηρυττομένην ἀφοριῶντας κρίσιν, μὴ τῇ τῶν προγόνων ὑμῶν (24) ἀβασανίστῳ προσέχειν πλάνη, μηδ' εἴ τι σφαλέντες αὐτοὶ παρέδοσαν ὑμῶν, τοῦτ' ἀληθὲς εἶναι νομίζειν· ἀλλ' εἰς τὸν τῆς οὕτω δεινῆς ἀποτυχίας ἀφοριῶντας κίνδυνον, ζητεῖν καὶ ἐρευνᾶν ἀκριβῶς καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὑμετέρων, ὡς αὐτοὶ φάτε, διδασκάλων εἰρημένα. Πολλὰ γὰρ καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῆς θείας τῶν ἀνθρώπων (25) προνοίας καὶ ἄκοντες ὑπὲρ ἡμῶν εἰπεῖν ἠναγκάσθησαν, καὶ μάλιστα οἱ ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενοι, καὶ ἀπὸ τῆς Μωϋσέως καὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ θεοσεβείας ὠφεληθέντες. Οὐ γὰρ λανθάνειν ἐνίοις ὑμῶν οἶμαι, ἐντυχόντας πάντως που (26) τῇ τε Διοδώρου ἱστορίᾳ, καὶ ταῖς τῶν λοιπῶν τῶν περὶ τούτων ἱστορησάντων, ὅτι καὶ Ὀρφεὺς, καὶ Ὅμηρος, καὶ Σό-

ctante singulis invisibiliter. »

(20) Ἀλλὰ Ἰουδαίοις. Sic enim ipsi intendebant Judæi, suum esse, non Christianorum, Vetus Testamentum. Stultam hanc opinionem egregie refellit Eusebius *Demonstr.* lib. 1, c. 6. Non difficile est emendare, nec tamen a doctissimo Cotelerio emendatum, quod de Judæis apud S. Barnabam c. 4, sic legitur: *Dicunt quia Testamentum illorum et nostrum est. Nostrum autem, quia illi perdiderunt illud quod Moyses accepit.* Legendum: *Dicunt quia Testamentum illorum et non nostrum est.*

(21) Προκομίζεσθαι. Colb. κομίζεσθαι.

(22) Δίκαια. Sic etiam Philo leges appellat libros a LXX interpretibus Græce redditos. Vide not. 19.

(23) Προσῆκει. Reg. 3 et Clarom. προσήκειν, et sic R. St. ad calcem.

(24) Ὑμῶν. Sic mss. codices. Editi ἡμῶν.

(25) Τῶν ἀνθρώπων. Reg. 3, Clarom. ad marg. ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. R. St. sic habet ad calcem.

(26) Πάντως που. Hæc desunt in Colberti.

λων ὁ τοὺς νόμους Ἀθηναίους γεγραφώς, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Πλάτων, καὶ ἄλλοι τινές, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ γενόμενοι, καὶ ἐκ τῆς Μωϋσέως ἱστορίας ὠφεληθέντες, ὕστερον ἐναντία τῶν πρότερον (27) μὴ καλῶς περὶ θεῶν δοξάντων αὐτοῖς ἀπεφάναντο.

15. Ὀρφεὺς γ' οὖν, ὁ τῆς πολυθεότητος ὑμῶν, ὡς ἂν εἶποι τις, πρῶτος διδάσκαλος γεγονώς, οἷα πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μουσαῖον (27*), καὶ τοὺς λοιποὺς γνησίους ἀχροατὰς ὕστερον περὶ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ κηρύττει λέγων, ἀναγκαῖον ὑπομνήσαι ὑμᾶς. Ἐφη δὲ οὕτως

(27*) Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε
[βέβηλοι (28)]

Πάντες ὁμῶς· σὺ δ' ἄκουε, φασφόρου ἔκγονε
[Μήρης (29)]

Μουσαῖ· ἐξερέω γὰρ ἀληθεῖα· μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέροη.
Εἰς δὲ λόγον θεῶν βλέψας, τουτῷ προσέδρευε,
Ἰθύνων κραδίης νοερῶν κύτος· εὐτ' ἐπίβαινε

Ἀτραπιτοῦ, μεῦνον δ' ἐστέρα κόσμοιο ἀνακτα (30).
Εἰς ἐστ' αὐτογενῆς (31)· ἐνὸς ἔκγονα πάντα
[τέτυκται,

Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περιγίγνεται (32)· οὐδέ τις
[αὐτὸν

Εἰσοράα θνητῶν, αὐτὸς δὲ (33) γε πάντα ὀράται.
Οὗτος δ' ἐξ (34) ἀγαθοῦ κακὸν θνητοῖσι δίδωσι,

(27) Τῶν πρότερον. Legitur in Colb. et Reg. 2, τῶν προτέρων μὴ δοξάντων καλῶς αὐτοῖς ἀπεφάναντο. Mos Clarom. et R. St. ad calcem Ὀρφεὺς τοίνυν.

(27*) Musæum non Orpheï filium esse, sed Eumolpī observat Grabijs, nec improbabilī conjectura existimat Justinum, dum eum Orpheï filium vocat, disciplinam ab Orpheo acceptam significasse.

(27*) Φθέγξομαι .. θαλάσσης. Hunc locum, passim mutatum ut in diversis ejusdem libri recensionebus solet fieri, exhibent etiam Clemens Alex. Protrept. c. 7, § 74 (Opp. ed. Klotz, tom. 1), p. 63, coll. Strom v, c. 12, § 79 (tom. III), p. 56, sq. et c. 14, § 125, sqq. p. 85, sq., Eusebius ex Aristobulo Præparat. evang. xiii, c. 12, p. 664, coll. 3, c. 7, p. 97 et c. 13, p. 685, ed. Viger. Colon., Cyrillus Alex. adv. Julian. I (Opp. ed. Aubert. tom. VI), p. 26, Theodoretus De curandis Græc. affect. serm. 1 (Opp. ed. Sirmond. tom. IV), p. 478 et 485; coll. Tatianus Orat. adv. Græc. c. 8, p. 148 A. ed. Colon. et Sibyll. orac. præem. v. 55. (Galland. Bibl. vet. PP. tom. 1, p. 537 A). De diversa horum pseudo-orphicorum versuum scriptura cum bene disputaverit Lobeckius in libro: *Aglaophamus sive de theologia mysticæ Græcorum causis* (Regiom. 1829, 8) tom. 1, p. 438 sqq. (comp. Orphica recens. Hermannus, p. 447, sqq.), ea tantum afferemus, quæ ad ipsum Justinum pertinent. Vid. præterea quæ adnotabimus ad librum *De monarchia*, c. 2, A. B., ubi ejusdem fragmenti plerique omnes versus repetuntur. Lobeckio iudice fragmentum Justinianum omnium brevissimum primitivam hujus carminis formam repræsentat; novæ interpolationis specimen præbet exemplum Clementis, quod Justiniano copiosius est, Aristobuleo astrictius; novissimæ auctor est Aristobulus ille quem Eusebius introduxit, homo sive Judæus sive Christianus, Clementis certe temporibus posterior. Otto.

(28) Βέβηλοι. Grotius in libro *De veritate relig.* legit βεβήλοις. Legitur in Colb. βεβήλοις πᾶσιν ὁμῶς. Fronto Ducæus in notis ad Tatianum eodem modo legendum censet. Plerique codices Tatiani βεβήλοις. Sic etiam habent Clemens Alexandrinus in *Cohort.* p. 48 et Theodoretus serm. 1 *De curandis Græc. affect.* p. 478 et 485. Lectionem Clementis tuentur Hæschelius et Potterus viri doctissimi.

A scripsit, et Pythagoram et Platonem et nonnullos alios, cum venissent in Ægyptum, et Moysis historiam ad usus suos adjunxissent, iis quæ prius non belle de diis opinati fuerant, contraria deinceps statuisset.

15. Orpheus igitur, qui vestræ, ut ita dicam, plurimæ divinitatis primus magister exstitit, quid postea filio suo Musæo, cæterisque germanis auditoribus de uno ac singulari Deo prædicaverit, necesse est ut vos submoneam :

Loquar quibus jus est : portas occludite, profani

Omnes simul. Tu vero audi, luciferæ filii lucæ

Musæe; dicam enim vera; nec te quæ prius

B In corde meo animalvertisti, prævent beata vita.

Ad verbum divinum respiciens, uti asside,

Dirigens cordis intelligens profundum, et rectam in-

[cede

Viam, et solum respice mundi regem.

Unus est ex se genitus : ab uno quacunquæ sunt ge-

[nita, creata sunt,

In illis ipse versatur, nec quisquam illum

Videt mortalium, ipse autem omnes videt.

Hic ex bono malum hominibus dat,

Sed tamen retinendum esse βέβηλοι patet ex Aristobulo, qui apud Eusebium *Præp. evang.* lib. xiii hunc versum addit a Justino omissum : Φεύγοντες δικαίων θεσμούς θεοῦ τεθέντος Πᾶσι νόμου. *Fugientes justorum leges, cum divina posita sunt omnibus lex.* Ex his postremis verbis ortum est illud πάντες ὁμῶς, quod apud Justinum et Clementem legitur, vel πᾶσιν ὁμῶς, quod in nonnullis Clementis codicibus mss. exstare testatur Hæschelius. Idem versus occurrit iterum in libro *De monarchia*. Legunt βέβηλοι Porphyrius apud Euseb. *Præp.* iii, c. 7. Cyrillus i *Jul.*, p. 26.

(29) Μήρης. Cyrillus legit μνήρης, *memoria*.

(30) Ἀνακτα. Aristobulus apud Eusebium legit τοπωτήν (*ισ. τυπωτήν*).

(31) Αὐτογενῆς. Aliter Aristobulus et Theodoretus : εἷς ἐστ' αὐτοτελής, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τελείται. *Unus est ex sese perfectus, ab uno creata omnia perfecta sunt.* Habet etiam αὐτοτελής Clemens *Strom.* v, p. 585, et πέφυκεν interdum pro τέτυκται scribi observat.

(32) Περιγίγνεται. Sic Cyrillus, qui Justinum imitari solet, περινίσσεται Clem. p. 48, et Euseb. et Theodoret., quod mihi magis probatur.

(33) Αὐτὸς δὲ. Sic totus versus apud Eusebium : Εἰσοράα ψυχῶν θνητῶν, ἧ δ' εἰσοράεται. *Nulla eum videt anima mortalis, sed mente videtur.*

(34) Οὗτος δ' ἐξ. Contraria prorsus Aristobuli sententia apud Eusebium, ubi sic legitur : Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθῶν θνητοῖς κακὸν οὐκ ἐπιτέλλει Ἀνθρώποις, αὐτῷ δὲ χάρις καὶ μῖσος ὀπηδεῖ, Καὶ πόλεμος καὶ λοιμὸς ἢ ἄλγεα δακρυόεντα. *Ipsæ ex bonis mala mortalibus non infligit hominibus. Ipsum gratia et odium assectantur, et bellum et pestis, et dolores lacrymosi.* Clemens p. 609, legit ut Justinus, nisi quod habet φουτεύει pro δίδωσι. Non incommode Deus ejusmodi malorum, belli et pestis auctor dicitur. Quia tamen prima specie videtur repugnare, ut mala a Deo proficiscantur; forte aliquis hujus incommodi metu adductus est, ut emendationem apud Eusebium induceret non necessariam vel potius subabsurdam. Nam tum, cum Deus mala non infligere dicitur, illius comitatus esse linguntur, odium, bellum, pestis et dolores.

*Et bellum horribile et dolores lacrymosos.
Nec ullus est alius præter magnum regem.*

Illum autem non video. Nam circa illum nubes con-
[stituta est.

Omnibus autem mortalibus mortales sunt pupillæ in
[oculis

Infirmæ videre Jovem omnium regnantem.

Hic enim æreo in cælo constitutus est

Aurato in solio, terram pedibus calcet,

Manum autem dextram ad terminos Oceani

Undique extendit. Circum enim tremunt montes
[magni,

19 *Et fluvii, et cani profundum cærulei maris.*

Et rursus alicubi sic ait :

*Unus Juppiter, unus Pluto, unus Sol, unus Bacchus,
Unus Deus in omnibus. Quid hæc tibi seorsum præ-*
[dico?

Et rursus in juramentis :

*Per cælum te adjuro Dei magni sapientis opus,
Adjuro te per vocem Patris, quam primum pronun-*
[tiavit,

Cum mundum universum suis firmavit consiliis.

Quid sibi vult cum dicit :

Adjuro te per vocem Patris, quam primum pronun-
[tiavit?

Vocem hoc loco Dei appellat Verbum, per quod cælum et terra et universa condita est creatura, ut nos docent divina sanctorum hominum oracula, quibus et ipse aliqua ex parte in Ægypto animadversis, Verbo Dei omnem creaturam conditam esse cognovit. Quapropter postquam dixit,

Adjuro te per vocem Patris, quam primum pronun-
[tiavit :

protinus subjungit :

Cum mundum universum suis firmavit consiliis.

Hic verbum appellat vocem propter poeticam mensuram : ac rem ita se habere ex eo perspicitur, quod paulo antea versu concedente Verbum illud appellet. Dixit enim,

Ad Verbum divinum respiciens illi asside.

16. Quid autem per vaticinia de uno et singulari Deo doceat antiqua illa et admodum vetus Sibyllæ, quam Plato et Aristophanes et plures alii, ut valem, commemorant, necesse est referre. Sic autem ait :

Unus Deus solus est ter maximus increatus,

Omnipotens, invisibilis, ipse videns omnia.

Ipsæ autem a nulla videtur carne mortali.

(35) Μεγάλου βασιλῆος. Reg. 3 et Clarom. ad marg. et R. St. ad calcem μεγάλου ἄνακτος.

(36) Ἀσθενέες. Aliter apud Clementem p. 585, et Theodoretum p. 491. Sic enim habent : μικραὶ ἐπεὶ σάρκες τε καὶ ὀστέα ἐμπεφύκασι.

(37) Τέρματος. Sic Clemens p. 609, at p. 608 habet τέρμασιν, ut Eusebius et Theodoretus. Cyrillus τέρματα.

(38) Πάντοθεν ἐκτέτακον. Sic Clemens p. 609, quem versum ibidem sic absolvit : γαίη ὑπὸ ποσσὶ βέβηκε. Terra sub pedibus ejus movetur. At idem p. 608 legit : Ἐκτέτακον ὄρεον δὲ τρέμει βάσις ἐνδοθι θυμοῦ. Tremunt montium vertex intra pectus, sive ab imis radicibus. Eusebius et Theodoretus habent θυμῶ. Hæc autem legendi Orphei varietas quæ in Clemente occurrit, non inde orta, quod ex variis versibus nunc hoc, nunc illud excerpit, ut placet

A Καὶ πόλεμον κρυόντα, καὶ ἄλγεα δακρυόεντα.
Οὐδέ τις ἐσθ' ἔτερος χωρὶς μεγάλου βασι
[λῆος (35),

ἄυτῶν δ' οὐχ ὄρω· περὶ γὰρ νόσος ἐστήρικται.

Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν δοσοῖς,

Ἀσθενέες (36) δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.

Οὗτος γὰρ γάλλκειοι ἐς οὐρανὸν ἐστήρικται

Χρυσέῳ ἐνὶ θρόνῳ, γαίης δ' ἐπὶ ποσσὶ βέβηκε.

Χεῖρά τε δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος (37) Ἰκεανοῖο

Πάντοθεν ἐκτέτακον (38)· περὶ γὰρ τρέμει οὐρεσ
[μακρὰ,

Καὶ ποταμοὶ, πολιῆς τε βάθος χαροποῖο θαλάσσης·

Καὶ αὐτοῖς ἀλλαχοῦ που οὕτως λέγει·

Εἰς Ζεῦς, εἰς Ἄδης, εἰς Ἥλιος, εἰς Διόνυσος,

Εἰς Θεὸς ἐν πάντεσσι· τί σοι δίχα ταῦτ' ἀγο
[ρεύω :

B Καὶ ἐν τοῖς ὅρκοις δὲ οὕτως·

Οὐρανὸν ὀρκίζω σε Θεοῦ μεγάλου σοφοῦ ἔργον,

Ἀυδὴν ὀρκίζω (39) σε Πατρός, τὴν φθέγγετο
[πρῶτον,

Ἦνίκα κόσμον ἅπαντα ἐκίς στηρίξατο βουλαῖς.

Τί βούλεται τὸ λέγειν αὐτὸν

Ἀυδὴν ὀρκίζω σε Πατρός, τὴν φθέγγετο πρῶτον ;

Ἀυδὴν ἐνταῦθα τὸν τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει Λόγον, δι' οὗ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ ἡ πᾶσα ἐγένετο κτίσις, ὡς διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ θεῖαι τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προφητεῖαι, αἷς ἐν μέρει καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ προσχίων. ἔγνω ὅτι τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ πᾶσα ἐγένετο ἡ κτίσις (40)· διὸ καὶ μετὰ τὸ φῆσαι·

Ἀυδὴν ὀρκίζω σε Πατρός, τὴν φθέγγετο πρῶτον,

C παρ' αὐτὰ συνάπτει λέγων·

Ἦνίκα κόσμον ἅπαντα ἐκίς στηρίξατο βουλαῖς.

Ἐνταῦθα τὸν Λόγον αὐδὴν διὰ τὸ ποιητικὸν ὀνομάζει μέτρον. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, ἔηλον ἀπὸ τοῦ μικρῶ πρόσθεν, τοῦ μέτρου συγχωροῦντος αὐτῷ, Λόγον αὐτὸν ὀνομάζειν. Ἐφη γάρ·

Εἰς δὲ Λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε.

16. Τίνα δὲ καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ σφόδρα παλαιὰν Σίβυλλαν, ἧς καὶ Πλάτων καὶ Ἀριστοφάνης καὶ ἕτεροι πλείους ὡς χρησμοῦ μύμνηται, διὰ χρησμῶν ἡμᾶς ὁ δάσκειν περὶ ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ συμβαίνει, ἀναγκαῖον ὑπομνήσαι. Λέγει δὲ οὕτως·

Εἰς Θεὸς ὅς (41) μόνος ἔστιν ὑπερμεγέθης, ἀγέ
[ρητος,

Παντοκράτωρ, ἀράτος, ἐρώμενος αὐτὸς ἅπαντα·

D Αὐτὸς δ' οὐ βλέπεται θνητῆς ὑπὸ σαρκὸς ἀπάσης.

Pottero, sed quod alii codices aliud haberent, ut observat ipse Clemens in voce τέτυχται, pro qua interdum πέφυκεν scribi declarat.

(39) Ὀρκίζω, Colbert. Ὀρκίσω et mox αὐδὴν ὀρκίσω. Legitur apud Cyrill. 1, Jul. ἦν φθέγγετο πρῶτην.

(40) Ἦ κτίσις. Deest articulus in Colbert.

(41) Εἰς Θεὸς ὅς. Reperiuntur hi versus apud Theophilum Antiochenum lib. 11 et Lactantium lib. 1, et instar proœmii præfixi sunt libris Sibyllinis, cum pluribus aliis ex Theophilo desumptis. Legebatur in editis nostris, εἰς δὲ Θεὸς μόνος. Sed satius visum est scribere, ut apud Theophilum et Lactantium, cum præsertim Reginus 1 habeat εἰς Θεός. Eodem versus, quos citat Justinus, reperies in libro 11 Sibyll., non sine magno discrimine. Nam in secundo versu pro παντοκράτωρ legitur αὐτοφυής.

Εἶτα ἀλλαγῶν που οὕτως

Ἡμεῖς δ' ἀθανάτω τρέβους πεπλανημένοι ἡμεῖν,
Ἔργα δὲ χειροποίητα γενόμενα ἀφρονι μύθῳ,
Εἶδωλα ξοάνων τε (42) καταφθιμένων ἀνθρώπων.

Καὶ πάλιν ἀλλαγῶν που οὕτως :

Ἐπιλοιοὶ ἀνθρώποι κείνοι κατὰ γαῖαν ἔσονται,
Ὅσσοι δὲ στέρξουσιν μέγαν Θεόν, εὐλογέοντες
Πρὶν φαγεῖν πίεσιν τε, πεποιθότες εὐσεβήσαν·
Οἱ γηοῦς μὲν ἀπαντας ἀπαρνήσονται (43) ἰδόντες,
Καὶ βωμόδες, εἰκάτια λίθων ἀφιδρύματα κωφῶν,
Αἵμασιν ἐμψύχων μεμιασμένα καὶ θυσίαισι
Τετραπόδων, βλέψουσιν Ἐνδοῦ Θεοῦ ἐν μέγῳ
{κῦδος.

Ταῦτα μὲν οὖν ἡ Σίβυλλα.

17. Ὁ δὲ ποιητὴς Ὅμηρος, τῇ τῆς ποιήσεως ἀπο-
χρώμενος ἐξουσία, καὶ τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς πολυθεότητος
Ὀρφείως ζηλώσας δόξαν, μυθιαδῶς μὲν πλειόνων
θεῶν μέμνηται, ἵνα μὴ δόξη τῆς Ὀρφείως ἀπάδειν
ποιήσεως, ἣν οὕτως ζηλώσαι προῦθετο, ὡς καὶ διὰ
τοῦ πρώτου τῆς ποιήσεως ἔπους τὴν πρὸς αὐτὸν ση-
μῆναι σχέσιν. Τοῦ γὰρ Ὀρφείως,

Μῆνιν ἀειδὲ, θεὰ, Δημήτερος ἀγλαοκάρπου,
ἐν ἀρχῇ τῆς ποιήσεως εἰρηκότος, αὐτός,

Μῆνιν ἀειδὲ, θεὰ, Πηληϊάδεω Ἀχιλλῆος,
γέγραπεν· ἐλόμενος, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἐν ἀρχῇ καὶ τοῦ
κατὰ τὴν ποιήσιν ἐκπεσεῖν μέτρου, ἵνα μὴ δόξη (44)
τοῦ τῶν θεῶν ὀνόματος μὴ μεμνησθαι πρώτον (45).
Μικρὸν δὲ ὑστερον καὶ τὴν ἑαυτοῦ περὶ ἑνὸς καὶ μόνου
θεοῦ σαφῶς καὶ φανερῶς ἐκτίθεται δόξαν, πῆ
μὲν διὰ τοῦ Φοίνικος πρὸς Ἀχιλλεῖα λέγων,

Θυδ' εἰ κέν μοι ὑποσταίῃ θεός αὐτός,
Γῆρας ἀποξύνσας, θήσσειν γέρον ἠδῶοντα¹².

διὰ τῆς ἀντωνυμίας τὸν ἕντως ἕντα σημαίνων
θεόν· πῆ δὲ διὰ τοῦ Ὀδυσσεῦς πρὸς τὸ τῶν Ἑλλήνων
πλήθος οὕτω λέγων·

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἰς κοίρανος ἔστω¹³.

Ὅτι δὲ οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, ἀλλὰ τὸναντίον
κακὸν, ἔργῳ δηλῶσαι προῦθετο, πολέμους τε αὐτῶν
διὰ τὸ πλήθος, καὶ μάχας, καὶ στάσεις, καὶ κατ' ἀλ-
λήλων ἐπιβουλὰς διηγούμενος. Τὴν γὰρ μοναρχίαν
ἄμαχον εἶναι συμβαίνει. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ ποιητὴς
Ὅμηρος.

18. Εἰ δὲ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς σκηνῆς περὶ ἑνὸς Θεοῦ
μαρτυρίας ἡμᾶς προσθεῖναι δεοί (46), ἀκούσατε καὶ
Σοφοκλέους οὕτω λέγοντος·

(46') Εἰς ταῖς ἀληθείαισιν, εἰς ἔστιν θεός,
Ὅς οὐρανὸν τέτυχε, καὶ γαῖαν μακρῶν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶμα, κἀνέμων βίαις.

¹² Iliad. I. ¹³ Iliad. B, v. 206.

(42) Ἐξοάνων τε. Legendum ξοάνων τε. Ibidem male
in editis καταφθινομένων τ' ἀνθρώπων. Deest parti-
cula in Reg. 1 et 2, et Clarom.

(43) Ἀπαρνήσονται. Legitur ἀποστρέφουσι in Li-
bro IV Sibyll., ubi hi versus a Justino citati repe-
riuntur.

(44) Ἴνα μὴ δόξη. Deest ἵνα in Colbert.

(45) Μὴ μεμνησθαι πρώτον. Sic cod. Claromontanus, cujus ore emendavimus corruptam hanc
scripturam, quæ erat in editis, ἵνα μὴ δόξη τῶν τῶν
θεῶν ὀνόματος μεμνησθαι πρώτος. Ne videretur deo-
rum nominibus meminisse primus.

A Sic etiam alicubi :

Nos autem ab immortalis viis aberraveramus,
Ac opera manu facta colebamus stulta mente
Simulacra et statuas pereuntium hominum.

Et rursus sic alicubi :

Felices homines super terram erunt,
Quicumque diligent magnum Deum, benedicentes
Antequam comedant et bibant, confidentes pietate :
Qui omnia quidem templa abnegabunt videndo,
Et altaria, inanes lapidum sedes surdorum,
Cruoribus animalium contaminata et victimis
Quadrupedum : et respicient ad unius Dei magnam
[decus.

Atque hæc quidem Sibylla.

17. Homerus autem poeta, dum licentia utitur
poetica, et Orphei opinionem de deorum multitudine,
in ipso carminis exordio significatam **20** æmulatur,
fabulose plures deos commemorat, ne discrepare vi-
deretur ab Orphei poesi, quam quidem ita sibi ad
imitandum proposuit, ut summum erga illum studium
ipso etiam carminis primo versa declaraverit. Nam
cum Orpheus,

Iram cano, dea, Ceteris frugiferæ,
in exordio carminis dixisset, ipse,

Iram cano, dea, Pelidæ Achillis,
scripsit : in quo quidem maluit, ut mihi videtur,
legitima carminis mensura in ipso primordio exci-
dere, ne deorum nominibus non statim meminisse vi-
deretur. At paulo post suam ipsius de uno et sin-
gulari Deo clare et aperte exponit sententiam, nunc
per Phœnicem sic Achillem alloquens :

C Non Deus ipse mihi si spondeat auctor
Facturum abstersa juvenem florere senecta :

per pronomen eum, qui vere est, Deum indicans :
nunc per Ulysses sic ad Græcorum multitudinem
verba faciens :

Non bonum est multorum principatus : unus prin-
[ceps esto.

Porro non bonum esse multorum principatum,
sed potius malum, re demonstrandum sibi propo-
suit, eorum bella ob principum multitudinem et
pugnas et seditiones et mutuas insidias enarrans.
Nam monarchia his incommodis caret. Hæc quidem
Homerus poeta.

18. Quod si eorum, qui ex scena sunt, adjicere
oportet de uno Deo testimonia, audite Sophoclem
sic dicentem :

D Unus profecto est, unus est tantum Deus,
Cæli, solique machinam qui condidit ;
Vadamque ponti carutum, et vim spiritus,

(46) Προσθεῖναι δεοί. Colb. et Clarom. προσθήναι.

(46') Εἰς ταῖς... νομίζομεν. Hunc Pseudo-Sophoclis locum (vide Bœckhins, Græcæ Tragediæ principum Æschyli, Sophoclis, Euripidis, num ea quæ supersunt et genuina omnia sint, etc. Heidelberg, 1808, in-8, p. 448 seq.) recitant etiam Clemens Alex. Protrept. c. 7, § 74, et Strom. v, c. 16, § 114; Eusebius, Præparat. evang., xii, c. 13; Cyrillus Alex. adv. Julian., 1; Theodoretus, De curandis Græc. affect., serm. 7; Athenagoras, Legat. pro Christ., c. 5. OTTO.

*At ducta cæco errore gens mortalium,
Commenta cladis in sua solatium est,
Formas deorum saxeus aut areas
Autore ductas fusili, aut eburneas.
His victimarum sanguinem, his festos dies
Cum dedicamus, esse nos remur pios.*

Hæc igitur Sophocles.

19. Pythagoras autem, Muesarchi filius, qui philosophiæ suæ decreta symbolis areane exposuit, ut demonstrant qui illius vitam scripsere, videtur et ipse de uno Deo ea scire, quæ digna sunt Ægyptiaca peregrinatione. Nam dum unitatem principium omnium esse dicit, ipsamque omnium bonorum esse causam; unum esse ac singularem Deum per allegoriam docet. Idque ita se habere inde patet, quod unitatem et unum inter se multum differre dicat. Unitatem enim in iis esse statuit, quæ mente percipiuntur; unum autem in numeris. Quod si Pythagoræ de singulari Deo sententiam clarius perspicere vultis, audite hæc illius verba: « Deus unus est: nequaquam autem, ut quidam suspicantur, extra mundum, **21** sed in ipso: totus in toto circulo inspiciens omnes generationes. Temperatio est omnium sæculorum, et opifex virtutum et operum suorum. Principium omnium, in cælo lumen, et omnium Pater, mens et animatio universorum, circulo omnium motio. » Ita igitur Pythagoras.

20. Plato autem etsi probabat, ut verisimile est, Moysis et aliorum prophetarum de uno et singulari Deo sententiam, quam in Ægypto cognoverat, cum tamen timeret ob ea quæ acciderant Socrati, ne quem ipse Anytum aut Melitum in se concitaret, qui se apud Athenienses accusaret, ac diceret: Plato injuste et curiose se gerit, quos civitas agnoscit deos, nullos ipse prorsus agnoscens; metu civitatis variam quandam et simulatam de diis disputationem instituit, et artificio quodam consequitur, ut deos esse his qui ita sentiunt, quibus autem secus videtur, nullos esse dicat; id quod perfacile est ex illius dictis cognoscere. Postquam enim quidquid factum est, mortale esse pronuntiavit, deos deinceps factos fuisse dicit. Igitur si principium omnium Deum et materiam esse vult, liquet om-

A *Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίᾳ πλανώμενοι,
Ἰερουσίμιστα πημάτων παρὰ ψυχῆν
Θεῶν ἀγάματ' ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων,
Ἡ χρυσοτεύκτων ἢ ἐλεφαντίνων τύπους·
Θυσίας τε τοῖς οἷς καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, οὕτως εἰσεβεῖν νομίζομεν.*

Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Σοφοκλῆς.

19. Ὁ δὲ τοῦ Μνησάρχου Πυθαγόρας, ὁ τὰ δόγματα τῆς ἑαυτοῦ φιλοσοφίας διὰ συμβόλων (47) μυστικῶς ἐκθέμενος, ὡς δηλοῦσιν οἱ τὴν βίον αὐτοῦ γεγραφότες, ἀξία καὶ αὐτὸς τῆς εἰς Αἴγυπτον ἀποδημίας περὶ ἐνὸς Θεοῦ φρονῶν φαίνεται. Τὴν γὰρ μονάδα ἀρχὴν ἀπάντων λέγων, καὶ ταύτην τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων αἰτίαν εἶναι, δι' ἀλληγορίας ἓνα τε καὶ μόνον διδάσκει Θεὸν εἶναι. Ὅτι δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ἀφ' ὧν μονάδα καὶ ἐν πολλῷ διαφέρειν ἀλλήλων ἔφη. Τὴν μὲν γὰρ μονάδα (48) ἐν τοῖς νοητοῖς εἶναι λέγει, τὸ δὲ ἐν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς. Εἰ δὲ καὶ σαφεστέρην ἀπόδειξιν περὶ ἐνὸς Θεοῦ τῆς Πυθαγόρου δόξης ποθεῖτε γινῶναι, ἀκούσατε (49) καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης· οὕτω γὰρ ἔφη: « Ὁ μὲν Θεὸς εἷς· αὐτὸς δὲ οὐχ ὡς τίνες ὑπονοοῦσιν, ἐκτὸς τῆς διακοσμήσεως (50), ἀλλ' ἐν αὐτῷ (51), ὅλος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ ἐπισκοπῶν πάσας τὰς γενέσεις (52) ἐστὶ, κρᾶσις ἐὼν τῶν ὅλων αἰώνων (53), καὶ ἐργάτης (54) τῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ ἔργων· ἀρχὴ πάντων, ἐν οὐρανῷ φωστῆρ, καὶ πάντων Πατὴρ, νοῦς καὶ ψύχωσις τῶν ὅλων, κύκλων (55) ἀπάντων κίνασις. » Οὕτω μὲν οὖν ὁ Πυθαγόρας.

20. Πλάτων δὲ, ἀποδεξάμενος μὲν, ὡς εἶκεν, τὴν περὶ ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν διδασκαλίαν, ἣν ἐν Αἴγυπτῳ γενόμενος ἔγνω, διὰ δὲ τὰ συμβεβηκότα Σωκράτει δεδιώς μήπως καὶ αὐτὸς ἄνυτόν τινα ἦ καὶ Μέλητον (55*) καθ' ἑαυτοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ (56) κατηγοροῦντα αὐτοῦ παρ' Ἀθηναίους καὶ λέγοντα· Πλάτων ἀδικεῖ καὶ περιεργάζεται, θεοὺς οὓς ἡ πόλις νομίζει οὐ νομίζων· φόβῳ τοῦ κωνείου (57) ποικίλον τινα καὶ ἐσχηματισμένον τὸν περὶ Θεῶν γυμνάζει λόγον, εἶναι τε θεοὺς τοῖς βουλομένοις, καὶ μὴ εἶναι οἷς τάναντία δοκεῖ, τῷ λόγῳ κατασκευάζων, ὡς ἐστὶ ρᾶδιον ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντων γινῶναι. Πᾶν γὰρ τὸ γενόμενον θνητὸν προαποφνηάμενος εἶναι, ὕστερον θεοὺς γεγενῆσθαι λέγει. Εἰ τοίνυν ἀρχὴν ἀπάντων τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὕλην εἶναι βούλεται, δῆλον ὅτι (58)

(47) Διὰ συμβόλων. Colbert. διὰ συμβόλου.

(48) Τὴν μὲν γὰρ μονάδα. Hæc eodem verbis leguntur in Vita Pythagoræ apud Photium cod. 249.

(49) Ἀκούσατε. Reg. 3 et Clarom. Ἀκούσατε ταύτην· οὕτω, etc. Sic etiam R. St. ad calcem.

(50) Τῆς διακοσμήσεως. Sic habent Cyrill. Alex. 1, Jul. p. 50, et Clem. Cohort. p. 47. Legitur τῆς διακοσμήσεως in Reg. 2, et Clarom. et Colb.; τῆς διακοσμήσεως in Reg. 1.

(51) Ἐν αὐτῷ. Sic Clemens Alex. melius quam nostri codices mss. et editi ἐν ἑαυτῷ. Cyrillus ἐν αὐτῷ.

(52) Πάσας τὰς γενέσεις. Cyrillus γενεάς. Clemens ἐπίσκοπος πάσας γενέσεις.

(53) Κρᾶσις ἐὼν τῶν ὅλων αἰώνων. Cyrill. κρᾶσις ὧν. Clemens κρᾶσις τῶν ὅλων αἰεὶ ὧν. Clarom. κρᾶσις αἰῶν τῶν ὅλων αἰώνων. Colb. et Reg. 2, κρᾶσις ἐτῶν.

(54) Καὶ ἐργάτης. Cyrillus pro his vocibus habet καὶ φῶς. Mox edit. ἐν ἐν οὐρανῷ. Sed melius

deest illud ἐν apud Clem. et Cyrill. Quare expungere non dubitavi; cum præsertim repugnet observationi Pythagoræ, qui Deum esse μονάδα, non vero ἐν, dicebat.

(55) Κύκλων. Deest in Reg. 1 et 2, et ad marginem tantum legitur. Clemens et Colb. τῷ ὅλῳ κύκλῳ. Mens et animatio universo circulo.

(55*) Μέλητον. Hanc cod. i. Reg. 1, 2, 4. Argentor. et ms. Picini firmatam scripturam revocavi; vulgata enim Μέλητον debetur iotacismo. Otto.

(56) Παρασκευάσῃ. Clarom. παρασκευάσειε.

(57) Φόβῳ τοῦ κωνείου. Non solus Justinus hanc Platonis observavit dissimulationem. Idem de illo iudicium tulerunt Athenagoras Apol., n. 22, Eusebius Præp., l. ii, c. 6 et 7, Cyrill. 1, Jul., pag. 34, Theodoretus lib. iii, Adv. Græcos, pag. 512 et 519. S. Augustinus initio libri De vera religione.

(58) Δῆλον ὅτι. Colbert. et Reg. 2 δηλονότι. Mox idem Colb. λέγει.

ἀνάγκη πᾶσα ἐξ ὕλης τοὺς θεοὺς γεγονῆσθαι λέγειν· εἰ δὲ ἐξ ὕλης, ἐξ ἧς καὶ τὸ κακὸν ὠρμηθῆσαι ἔφη, οἷους εἶναι τοὺς θεοὺς τοὺς ἐξ ὕλης γενομένους οἶσθαι προσήκει, τοῖς εὐφρονοῦσι παρῆκε σκοπεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀγέννητον τὴν ὕλην ἔφησεν εἶναι, ἵνα μὴ δόξη τὸν θεὸν τοῦ κακοῦ ποιητὴν εἶναι λέγειν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ (59) δημιουργηθέντων θεῶν ταῦτ' εἰρηκῶς φαίνεται· «θεοὶ θεῶν ὧν ἐγὼ δημιουργός.» Περὶ δὲ τοῦ ὄντως ὄντος θεοῦ τὴν ὀρθὴν ἔχων φαίνεται δόξαν. Ἀκηκοὺς γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τὸν θεὸν τῷ Μωϋσῆ εἰρηκῶς, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὀπηνίκα πρὸς τοὺς Ἑβραίους αὐτὸν ἀποστέλλειν ἔμελλεν, ἔγνω ὅτι οὗ κύριον ὄνομα ἑαυτοῦ ὁ θεὸς πρὸς αὐτὸν ἔφη.

21. Οὐδὲν γὰρ ὄνομα ἐπὶ θεοῦ κυριολογεῖσθαι δυνατὸν· τὰ γὰρ ὀνόματα εἰς δῆλωσιν καὶ διάγνωσιν τῶν ὑποκειμένων κεῖται πραγμάτων, πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων· Θεῷ δὲ οὔτε ὁ τιθεὶς ὄνομα προὔπηρχεν, οὔτε αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζειν ᾤθηται δεῖν, εἰς καὶ μόνος ὑπάρχων, ὡς καὶ αὐτὸς (60) διὰ τῶν ἑαυτοῦ προφητῶν μαρτυρεῖ λέγων, Ἐγὼ θεὸς πρῶτος· καὶ μετὰ ταῦτα (61)· Καὶ πλὴν ἐμοῦ θεὸς ἕτερος οὐκ ἔστι. Διὰ τοῦτο τοίνυν, ὡς καὶ πρότερον ἔφη, οὐδὲ ὀνοματὸς τινος ὁ θεὸς, ἀποστέλλων πρὸς τοὺς Ἑβραίους τὸν Μωϋσέα, μέμνηται, ἀλλὰ διὰ τινος μετοχῆς ἓνα καὶ μόνον θεὸν ἑαυτὸν (62) εἶναι μυστικῶς διδάσκει. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἰμι ὁ ὢν (63)· ἀντιδιαστῆλων ἑαυτὸν, δηλονότι ὁ ὢν, τοῖς μὴ οὔσιν, ἵνα γινώσκῃ οἱ πρότερον ἀπατηθέντες, ὅτι οὐχὶ τοῖς οὔσιν, ἀλλὰ τοῖς μὴ οὔσι προσέσχον. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ θεὸς ἠπίστατο τοὺς πρῶτους ἀνθρώπους (64) τῆς παλαιᾶς τῶν προγόνων μεμνημένους ἀπάτης (65), ἦν ἀπατῆσαι αὐτούς

¹ Isai. XLIV, 6.

(59) Ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Deest articulus in Colbert.

(60) Καὶ αὐτός. Conjunctionem addidi ex Colbert.

(61) Καὶ μετὰ ταῦτα. Legebatur in superioribus editionibus, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, quasi hæc quoque e Scriptura essent petita. Vitium sustuli ope codicis Colbert., in quo deest illud ἐγὼ.

(62) Θεὸν ἑαυτόν. Clarior. Θεὸν αὐτόν.

(63) Ὁ ὢν. Necessitatem imposuit ipse Justinus ita reddendi, *existens ille*. Nam cum infra examinet quam vim habeat et articulus ὁ et participium ὢν, necesse fuit in Latina interpretatione utrumque retinere.

(64) Τοὺς πρῶτους ἀνθρώπους. Primi illi homines, quorum majores decepit dæmon, neque Adam et Eva intelligi possunt, ut per se patet; neque etiam ii qui tempore Moysis degebant. Isti enim non solum ab Adamo et Eva, sed etiam a diluvio nimium distabant, quam ut primi homines vocari potuerint. Primos ergo homines Justinus eos appellat, qui cum meminissent serpentem dixisse primis parentibus: *Eritis sicut dii*, inde collegerunt plures esse deos, eorumque colendorum principes se præbuerunt. Hos a Justino vocari primos homines, non vero eos qui tempore Moysis degebant, eo libentius existimo, quod primis illis hominibus memoria tantummodo attribuitur verborum serpentis, id est initium et origo cultus deorum; at Moysis tempore hunc morbum grassatum esse testatur paulo post Justinus.—*Τοὺς πρῶτους ἀνθρώπους*. Iidem paulo post appellantur οἱ ἐξ αὐτῶν γενόμενοι, hoc est protoplastarum (τῶν προγόνων) posteri. Opponit Justinus τοὺς πρῶτους ἀνθρ., plurimum deorum memores, iis qui Moysis tempore vivebant, Hebræis potissi-

mus necessario esse, ut ex materia deos factos dicat. Quod si facti ex materia, ex qua malum ortum esse dixit, quales existimandi sint dii ex materia facti, sanis mentibus considerandum reliquit. Nam idcirco materiam ipsam increatam esse dixit, ne Deum mali conditorem dicere videretur. Ac de diis quidem a Deo conditis hæc ab eo dicta esse liquet: «Dii deorum, quorum ego sum conditor.» De eo autem, qui vere est, Deo rectam videtur habere sententiam. Nam cum audisset in Ægypto Deum dixisse Moysi, cum eum ad Hebræos missurus esset, *Ego sum existens ille*, intellexit Deum nequaquam suum illi proprium nomen dixisse.

21. Nullo enim proprio nomine Deus appellari potest; sunt quippe nomina ad designationem et distinctionem subjectarum rerum, quæ et multe et varice sunt, instituta: at nemo præexistit qui Deo nomen imponeret, nec se ipse nominandum esse duxit, cum unus et solus sit, quemadmodum et ipse per suos prophetas testatur, cum ait: *Ego Deus primus*. Et postea: *Et præter me Deus alius non est*. Propterea igitur, ut jam dixi, nullius nominis meminit Deus, cum Moysen ad Hebræos mitteret, sed per quoddam participium, unum et solum se esse Deum arcane docet. *Ego enim*, inquit, *sum existens ille*, se ipsum existentem non existentibus opponens, ut qui prius decepti fuere, non iis qui existunt, sed iis qui non existunt adhesisse se intelligant. 22 Siquidem eum Deus sciret primos homines in memoria habuisse antiquam illam fraudem, qua majores ipsorum decipere voluit humani gene-

rum, quos Deus tandem per Moysen de uno Deo edocuit. Igitur πρῶτους hic dictum pro προτέρους (Act. apost. 1, 4, ep. ad Hebr. viii, 7, al.): priores homines, qui in memoria habebant antiquam illam protoplastarum seductionem, hæc falsa de diis opinio veluti morbus propagata est, eamque Deus, ut martyr sententiam repetens paulo infra ait, tollere volens Moysi dixit: Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Cæterum cura participium μεμνημένους ab ἠπίστατο pendeat, incipit (id quod sententia quoque requirit) apodosis inde a verbis διὰ τοῦτο, etc. Haud male omissum est illud πρῶτους in Cod. Vimar.: «Sciebat scilicet inveteratum hunc primorum parentum errorem homini nondum etiam e memoria excidisse, in quem illi ut se præcipites darent, humani generis osor Genius eis auctor fuisset.» Pergitur recte ita: «Nam hic cum primis parentibus si ab interdicto divino vellent deflectere, spem faceret fore, ut diis pares fierent; deorum inane ac falsum nomen est commentus, ut miseri mortales alios etiam deos, præter unum illum ac solum, esse rati, tales scilicet posse se quoque fieri confiderent.» Οὔτο.

(65) Μεμνημένους ἀπάτης. Videtur in hac periodo idem S. martyri, ac in multis aliis evenisse, ut sensum non absolveret, dum dicendi ardorem sequitur. Nam si verbum verbo reddamus, sic erit reddendum: *Videns Deus primos homines non oblitos fraudis illius, qua majores illorum dæmon decipere voluit*, imperfecta sane sententia; quam tamen Justinus in sequenti periodo absolvit. Referenda enim ad primos illos homines, ut modo videbimus, tota hæc verborum constructio. *Igitur cum obsecravit fraudulentio dæmoni homines*, etc.

ris hostis demon, cum eos sic alloqueretur: Si obsecanti mihi fueritis mandatum Dei transgredientes, eritis sicut dii, deos appellans eos qui non erant, ut homines arbitrati alios etiam deos esse, se quoque deos fieri posse crederent; cum hoc, inquam, videret Deus, propterea Moysi dixit, *Ego sum existens ille*, ut per participium, *existens*, Dei existentis et non existentium discrimen doceret. Igitur cum obsecanti fraudulento demoni homines, ac Dei præceptum violare ausi essent, e paradiso eiecunt, ac deorum quidem nomen in memoria habere, sed non jam amplius a Deo nullos esse deos edocti sunt. Neque enim æquam erat, ut qui primum præceptum non servassent, quod tamen erat ad servandum facile, si amplius docerentur, sed potius ut debitam pœnam persolverent. Ejecti igitur paradiso, sequē ob eam tantum causam eiectionis rati, quod Deo non paruisent, minime vero ob illam etiam, quod deos esse, qui nulli prorsus sunt, credidissent, nomen deorum genitis ex se postea hominibus tradiderunt. Hæc igitur prima existit falsa de diis informatio, a mendaci patre ortum habens. Cum autem videret Deus falsam de diis opinionem, veluti quemdam morbum in animas hominum grassari, eam tollere et eruere volens cum primum Moysi visus est, ei dixit: *Ego sum existens ille*. Oportebat enim, ut equidem arbitror, ut qui princeps et dux Hebrææ gentis futurus erat, omnium primus existentem cognosceret Deum. Unde etiam cum illi omnino primo visus est, quantum homini fas erat Deum videri, dixit ad eum: *Ego sum existens ille*. Deinde illum ad Hebræos missurus, eodem illis jussit dicere: *Existens ille misit me ad vos*.

22. Hæc igitur Plato cum in Ægypto didicisset, ac vehementer delectaretur his de uno Deo dictis; nomen quidem Moysis, eo quod unum is et singularem doceret Deum, memorare apud Athenienses titum esse non duxit, Areopagum metuens; sed quod præclare ab eo dictum fuerat, id non tanquam ab eo acceptum, sed ut suam ipsius sententiam exponens in illo diligenter elaborato opere, Timæo, in quo de rebus divinis disputare instituit, idem de Deo scripsit ac Moyses. Ait enim: **23** «Primum meo quidem iudicio discernendum, quidnam sit verum, quod semper quidem existit, factum autem

(66) *Τὸν Θεόν*. In Colbertino codice supra lineam legitur *τὸ Θεόν*.

(67) *Τὸ τῶν θεῶν ὄνομα*. Commentum multitudinis deorum ex eodem serpentis cum Eva colloquio initium habuisse, docent Theophilus Antiochenus lib. ii, n. 52, et Cyrillus Alexandrinus in *Jul.*, p. 91.

(68) *Τὰς... ἐξ αὐτῶν γενομένοις ἀνθρώποις παρέδοσαν*. Nisi verba Justinii accurate expendantur, videbitur impetatis originem in Adamum et Evam confectæ, quasi illam ipsi docuissent, sequē ac eo peccasse non putassent quod serpenti multos deos assentire credidissent. 1° Jam observavimus præcedentis periodi sensum in locum ac imperfectam esse, atque ex sequenti explendum. 2° Justinus in prima periodo facultatem in idololatriæ ma-

Α ὁ μιτάνθρωπος δαίμων ἠθροκλήθη, φήσας πρὸς αὐτούς. Εἰ πεισθητέ μοι τὴν τοῦ Θεοῦ παρελθεῖν ἐντολήν, ἔσεσθε ὡς θεοί, θεοὺς ὀνομάζων τοὺς μὴ ὄντας, ἵνα οἱ ἄνθρωποι, οἰθηθέντες καὶ ἐτέρους εἶναι θεοὺς, καὶ ἑαυτοὺς δύνασθαι γενέσθαι θεοὺς πιστεύσωσι· διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Μωϋσέα ἔφη, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ἵνα διὰ τῆς μετοχῆς, ὄντος, τοῦ Θεοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντων διαφορὰν διδάξῃ. Πεισθέντες τοίνυν οἱ ἄνθρωποι τῷ ἠπατηκῶτι δαίμονι, καὶ Θεοῦ παρακοῦσαι τοῖ μῆσαντες, ἐξῆλθον τοῦ παραδείσου, τοῦ μὲν ὀνόματος τῶν θεῶν (66) μεμνημένοι, μηκέτι δὲ παρὰ Θεοῦ μὴ εἶναι θεοὺς ἐτέρους διδαχθέντες. Οὐ γὰρ δίκαιον ἦν τοὺς τὴν πρώτην ἐντολήν μὴ φυλάξοντας, ἦν φυλάξαι βῆδιον ἦν, διδάσκειν εἶναι, ἀλλὰ τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπάγειν δίκαιον. Ἐκβλήθη δὲ τοίνυν τοῦ παραδείσου, καὶ οἰόμενοι διὰ τὴν παρακοὴν ἐκβεβληθῆσαι μόνην, αὐ μὴν εἰδότες διότι καὶ θεοὺς μὴ ὄντας ἐπείσθησαν εἶναι, τῶν θεῶν ὄνομα (67) καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα ἐξ αὐτῶν γενομένοις ἀνθρώποις παρέδοσαν (68). Αὕτη τοίνυν πρώτη περὶ θεῶν ψευδὴς φαντασία, ἀπὸ τοῦ ψεύτου πατρὸς ἀρχὴν ἐσχηκυῖα. Εἰδὼς τοίνυν ὁ Θεὸς τὴν τῆς πολυθεότητος μὴ ἀληθῆ δόξαν, ὡσπερ τινὰ νόσον τῆ τῶν ἀνθρώπων ἐνοχλοῦσαν ψυχῇ, ἀνελεῖν καὶ ἀνατρέψαι βουλόμενος, πρῶτον μὲν τῷ Μωϋσῆ φανείς ἔφη πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Ἔδει γὰρ (69). οἶμαι, τὸν ἄρχοντα καὶ στρατηγὸν τοῦ τῶν Ἑβραίων γένους ἔσεσθαι μέλλοντα, πρῶτον ἀπάντων τὸν ὄντα γινώσκων Θεόν. Διὸ καὶ τοῦτω πρώτῳ φανείς, ὡς ἦν δυνατόν ἀνθρώπῳ φανῆναι Θεόν, ἔφη πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· εἶτα ἀποστέλλειν αὐτόν πρὸς τοὺς Ἑβραίους μέλλων, κάκεινοις αὐτόν τὰ αὐτὰ προστάττει λέγειν· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς.

22. Ταῦτα τοίνυν ἐν Αἰγύπτῳ μαθὼν ὁ Πλάτων, καὶ σφόδρα ἀρεσθεὶς ταῖς περὶ ἑνὸς Θεοῦ εἰρημέναις, τοῦ μὲν ὀνόματος Μωϋσείως, διὰ τὸ ἕνα καὶ μόνον διδάσκειν Θεόν, μνημονεύσαι παρ' Ἀθηναίοις οὐκ ἀσφαλὲς ἠγείτο, ἀεὶ δὲ τὸν Ἄρειον πάγον· τὸ δὲ καλῶς εἰρημένον ὑπὸ αὐτοῦ, οὐχ ὡς παρ' ἑκείνου μαθὼν, ἀλλ' ὡς ἑαυτοῦ ἐκτιθέμενος δόξαι. ἐν τῷ ἐπισκοπασμένῳ αὐτοῦ λόγῳ Τιμαῖου, ἐν ᾧ καὶ θεολογικὰ ἐπιχειρεῖ, τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ τοῦ Μωϋσῆ φησὶ φανέν· Ἐφη γὰρ· Ἔστιν οὖν κατ' ἐμὴν δόξαν ὑπερταύτων πρῶτον, αὐτὸ τὸ ὄν μὲν ἀεί, γένεσθαι δὲ τὸν ἄρχοντα· καὶ τὸ δὲ γινόμενον μὲν ἀεί, ἐν δὲ εὐθέστατοι· Ταῦτα, ὁ ἄνθρωπος

nifeste confert in primos illos homines, qui fraudis Adamo et Evæ factæ meminerant. Cur ergo in secunda vitium hoc ipsi Adamo et Evæ affingeret? Certe hisdem verbis in utraque periodo atitur: in prima, τῆς τῶν παρὰ Θεοῦ μεμνημένοις ἀπάτης· in secunda, τῶ μὲν ὀνόματος τῶν θεῶν μεμνημένοι. 3° Illud etiam observandum est, Justinum non dicere, Adamum et Evam aut primos parentes, sed generationi, homines eiectionis paradiso nomen deorum posteris tradidisse. 4° Mirum videri non debet, si Justinus primos illos homines, quos ab Adamo et Evæ distinguit, eiectionis paradiso et a demone deceptos dicit. Hæc enim loquendi ratio ob peccati originis transmissionem, ut in Præfatione observavimus, sanctorum Patrum usu trita est.

(69) Ἔδει γάρ. Colbert. ἔδει γὰρ οὖν.

Ἕλληνες, τοῖς νοεῖν δυναμένοις οὐ δοκεῖ ἐν καὶ ταύ-
 τὸν εἶναι, τῷ ἄρθρῳ μόνῳ διαλλάττον (70); Ὁ μὲν
 γὰρ Μωϋσῆς, ὁ ὦν, ἔφη· ὁ δὲ Πλάτων, τὸ ἔν.
 Ἐκάτερον δὲ τῶν εἰρημένων τῷ ἀεὶ ἔντι θεῷ προσή-
 κειν φαίνεται. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ μόνος (71) ὁ ἀεὶ ὦν,
 γένεσιν δὲ μὴ ἔχων. Τί τοίνυν ἐστὶν ἕτερον τὸ τῷ ἀεὶ
 ἔντι ἀντιδιαστελλόμενον, περὶ οὗ αὐτὸς ἔφη· « Καὶ
 τί τὸ γινόμενον μὲν ἀεὶ (72), ὃν δὲ οὐδέποτε, » ἀκριβῶς
 προσήκει σκοπεῖν. Εὐρήσομεν γὰρ αὐτὸν σαφῶς καὶ
 φανερώς τὸν μὲν ἀγέννητον αἰδῖον εἶναι λέγοντα,
 τοὺς δὲ γεννητοὺς ἢ δημιουργητοὺς (ὡς αὐτὸς περὶ
 τῶν αὐτῶν εἰρησθαι ἔφη, θεοὶ θεῶν ὦν ἐγὼ (75)
 δημιουργός) γινόμενους καὶ ἀπολλυμένους· οὗ-
 τω (74) γὰρ αὐτὸς λέγει· « Ἔστι γ' οὖν κατ' ἐμὴν
 δόξαν πρῶτον διαιρετέον, τί τὸ ἔν μὲν ἀεὶ, γένεσιν
 δὲ οὐκ ἔχον· καὶ τί τὸ γινόμενον μὲν, ὃν δὲ οὐδέποτε.
 Τὸ μὲν οὖν νοήσει μετὰ τοῦ λόγου (75) περιληπτὸν,
 ἀεὶ κατὰ ταῦτά ἔν· τὸ δ' αὖ δόξῃ μετ' αἰσθήσεως
 ἀλόγου διξαστὸν, γινόμενον καὶ ἀπολλύμενον, ὃν δὲ
 οὐδέποτε (76). » Ταῦτα τὰ ῥητά (77) τοῖς ὀρθῶς νοεῖν δυ-
 ναμένοις ἀναίρεσιν καὶ ἀπώλειαν τῶν γενομένων κη-
 ρύττει θεῶν. Ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι καὶ τούτῳ προσέ-
 χειν τὸν νοῦν, ὅτι οὐδὲ ποιητὴν αὐτὸν ὁ Πλάτων,
 ἀλλὰ δημιουργὸν ὀνομάζει θεῶν, καίτοι πολλῆς δια-
 φορᾶς ἐν τούτοις οὖσις κατὰ τὴν αὐτοῦ Πλάτωνος δό-
 ξαν. Ὁ μὲν γὰρ ποιητής, οὐδενὸς ἑτέρου προσδεόμε-
 νος, ἐκ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ποιεῖ τὸ
 ποιούμενον· ὁ δὲ δημιουργός, τὴν τῆς δημιουργίας
 δύναμιν ἐκ τῆς ὕλης εἰληφώς, κατασκευάζει τὸ γι-
 νόμενον.

23. Ἄλλ' ἴσως τινὲς, τῶν τῆς πολυθεότητος δογ-
 μάτιον ἀποστῆναι μὴ βουλλόμενοι, αὐτὸν τὸν δημιουρ-
 γὸν τοῖς δημιουργηθείσι θεοῖς ταῦτ' εἰρηκέναι φή-
 σουσιν· « Ἐπεὶ περ γεγέννησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστέ,
 οὐδ' ἄλυτοι τὸ παράπαν· οὔτε μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε,
 οὔτε τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλῆσεως,
 μείζονος ἔτι δεσμοῦ καὶ ἰσχυροτέρου, λαχόντες. »
 Ἐνταῦθα ὁ Πλάτων, τοὺς τὴν πολυθεότητα ἀσπαζο-
 μένους δεδιώς, ἐναντία ἑαυτῷ τὸν κατ' αὐτὸν δημιουρ-
 γὸν εἰσάγει λέγοντα. Πᾶν γὰρ τὸ γινόμενον φθαρ-
 τὸν (78), πρότερον εἰρηκέναι αὐτὸν φήσας, νῦν

(70) Διαλλάττον. Vestigiis Iustini Cyrillus i Jul.,
 p. 25, eandem similitudinem demonstrat inesse
 huic Platonis loco cum his Scripturæ verbis : *Ego
 sum qui sum*. Idem ante Cyrillum præstiterat Eu-
 sebius *Præp. evang.* l. xi, c. 9. Hæc potissimum
 ratione videndi se testatur Augustinus lib. vii *De
 civ. Dei*, c. 41, ut Platonem credat Scripturæ « li-
 berum expertem non fuisse, quod cum ad san-
 ctum Moysen hæc verba Dei per angelum perferan-
 tur, « *Ego sum qui sum*, et dices filiis Israel : Qui
 est misit me ad vos, » tamquam in ejus comparatione
 qui vere est quia incommutabilis est, ea quæ mu-
 tabilia facta sunt non sunt, vehementer hoc Plato
 tenuit et diligentissime commendavit. »

(71) Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ μόνος. Colbert. αὐτὸς γὰρ
 μόνος.

(72) Γινόμενον μὲν ἀεὶ. Illud ἀεὶ dicitur in edi-
 tis, nec apud Cyrillum alexandrinum legitur, imò
 nec apud ipsam Platonem. Sed cum existet in tri-
 bus nostris codicibus, nempe B. g. 4 et 2 ex Lib.

A non est; et quid illud quod fit quidem semper, nun-
 quam autem existit. » An non hoc, o Græci, his
 qui intelligere possunt, unum et idem videbitur,
 solo articulo diversum? Dixit enim Moyses, *existens
 ille* : Plato autem, « *existens illud*; » utrumque
 autem semper existenti Deo congruere mani-
 festum est. Ipse enim solus est, qui semper ex-
 sistat, nec factus sit. Quid autem alterum illud
 sit, quod semper existenti opponitur, de quo ipse
 dixit : « Et quid illud, quod fit quidem semper,
 nunquam autem existit, » attente considerandum.

Reperiemus enim clare et aperte ab eo dici inge-
 nitum quidem esse æternum; factos autem et con-
 ditos (quemadmodum ipse dictum esse de illis ait :
Dii deorum quorum ego opifex) nasci et perire; sic
 B enim ipse loquitur : « Primum igitur, meo quidem
 iudicio, discernendum, quid sit illud, quod semper
 quidem existit, factum autem non est, et quid illud
 quod fit quidem, nunquam vero existit. Illud quidem
 intelligentia cum ratione comprehenditur, eodem
 semper modo se habens : istud autem opinione cum
 sensu rationis experte conjicitur, nascens et pe-
 riens, nec unquam existens. » Hæc profecto verba
 his qui recte intelligere possunt interitum et exi-
 tium factorum prædicant deorum. Atque illud etiam
 necessarium est, ut mihi quidem videtur, animad-
 vertere, non creatorem illum a Platone, sed opifi-
 cem appellari deorum; cum inter utrumque pluri-
 mum sit, ipsius Platonis iudicio, discriminis.
 Creator enim nulla re alia indigens, sua virtute et
 C præstate id quod fit efficit. Opifex vero accepta ex
 materia condendi facultate opus suum construit.

23. Sed forte nonnulli, cum ab opinione multi-
 tudinis deorum nolint discedere, opificem ipsum
 hæc diis conditis dixisse objicient : « Quandoqui-
 dem facti estis, immortales quidem non estis, ne-
 que omnino indissolubiles; non tamen dissolve-
 mini, neque in mortis necessitatem incurretis,
 majus adhuc et fortius vinculum, meam volunta-
 tem sortiti. » Hoc loco Plato, cum multitudinis
 deorum cultores metueret, opificem suum sic lo-
 quentem induxit, ut secum ipse pugnet. Nam quem
 antea præsentiasse dixit, quidquid factum est cor-

tom. et apud Eusebium *Præp. evang.* lib. xi, c. 9,
 cumque præterea eadem vox optime quadret cum
 sensu scriptoris, visa est in contextum recipienda.
 Quamvis autem Iustinus hoc Platonis testimonium
 his referat, hæc tantum in loco codices mss. ad-
 verbum ἀεὶ exhibent, supra autem cum editis con-
 sentiant.

(75) ὦν ἐγὼ. Deest ὦν in Reg. 2 et Colbert.

(74) Οὕτω. Editi addunt τούτω, quod cum desit
 percommode in Colb., visum est expungendum.
 Mox idem ἔστι τοίνυν.

(75) Νοήσει μετὰ τοῦ λόγου. Cyril. i Jul., p. 25,
 γινώσκει μετὰ λόγου. Euseb. *Præp.* xi, cap. 9, habet
 μετὰ λόγου. Legitur κατὰ λόγον apud Platonem.

(76) ὦν δὲ οὐδέποτε. Plato et Euseb. ἔντως δὲ
 οὐδέποτε ὦν.

(77) Τὰ ῥητά. Colb. τὰ ῥήματα.

(78) Πᾶν γὰρ τὸ γινόμενον φθαρτὸν. Stephanus
 Gobarus, teste Platino cod. 252, quæst. 37, uteba-
 tur hoc Iustini loco, ut quidquid natura corrupti-

raptioni obnoxium esse, eundem nunc contraria asserentem inducit: non animadvertens se in hac disputandi ratione mendacii crimen nullo pacto effugere posse. **24** Vel enim prius mentitus est, cum diceret quidquid factum est corruptioni obnoxium esse; vel nunc, contraria pronuntians his quæ prius dixerat de diis. Si enim necesse omnino est, ut quidquid factum est, corruptioni obnoxium sit secundum priorem ejus definitionem; quæ quadrat ut fieri possit, quod necesse est fieri non posse? Videtur igitur Plato frustra opifici suo quæ fieri non possint largiri, dum eos, qui semel corruptioni, utpote facti ex materia, obnoxii sunt, rursus illius beneficio a corruptione et dissolutione immunes fore pronuntiat. Nam materiæ vim, utpote ingentem, et, ut ipse opinatur Plato, æqualem opifici et coævam, oblectari par est ipsius voluntati. Ei enim qui non creavit nulla est in id, quod est increatum, potestas; unde nec vis ulla ei inferri potest, cum ab omni externa necessitate libera sit. Ad hæc respiciens Plato sic scripsit: «
Necesse est ut vim Deo inferri non posse dicamus. »

24. Quomodo ergo Homerum civitate sua ejicit Plato, quod Phœnicem suscepta ad Achillem legatione hæc Achilli dicentem induxerit:

Mutabiles et ipsi sunt dii,

cum Homerus non de rege et deorum secundum Platonem opifice id dixerit, sed de diis quibusdam, quos Græci plures esse existimant, ut discere est ex ipso Platone, cujus hæc sunt verba: «
Dii deorum? » Uni enim et primo Deo potestatem et imperium omnium Homerus per auream illam defert catenam. Cæteros autem deos tantum ab illius divinitate abesse putat, ut eos una cum ipsis hominibus nominare non dubitet. Ulysses enim inducit hæc de Hectore Achilli dicentem:

*Dira furit Jove confisus, nec jura veretur
Ulla hominum atque deum.*

Omnino mihi videtur hoc loco Homerus, cum in Ægypto, non secus ac Plato, de singulari Deo cognovisset, clare id et aperte significare, si quis ei, qui est, Deo confidat, illum eorum, qui non sunt, rationem nullam habere. Sic enim et alibi poeta per aliam vocem ejusdem ponderis, id est per pronomen, allato utitur a Platone participio eum, qui est, Deum designante, de quo dixit Plato: «
Quid

τάναντία αὐτὸν εἰσάγει λέγοντα, ἀγνοῶν ὅτι οὐδαμῶς οὕτω δυνατόν τὸ τῆς ψευδολογίας ἐκφυγεῖν ἐγκλήμα. Ἡ γὰρ τὸ πρότερον εἰρηκῶς, πᾶν τὸ γενόμενον φθαρτὸν, ψεύδεται, ἢ νῦν τάναντία τοῖς πρότερον περὶ αὐτῶν εἰρημένους ἐπαγγελλόμενος. Εἰ γὰρ ἀνάγκη πᾶσα τὸ γεννητὸν φθαρτὸν εἶναι κατὰ τὸν πρότερον αὐτοῦ ὅρον, πῶς συγχωρεῖ τὸ κατ' ἀνάγκην ἀδύνατον γενέσθαι δυνατόν; Ὡστε μάτην εἰσενεὶ ὁ Πλάτων ἀδύνατα χαρίζεσθαι τῷ κατ' αὐτὸν δημιουργῷ, τοὺς ἅπασι, διὰ τὸ ἐξ ὕλης γεγενῆσθαι, φθαρτῶς καὶ αὐτοὺς γενομένους, αὐθις δι' αὐτοῦ ἀφθάρτους καὶ ἀλύτους ἐπαγγελλόμενος εἶσεσθαι. Τὴν γὰρ τῆς ὕλης δύναμιν, ἀγέννητον καὶ ἰσόχρονον καὶ ἡλικιωτὴν κατὰ τὴν αὐτοῦ δόξαν τοῦ δημιουργοῦ οὐσαν, ἀντιστατεῖν εἰκὸς τῇ αὐτοῦ βουλήσει. Τῷ γὰρ μὴ πεποιηκῶτι οὐδεμία ἐξουσία πρὸς τὸ μὴ γεγονός ὥστε οὐδὲ βιασθῆναι αὐτὴν δυνατόν τῆς ἐξωθεν πάσης ἀνάγκης ἐλευθέραν οὐσαν. Διὰ τοῦτο ταίνων καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων, εἰς ταῦτα ἀφορῶν, οὕτω γέγραφεν: «
Ἀνάγκη δὲ οὐδὲ θεὸν λέγεσθαι δυνατόν βιάζεσθαι.» Necesse est ut vim Deo inferri non posse dicamus. »

24. Πῶς οὖν Ὅμηρον τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας ἐκβάλλει Πλάτων, ἐπειδὴ ἐν τῇ πρὸς Ἀχιλλεῖα πρεσβείᾳ τὸν Φοῖνικα πεποίηκε τῷ Ἀχιλλεῖ λέγοντα:

Στρεπτοὶ δὲ τε καὶ θεοὶ αὐτοί¹⁵,

καίτοι Ὅμηρου οὐ περὶ τοῦ βασιλέως καὶ κατὰ Πλάτωνα δημιουργοῦ τῶν θεῶν τοῦτο εἰρηκῶς, ἀλλὰ περὶ τινῶν θεῶν τῶν παρ' Ἑλλήσι πολλῶν εἶναι νομιζομένων, ὡς ἔστιν ἡμῖν καὶ παρὰ τοῦ Πλάτωνος μνηθάνειν, «
θεοὶ θεῶν » λέγοντος; Τῷ γὰρ ἐνὶ καὶ πρώτῳ θεῷ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ κράτος ἀπάντων Ὅμηρος διὰ τῆς χρυσοῦς ἐκείνης ἀναφέρει σειρᾶς¹⁶ τοὺς δὲ λοιποὺς θεοὺς τοσοῦτον ἀπέχειν ἔφη τῆς ἐκείνου θεότητος, ὥστε αὐτοὺς καὶ μετὰ ἀνθρώπων ὀνομάζειν ἀξιοῦν. Τὸν γοῦν Ὀδυσσεῖα κατὰ τοῦ Ἑκτορος πρὸς τὸν Ἀχιλλεῖα εἰσάγει λέγοντα:

*Μαίνεται ἐκπύργως πίσυρος Διὶ, οὐδέ τι τλει
Ἀνέρας, οὐδὲ θεοῦς¹⁷.*

Ἐνταῦθά μοι Ὅμηρος δοκεῖ πάντως πού καὶ αὐτὸς, ὡσπερ ὁ Πλάτων, ἐν Αἰγύπτῳ μαθὼν περὶ ἐνὸς θεοῦ σαφῶς καὶ φανερῶς τοῦτ' ἐμφαίνειν, ὅτι ὁ τῷ ὄντι πεποιθὼς θεῷ τῶν μὴ ὄντων ἀμελεῖ. Οὕτω γὰρ ὁ ποιητὴς (79) καὶ ἀλλαχοῦ πού δι' ἑτέρας λέξεως ἰσοδυναμούσης, τῆς ἀντωνυμίας (80), ταύτῃ τῇ ὑπὸ Πλάτωνος εἰρημένη μετοχῇ κέχρηται, τὸν ὄντα θεὸν ἀπαγγελλούση, περὶ οὗ ὁ Πλάτων ἔφη: «
Τί τὸ ὄν

¹⁵ Hom. Iliad. ix, 497. ¹⁶ Iliad. viii, 18 seqq

¹⁷ Iliad. ix, v. 239.

bile est, id ne Deo quidem volente incorruptibile fieri posse ostenderet. At hæreticus ille Trithemita non animadvertabat S. martyrem non ex sua propria, sed ex Platonis sententia argumentum deponere adversus ipsum Platonem. Nam cum Plato materiam increatam crederet, non immerito contendit Justinus nullum in eam jus esse et imperium Dei, ac proinde deorum nature, qui ex materia conditi erant, non posse immortalitatem a Deo donari. Simili argumento utebantur adversarii Platons, in primis Aristoteles, qui ut incommo- dum

effugeret, in quod sese Plato conjecerat, mundum æternum esse lingebat. Cum autem responderent Platonici, ut est apud Eusebium *Præp. evang.* l. xv, c. 6: materiam, dum lingi se a Deo et ornari permisit, victam se a Deo ac superatam declarasse; ac proinde illam Dei operum perpetuitati obstare non posse; videtur Justinus huic responsioni occurrere voluisse.

(79) Οὕτω γὰρ ὁ ποιητὴς. Reg. 4 habet οὕτως.

(80) Τῆς ἀντωνυμίας. Prave in editis τῇ ἀντωνυμίας. Vitium sustulimus ope codicis Colberlini.

αἰ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον. Ἡ γὰρ ἀπλῶς εἰρησθαί A
μοι δοκεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Φοίνικος εἰρημένον·

Οὐδ' εἰ κέν μοι (81) ὑποσταίη θεὸς αὐτός,
Γῆρας ἀποξέσας, θήσειν νέον ἠβώοντα.

Ἡ γὰρ, αὐτός, ἀντωνυμία, τὸν ὄντως ὄντα (82)
σημαίνει θεόν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ περὶ τῶν Χαλδαίων
ὑμῖν καὶ Ἑβραίων εἰρημένως σημαίνει χρησμός.
Πυθομένου γὰρ τινος, τίνος πώποτε θεοσεβεῖς ἄν-
δρας γεγενῆσθαι συνέβη, οὕτως εἰρηχέναι αὐτῶν
φατε·

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίην (83) λάχον, ἢ δ' ἄρ'
| Ἑβραῖοι.
Αὐτογένητον (84) ἀνακτα σεβαζόμενοι θεὸν αὐτόν.

25. Πῶς οὖν ὁ Πλάτων Ὀμήρω μέμφεται τοὺς
θεοὺς στρεπτοὺς εἶναι λέγοντι, καίτοι Ὀμήρου διὰ B
τὸ χρησίμον τοῦτ' εἰρηκότος¹⁸, ὡς ἔστι δῆλον ἀπ' αὐ-
τῶν τῶν εἰρημένων; Ἴδιον γὰρ τῶν δι' εὐχῆς καὶ
θυσιῶν φιλανθρωπίας τυγχάνειν ἀξιούντων τὸ παύ-
εσθαι καὶ μεταγινώσκειν ἐφ' οἷς ἤμαρτον. Οἱ γὰρ
ἀναπιστρεφῆς τὸ θεῖον οἰόμενοι εἶναι, οὐδαμῶς ἀφι-
στασθαι τῶν ἀμαρτημάτων προήρηται, οὐδὲν ὄφε-
λος ἐκ τῆς μετανοίας ἔξειν οἰόμενοι. Πῶς οὖν Ὀμή-
ρου (85) τοῦ ποιητοῦ καταγνοῦς ὁ φιλόσοφος Πλάτων,
Στρεπτοὶ δέ τε καὶ θεοὶ αὐτοὶ, εἰρηκότος, αὐτὸς
τὸν τῶν θεῶν δημιουργὸν εἰσάγει οὕτω βραδύως τρε-
πόμενον, ὡς ποτὲ μὲν θεοὺς θνητοὺς, ποτὲ δὲ τοὺς
αὐτοὺς ἀθανάτους εἶναι λέγειν; Καὶ οὐ μόνον περὶ
αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ὕλης, ἀφ' ἧς καὶ τοὺς θε-
μιουργηθέντας θεοὺς, ὡς αὐτὸς φησι, γεγενῆσθαι C
ἀνάγκη, ποτὲ μὲν ἀγέννητον, ποτὲ δὲ γεννητὴν εἶναι
λέγει, ἀγνοῶν ὅτι οἷς Ὀμήρω μέμφεται, τοῦτοις αὐ-
τὸς περιπίπτων ἐλέγχεται, τὸν τῶν θεῶν δημιουργὸν
οὕτω βραδύως τρέπεσθαι λέγων, καίτοι Ὀμήρου περὶ
αὐτοῦ ἐναντία εἰρηκότος. Ἐφη γὰρ αὐτὸν οὕτω περὶ
ἑαυτοῦ (86) λέγειν·

Οὐ γὰρ ἐμὸν παλιμάγρετον, οὐδ' ἀπατηλόν,
Οὐδ' ἀτελεύτητόν γ', ὃ τί κεν ἀπαλή κατα-
| μύσω¹⁹.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἄκων (87), ὡς εἰκεν, ἢ Πλάτων,
τοὺς τὴν πολυθεότητα ἀσπαζομένους δεδιώς, ἀλλό-
κοτα περὶ θεῶν διεξιέναι φαίνεται. Ὅσα ἢ (88)
παρὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν περὶ ἑνὸς θεοῦ
μεμαθηκώς, οἶεται δεῖν λέγειν, ταῦτα μυστικῶς
προήρηται λέγειν, τοῖς θεοσεβεῖν βουλομένοις τὴν D
ἑαυτοῦ σημαίνων δόξαν. Ἀρεσθεῖς γὰρ τῷ ὑπὸ τοῦ
θεοῦ πρὸς τὸν Μωϋσεῖα εἰρημένω, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν,

¹⁸ Iliad Θ, v. 493 seqq. ¹⁹ Iliad. A, v. 526.

(81) Οὐδ' εἰ κέν μοι. In eundem usum citantur
hi versus a Cyrillo Alexandrino i Jul. p. 27.

(82) ὄντως ὄντα. Deest prima vox in Colbert.

(83) Σοφίην. Reg. 3 et Clar. σοφίας. Sic et R.
St. ad calcem.

(84) Αὐτογένητον. Vituperantur in Constitut.
apost. lib. vi, c. 10, hæretici, qui Deum vocabant
αὐτογένεθλον. Unus ex decem Valentini Æouibus,
qui ex Logo et Zoe emissi dicebantur; erat αὐτο-
φυής, Iren. l. i, c. 1. Synesius, qui interdum Va-
lentinianas voces usurpat, sic Deum compellat in
tertio hymno: Αὐτοπάτωρ, προπάτωρ, ἀπάτωρ, οὐδὲ
σεσυτοῦ. Pater tui ipsius, an' e pater, sine patre, fili

si illud quod semper est, ortum autem non ha-
bet. Neque enim temere mihi dictum videtur a
Phœnice:

Non Deus ipse mihi si spondeat auctor,
Facturum abstersa juvenem florere senecta.

Nam pronomen, ipse, eum, qui vere est, designat
Deum. Idem enim et illud de Chaldæis et Hebræis
editum vobis oraculum declarat. Consulenti enim
euidam quibusdam hominibus piis esse contigisset,
ita oraculum respondisse dicitis:

Soli Chaldæi sapientiam sortiti, atque etiam Hebræi,
Regem ex se genitum colentes Deum ipsum.

25. Quomodo igitur Homerum vituperat Plato,
quod deos flexibiles esse dixerit, cum id 25 Ho-
merus non sine utili ratione dixerit, ut ex ipsis
verbis perspicitur? Proprium enim est eorum, qui
precibus et victimis misericordiam consequi volunt,
desinere et pœnitentia eluere quæ peccarant. Qui
autem divinum numen flexibile non esse existimant,
nequaquam a peccatis discedere velint, ut qui pœ-
nitentiam nihil sibi profuturam putent. Quomodo
igitur philosophus Plato, cum poetam Homerum,
mutabiles dii et ipsi, dicentem condemnaverit, ipse
opificem deorum tam facile mutabilem inducit, ut
nunc deos mortales, nunc eosdem immortales esse
dicat? Nec de diis solum, sed etiam de materia, ex
qua necesse est factos esse, quos conditos deos ap-
pellat, nunc genitam, nunc ingenitam esse dicit;
non animadvertens se ipsis illis, quæ in Homero re-
prehendit, implicatum teneri, ut qui opificem deo-
rum tam facile dicat immutari, cum de eo Homerus
contraria dixerit. Illum enim inducit hæc de se ipso
dicentem:

Non enim meum revocabile est, aut fallax,
Aut irritum et infectum, quidquid capite adnuero.

Sed hæc quidem invitus, ut verisimile est, Plato,
cum plurimum deorum cultores metueret, absurde
de diis videtur disseruisse. Quæcunque autem a
Moysæ et prophetis de singulari Deo accepta silen-
tio non prætermittenda esse putat, ea arcane pro-
ferre statuit, sententiam suam cupidus Dei colendi
hominibus significans. Nam cum delectaretur hoc
Dei ad Moysæ dicto: Ego sum existens ille, ac

tui ipsius. In quodam Apollinis responso apud
Lactantium lib. i, cap. 8, Deus vocatur αὐτοφυής.
Idem Lactantius ait Mercurium Trismegistum his
uti vocibus, αὐτοπάτωρ καὶ αὐτομήτορ, l. iv, c. 8.

(85) Πῶς οὖν Ὀμήρου. Deest οὖν in Colbert.

(86) Περὶ ἑαυτοῦ. Colbert. περὶ αὐτοῦ.

(87) ἄκων. Legitur ἐκῶν in tribus Regiis et
Clarom.

(88) Ὅσα δέ. Sic legitur hic locus in Colbert.
ὅσα δέ.... περὶ ἑνὸς θεοῦ μυστικῶς προεῖρηται,
ταῦτα μεμαθηκῶς οἶεται δεῖν λέγειν τοῖς θεοσε-
βεῖν, etc.

brevem illam dictionem participio expressam non sine plurima animadversione excepisset, intellexit Deum, cum suam aeternitatem Moysi demonstrare vellet, *Ego sum existens ille*, dixisse: quippe cum hac voce, *existens*, non unum sed tria significantur, praesens, praeteritum et futurum. Sic enim et Plato illud *existens* de infinito usurpat tempore, dum ait: « Nunquam autem existens. » Illud enim, « nunquam, » non de praeterito, ut nonnulli putant, sed de futuro dictum est tempore. Id enim et extranei scriptores accurate expenderunt. Propterea Plato, cum sententiam de Dei aeternitate, quae per participium arcane expressa est, veluti interpretari imperitis vellet, totidem verbis ita scripsit: « Ipse quidem Deus, ut antiquus sermo est, principium et finem et medium omnium tenet. » Hic Plato clare et aperte sermonem antiquum Moysis appellat legem; Moysis quidem nomen, metu cicuta, commemorare veritus; sciebat enim illius doctrinam Graecis inimicam esse; sermonis autem antiquitate Moysen aperte designat. Porro legem Moysis antiquissimam et primam esse ex Diodori historia et aliis ejusmodi monumentis satis a nobis supra demonstratum. **26** Eum enim Diodorus primum omnium legislatorem fuisse dicit, nondum inventis Graecorum litteris, quibus suas illi historias scripserunt.

26. Nemo autem miretur si Moysi de Dei aeternitate credidit Plato. Reperies enim eum ipsis eadem prophetis post illum, qui vere est, Deus, cognitionem rerum attribuisse. Sic enim in *Timaeo*, de quibusdam principiis disserens scripsit: « Ignis quidem et caeterorum corporum principium ponimus secundum probabilem cum necessitate rationem procedentes. Horum autem adhuc principia Deus sursum cognovit, et qui ei chari sunt homines. » Homines autem quosnam alios Deo charos esse putat, nisi Moysen et caeteros prophetas, quorum vaticinia cum legisset, et doctrinam de judicio ab eis accepisset, in primo *De republica* libro haec

(89) *Οὐχ ἓνα μόνον.* Reg. 3 et Clarom. οὐχ ἓνα χρόνον. Sic etiam R. St. ad eadem.

(90) *Ἐπὶ τοῦ μέλλοντος.* Sic videtur accipiendi S. Justinus sententia, quasi dicat non solum de praeterito, sed etiam de futuro verbum illud esse intelligendum. Ipse enim tria tempora hinc verbo significari docet.

(91) *Τῶν πάντων.* Clem. Alex. in *Exhort. ad ἀσκήσας*, p. 86, *ὄντων πάντων.* Hic Platonis locus legitur in iv *De legibus*. Existit etiam eadem sententia in *Theateto*. In eodem *De leg.* libro ait Plato legem esse omnium rerum principium, quae ratio omnium, ut quidam volunt.

(92) *Ἐπιπέρας.* Collect. *Ἐπιπέρας*, dicitur in Reg. 5, et Clarom. ad motum.

(93) *Ἐπιπέρας.* Reg. 7 et Clarom. *ἐπιπέρας*, dicitur in Reg. 5, et Clarom. ad motum.

(94) *Ἐπιπέρας.* Hic Platonis locus legitur in Reg. 5, et Clarom. ad motum. Hic Platonis locus legitur in Reg. 5, et Clarom. ad motum.

καὶ τὴν βραχείαν διὰ τῆς μετοχῆς εἰρημένην βῆσιν μετὰ πολλῆς θεωρίας δεξάμενος, ἔγνω ὅτι τὴν αἰδιότητα αὐτοῦ ὁ θεὸς τῷ Μωϋσῇ σημήνα: θέλων, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ἔφη· τῆς ὢν συλλαβῆς οὐχ ἓνα μόνον (89) δηλούσης, ἀλλὰ τοὺς τρεῖς, τὸν τε παρεληλυθότα, καὶ τὸν ἐνεστῶτα, καὶ τὸν μέλλοντα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Πλάτων τοῦ ὢν ἐπὶ τοῦ περιττοῦ μέμνηται χρόνου, « ἐν δὲ οὐδέποτε, » λέγων. Τῆ γὰρ « οὐδέποτε » οὐκ ἐπὶ τοῦ παρεληλυθότος, ὡς οἴονται τινες, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μέλλοντος (90) εἴρηται χρόνου. Τοῦτο γὰρ καὶ παρὰ τοῖς ἔξωθεν ἰκρίθωται. Διὰ τοῦτο τοίνυν, ὡς περ ἔρμηνεῦσαι τοῖς ἀγνωστοῖσι τὸ μυστικῶς περὶ τῆς αἰδιότητος τοῦ θεοῦ διὰ τῆς μετοχῆς εἰρημένον βουλόμενος ὁ Πλάτων, αὐταῖς λέξεσιν οὕτω γέγραπεν: « Ὁ μὲν δὴ θεὸς, ὡς περ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν πάντων (91) ἔχων. » Ἐνταῦθα ὁ Πλάτων σαφῶς καὶ φανερῶς τὸν παλαιὸν λόγον Μωϋσέως ὀνομάζει νόμον, τοῦ μὲν ὀνόματος Μωϋσέως, φόβῳ τοῦ κινεῖου μεμνησθαι δεδιώς· ἐπίστατο γὰρ τὴν τοῦ ἀνδρὸς διδασκαλίαν, ἔχθρὰν Ἑλλήνων (92) οὔσαν· διὰ δὲ τῆς τοῦ λόγου παλαιότητος, τὸν Μωϋσέα σημαίνει σαφῶς. Ὅτι δὲ παλαιὸς καὶ πρῶτος ὁ Μωϋσέως νόμος, καὶ ἐκ τῆς Διόδωρου καὶ τῶν λοιπῶν ἱστοριῶν ἱκανῶς ἡμεῖς ἐν τοῖς προάγουσιν (93) ἀποδέδεικται. Πρῶτον γὰρ ἀπάντων νομοθέτην αὐτὸν Διόδωρος γαγενῆσθαι λέγει· μηδέπω μὲν τῶν τοῖς Ἑλλήσι διαφερόντων ἐρρεθέντων γραμμάτων, οἷς χρώμενοι τὰς ἐαυτῶν γράφασιν ἱστορίας.

26. Θαυμάζεται δὲ μηδαίς, εἰ περὶ τῆς (94) αἰδιότητος τοῦ θεοῦ τῷ Μωϋσῇ πεποιηθεὶς ὁ Πλάτων. Πόρρησαι γὰρ αὐτὸν μυστικῶς μετὰ τὸν ἔνταυθα ὄντα θεὸν καὶ τοῖς προφήταις τὴν ἀληθῆ περι τῶν ὄντων ἀναφέροντα γνῶσιν. Οὕτω γὰρ ἐν τῷ *Τιμαίῳ* περὶ τινῶν ἀρχῶν διαλεγόμενος γέγραφε: « Τὴν δὲ πυρὸς ἀρχὴν, καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων ὑποτιθέμεθα (95), κατὰ τὸν μετ' ἀνάγκης (96) εἰκότα λόγον πορευόμενοι. Τὰς δὲ εἶσι τοῦτοιον ἀρχὰς ὁ θεὸς οἶδεν ἔνωθεν, καὶ ἀνδρῶν ἕς ἐν ἐκείνῳ φίλος ἦ. » Ἄνδρας δὲ τινὰς ἐτέρους τῷ θεῷ φίλους εἶναι νομίζει, εἰ μὴ Μωϋσέα καὶ τοὺς λοιποὺς προφήτας; ὢν ταῖς προφηταῖς ἔνταυθα, καὶ τὸν περὶ χρίσεως παρ' αὐτῶν μεμαθη-

(95) *ὑποτιθέμεθα.* Legitur apud Platonem ὑποτιθέμεθα.

(96) *Μετ' ἀνάγκης.* Ex Platonis principiis explicandum quid sit « probabilis illa cum necessitate ratio. » Idem est ac opinio circa necessitatem, sive rem mutabilem nec eodem modo semper se habentem, ac opponitur scientiae, quae versatur circa ea quae sunt. Duo causarum generis Plato distinguit in *Timaeo*, p. 1957, edit. Fraascherii, quorum aliud μετὰ νόου, cum intelligentiae cooperatur, aliud ἐξ ἀνάγκης sive necessario movetur. Postquam egit de prima illa causa, quae Deus est, venit ad ea quae ex necessitate sunt, τὰ ἐξ ἀνάγκης γινόμενα, ἃς καλεῖται γενεσιουργὸν καὶ necessitas πικρὴ καὶ αἰτία καὶ κατὰ necessitatem ἰσχυρότατα, πικρὰ καὶ αἰτία constantia esse. Sic etiam p. 1972: Δὴ δὲ καὶ ἐξ ἀνάγκης εἶδη ἐπιπέραςθαι τὸ μὲν ἑαυτοῦ καὶ τὸ δὲ ἑτέρου. Οὗτως δὲ τὸ ἐπιπέραςθαι ἐξ ἀνάγκης ἔστι, αἰτία necessitate, αἰτία δὲ αἰτία. Hic ad δεικτέον τὸ δὲ ἐπιπέραςθαι, καὶ ἰσχυρότατα αἰτία.

κῶς λόγον, ἐν τῷ πρώτῳ τῆς Πολιτείας λόγῳ οὕτω προαναφωνεῖ λέγων· « Ἐπειδὴν τις ἐγγὺς ἢ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσῃν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν οὐκ εἰσήει. Οἱ τε γὰρ λεγόμενοι μῦθοι περὶ τῶν ἐν Ἄδου, ὡς τὸν ἐνθάδε ἀδικήσαντα θεοὶ ἐκεῖ διδόναι δίκην, καταγελῶμενοι τέως, τότε δὴ στρέφουσιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, μὴ ἀληθεῖς ὦσι. Καὶ αὐτὸς ἦτοι ὑπὸ τῆς τοῦ γήρωσ ἀσθενείας, ἢ καὶ ὡσπερ ἐγγυτέρω ὧν τῶν ἐκεῖ, μᾶλλον καθορᾷ αὐτά. Ὑποψίας γοῦν καὶ δειματός μεστός γίνεται, καὶ ἀναλογίζεται ἤδη, καὶ σκοπεῖ εἰ τινὰ τι ἠδίκησεν. Ὁ μὲν οὖν τις εὐρίσχων ἑαυτοῦ (97) ἐν τῷ βίῳ πολλὰ ἀδικήματα, καὶ ἐκ τῶν ὑπνῶν, ὡσπερ οἱ παῖδες, θαμὰ ἐγειρόμενος, δειμαίνει, καὶ ζῆ μετὰ κακῆς τῆς ἐλπίδος. Τῷ δὲ μηδὲν ἀδικῶν ἑαυτῷ ξυνειδοῦτι, γλυκεῖα ἐλπίς ἀεὶ πάρεστι, καὶ ἀγαθὴ γηροτρόφος, ὡσπερ καὶ Πίνδαρος λέγει. Χαριέντως γάρ τοι, ὦ Σώκρατες, τοῦτ' ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι ὅς ἂν ὀσίως καὶ δικαίως τὸν βίον διαγάγῃ,

Γλυκεῖαν (98) οἱ καρδίαν ἀτιτάλλουσα γηροτρόφον
[φορξ ξυναορεῖ
Ἐλπίς, ἢ μάλιστα θνατῶν πολύστροφον γνώμαν
[κυβερνᾷ.]

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ τῆς Πολιτείας γέγραφε λόγῳ.

27. Ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ σαφῶς καὶ φανερῶς, ἢ παρὰ τῶν προφητῶν περὶ κρίσεως μεμάθηκε, ταῦτα οὐχ ὡσπερ παρ' αὐτῶν μεμαθηκῶς, διὰ τὸ πρὸς Ἑλληνας θεός, ἀλλ' ὡς παρὰ τινος, ὡς αὐτῷ πλάττειν ἐδόκει, ἐν πολέμῳ ἀναιρεθέντος, καὶ δωδεκαταίου μέλλοντος θάπτεσθαι, καὶ ἐπὶ τῆς πυρᾶς κειμένου, ἀναβιώσαντός τε καὶ τὰ ἐκεῖ διηγούμενου ἀκηκῶς, αὐταῖς λέξεσιν οὕτω γέγραπεν (98)· « Ἐφη γὰρ δὴ παραγενέσθαι ἐρωτωμένῳ ἑτέρῳ ὑπὸ ἑτέρου, ὅπου εἶη Ἀριδαῖος ὁ μέγας. Ὁ δὲ Ἀριδαῖος οὗτος τῆς Παμφυλίας ἐν τινὶ πόλει τύραννος ἐγεγόνει, γέροντα πατέρα ἀποκτείνας, καὶ πρεσβύτερον ἀδελφόν, καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ καὶ ἀνόσια ἐργασάμενος, ὡς ἐλέγετο. Ἐφη γοῦν τὸν ἐρωτώμενον εἰπεῖν· Οὐχ ἦκει, φάναι, οὐδὲ ἂν ἦξει (99) δεῦρο. Ἐθεασάμεθα γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τῶν δεινῶν θεαμάτων· ἐπειδὴ ἐγγὺς τοῦ στομίου ἦμεν, μέλλοντες ἀνιέναι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα (1) πεπονθότες, ἐκεῖνόν τε κατείδομεν ἐξαίφνης, καὶ ἄλλους σχεδόν τι αὐτῷ (2) τοὺς πλείστους τυράννους. Ἦσαν δὲ καὶ ἰδιῶται τινες τῶν μεγάλα ἡμαρτηκῶτων. Οὓς οἰομένους ἤδη ἀναθήσεσθαι, οὐκ ἐδέχετο τὸ στόμιον, ἀλλὰ ἐμυκᾶτο ὅποτε τις τῶν οὕτως ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονηρίαν, εἰ μὴ ἱκανῶς δεδωκῶς δίκην, ἐπιχειροῖ (3) ἀνιέναι. Ἐνταῦθα ἄνδρες ἄγριοι, διάπυροι ἰδεῖν, παρεστῶτες, καὶ καταμανθάνοντες τὸ φθέγμα, τοὺς μὲν διαλαβόντες (4) ἤγον, τὸν δὲ Ἀρι-

(97) Ἐαυτοῦ. Colb. ἑαυτῷ. R. St. ad calcem et Reg. 3 et Clarom. ἑαυτόν.

(98) Γλυκεῖαν. Sic quinque nostri codices mss. Editi γλυκεῖα. Locus ille Pindari non reperitur in operibus hujus poetæ quæ ad nos pervenerunt. — De hoc fragmento, ab aliis quoque Scriptoribus frequentato vid. Boeckhius, Pindari Opp. t. II, p. II, p. 672 seq. Cod. Reg. 4 ἀτιτάλλουσα, Plato ἀτάλλουσα. Vulgata ξυναορεῖ est prorsus contra Pindari usum, qui συναορεῖ postulat; in cod. Ar-

A majore vocis sono verba pronuntiat: « Cum jam eo quis appropinquat, ut se brevi moriturum putet, subeunt illum metus et sollicitudo de rebus, de quibus antea minime subierant. Et quæ feruntur fabulæ de inferis, eum qui hic inique egit, oportere illic pœnas persolvere, hactenus irrisæ, tunc torquent illius animam, ne veræ sint. Ac ipse ob senectutis infirmitatem, vel etiam ut propior iis, quæ illic sunt, magis ea considerat. Suspicionem igitur et metu repletur, jamque secum reputat et considerat num quem injuria affecerit. Atque is quidem, qui se multa in vita inique fecisse reperit, atque ex somno, tanquam pueri solent, identidem exsuscitatur, formidat et cum mala spe vivit. Qui vero nullius sibi conscius est injuriæ, dulcis illi spes semper adest, et bona senectutis nutrix, ut ait Pindarus. Percommode enim ille, o Socrates, dixit: « Qui sancte et juste vitam peragit,

Dulce illi cor demulcens, senectutis nutrix asse-
[ctatur
Spes, quæ maxime mortalium mutabilem sententiam
[gubernat.]

Atque hæc quidem in primo scripsit De republica libro.

27. In decimo autem, quæ a prophetis didicerat de judicio, ea non tanquam ab illis accepta, (metuebat enim Græcos), sed ut ex quodam homine audita scribit, qui, ut ipsi fingere placet, in bello cæsus ac duodecimo die sepeliendus et rogo impositus revixerat, et res illic visas narrabat. Sic igitur totidem verbis Plato: « Dixit enim se advenisse, cum alius interrogaretur ab alio, ubinam esset Aridæus ille magnus. Ille autem Aridæus in quadam Pamphylia urbe tyrannus fuerat, senem patrem occiderat et natu majorem fratrem, et multa alia, eaque nefanda, perpetrasse dicebatur. Dixit igitur is qui interrogatus fuerat: Non venit; neque veniet huc. Illud autem inter horrenda spectacula vidimus: postquam prope 27 accessimus ad ostium inde redituri, ac cætera omnia perpessi, vidimus illum subito et alios prope illum plurimos tyrannos. Erant etiam privati quidam, qui magna peccaverant. Hos jam se ascensuros sperantes non excipiebat ostium, sed mugiebat, quoties aliquis ex iis, quorum improbitas insanabilis, antequam idoneam persolvisset pœnam, ascendere tentaret. Illic astabant feri homines, et ignei aspectu, qui audito mugitu Aridæum et alios arreptos abducebant, manibus pedibusque constrictos, et caput humi abjicientes et excoeriantes raptabant foras secus viam,

gentin. ξυναορ' ἐλπίς. ΟΤΤΟ.

(98*) Cf. Plato De republ., x.

(99) Ἦξει. Plato ἦξει. Reg. 2, et Colb. ἦξειν.

(1) Ἄλλα πάντα. Voest πάντα in Colb.

(2) Αὐτῷ. Plato αὐτῶν.

(3) Ἐπιχειροῖ. Ita Plato et Reg. 4. Editi nostri ἐπιχειροῖη.

(4) Διαλαβόντες. Plat. ἰδίᾳ λαβόντες. Sic etiam Clemens Strom., v, et apud Euseb. Præp. lib. xvi, c. 3. Sic etiam Theodoretus adv. Græcos, p. 647.

inter aspalathos difacerantes, et his qui adorant significantes, quibus de causis hæc paterentur, et in tartarum lapsi abducerentur. Ex multis autem et omnis generis terroribus, qui ipsis illie acciderunt, hunc maximum esse dicebat, si irugiret ostium cum ascenderent: quo silente unumquemque libentissime ascendere. Ac tales quidem esse pœnas et supplicia, rursusque his contraria beneficia. Videtur hic mihi Plato non solum de iudicio a prophetis accepisse doctrinam, verum etiam de ea, quam Græci non credunt, resurrectione. Nam dum animam cum corpore iudicari dicit, nihil aliud significat, nisi se resurrectionis doctrinam credere. Quomodo enim Aridæus et alii, qui corpus capite et manibus et pedibus et pelle instructum in terris reliquerant, tales in inferno pœnas persolverent? Neque enim animam caput et manus et pedes et pellem habere dicent. Sed cum in Ægypto incidisset in prophetarum testimonia, et de corporis resurrectione doctrinam suscepisset, animam una cum corpore cruciari docet.

Ἄλλ' ἐν Αἰγύπτῳ ταῖς τῶν προφητῶν ἐντυχίων μαρτυρίαις ὁ Πλάτων, καὶ τὴν περὶ τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως δεξιόμενος διδασκαλίαν, μετὰ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν κρίνεσθαι διδάσκει.

28. Nec solus Plato; sed et Homerus, cum eadem et ipse in Ægypto didicisset, Tityum similiter cruciari dixit. Referens enim Ulysses editam sibi apud inferos divinationem, ita narrat Alcinoos:

*Et Tityum vidi terræ gloriosæ filium
Prostratum in pavimento; hic super novem jacebat
Vultures ipsi utrinque assistentes jecur fodiebant.*

Hepar enim non animæ esse, sed corporis perspicuum est. Eodem etiam modo Sisyphum et Tantulum scripsit pœnas cum corpore persolvere. Homerum autem in Ægypto versatum, et ex his, quæ ibi didicerat, multa in suam pœsim transtulisse, præclare docet Diodorus historæ scriptorum celeberrimus. Ait enim illum in Ægypto didicisse, Helenam, cum a Theonis uxore Polydamna

Nepenthes, suave et malorum omnium oblivionem inducens

pharmacum, accepisset, illud Spartam attulisse. Atque hoc medicamento usam Helenam narrat Homerus, Menelai luctum præsentia Telemachi excitatum sedasse. 28 Auream etiam Venerem appellavit ex iis quæ in Ægypto viderat. Noverat enim templum aureæ Veneris in Ægypto dictum et cam-

δαῖον καὶ ἄλλους, συμποδίζαντες χεῖρας τε καὶ πόδας, καὶ κεφαλὴν καταβαλόντες καὶ ἐκδείραντες, εἶλον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐκτὸς, ἐπ' ἀσπαλάθων γνάμπτοντες (5), καὶ τοῖς παροῦσι (6) σημαίνοντες ὧν ἕνεκά τε ταῦτα ὑπομένοιεν, καὶ ὅτι εἰς τὸν τάρταρον ἐμπεσοῦμενοι ἀγοῖντο. Ἐνθα δὲ φόβων ἔφη πολλῶν καὶ παντοδαπῶν σφίσι γεγονότων, τοῦτον ὑπερβάλλειν (7), εἰ मुखήσαιτο τὸ στόμιον ὅτε ἀναβαίνοιεν, ὡς καὶ ἀσμενέστατα ἕκαστον σιγήσαντος ἀναθῆναι. Καὶ τὰς μὲν δίκας τε καὶ τιμωρίας τοιαύτας τινὰς εἶναι, καὶ αὖ τὰς εὐεργεσίας ταύταις ἀντιστρόφους. Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ ὁ Πλάτων οὐ μόνον τὸν περὶ χρίσεως παρὰ τῶν προφητῶν μεμαθηκέναι λόγον, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῆς ἀπιστουμένης παρ' Ἑλλήσιν ἀναστάσεως. Τὸ γὰρ μετὰ σώματος κρίνεσθαι τὴν ψυχὴν

φῆσαι, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἢ ὅτι τῷ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπίστευσε λόγῳ. Ἐπεὶ πῶς Ἀριδαῖος καὶ οἱ λοιποὶ, τὸ ἔχον σῶμα κεφαλὴν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ δέρμα ὑπὲρ γῆς καταλιπόντες, τοιαύτην ὑπεῖχον ἐν Ἄδου τιμωρίαν; Οὐ γὰρ δὴ πού τὴν ψυχὴν κεφαλὴν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ δέρμα ἔχειν φήσουσιν.

28. Καὶ οὐχ ὁ Πλάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ Ὅμηρος ὁμοίως καὶ αὐτὸς ἐν Αἰγύπτῳ μαθὼν, τὴν Τιτυὸν ὁμοίως τιμωρεῖσθαι ἔφη. Οὕτω γὰρ ἐν τῇ νεκυομαντείᾳ Ὀδυσσεὺς τῷ Ἀλκινόῳ διηγεῖται λέγων (8):

*Καὶ Τιτυὸν εἶδον γαίης ἐρικυδέα υἱὸν
Κείμενον ἐν θαπέδῳ· ὅδ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλε-
[θρα·
Γῦπε δέ μιν ἐκάτερθε παρημένῳ ἦπαρ ἔκειρον¹⁹.*

ἦπαρ γὰρ οὐ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὸ σῶμα ἔχειν δηλοῖ (9). Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ Σίσυφον καὶ Τάνταλον μετὰ σώματος τὴν τιμωρίαν ὑπέχειν γέγραφε. Ὅτι δὲ Ὅμηρος ἐν Αἰγύπτῳ γέγονε, καὶ πολλὰ ὧν ἐκεῖ μεμάθηκεν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ μετήνεγκε (10) ποίησιν, ἱκανῶς διδάσκει ἡμᾶς Διόδωρος, ὁ τῶν ιστοριογράφων ἐνδοξότατος. Ἐφη γὰρ αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενον (11) μεμαθηκέναι, ὅτι τὸ

*Νηπενθὲς ἀχολόν τε κακῶν (12) ἐπίληθες ἀπάν-
[των²⁰*

φάρμακον ἢ Ἐλένη λαβοῦσα παρὰ τῆς Θέωνος (13) γυναικὸς Πολυδάμνας (14), εἰς τὴν Σπάρτην ἐκόμισε. Κάκεινῳ τῷ φαρμάκῳ ἔφη Ὅμηρος χρησαμένην τὴν Ἐλένην παῦσαι τὸν ἐν τῇ παρουσίᾳ Τηλεμάχου παρὰ Μενελάου γενόμενον θρήνον. Καὶ χρυσὴν δὲ Ἀφροδίτην ὠνόμασεν ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ιστο-

¹⁹ Odys. A, v. 576. ²⁰ Hom. Od. iv, 321.

(5) Γνάμπτοντες. R. St. ad calcem γνάμπτοντες. Plato κνάμπτοντες.

(6) Τοῖς παροῦσι. Plato τοῖς ἀεὶ παροῦσι. Mox ταῦτα ὑπομένοιεν addidit Sylburgius ex Platone.

(7) Ὑπερβάλλειν. Editi nostri addunt τὸν φόβον. Sed hæc desunt in Reg. 1 et 2, et apud Plat. Ibidem Reg. 1 et 2, εἰ μὴ γένοιτο ἑκάτῳ τὸ φθέγμα ὅτε. Mox editi ἀσμενέστατον. Colb. et Reg. 1, et Plato ut in textu.

(8) Διηγεῖται λέγων. Ita Colbert et Reg. 1 et 2, et ad calcem R. Ἔτι. Editi διηγείσθαι ἔφη.

(9) Δηλοῖ. Legendum δηλον, ut habetur ad marg.

in Colb.

(10) Μετήνεγκε. Reg. 2 et Colb. μετέθηκε.

(11) Γενόμενον. Colb. γινόμενον.

(12) Κακῶν. Ita R. St. et mss. Legitur in aliis editionibus καὶ κακῶν.

(13) Θέωνος. Legitur Θῶνος apud ipsum Diodorum lib. 1, et apud Euseb. Præp., x, c. 8, ubi exstat insignis ille Diodori locus de iis qui in Ægyptum profecti magna inde adjumenta adepti sunt. Legitur etiam Θῶνος in Reg. 1, sed secunda manu.

(14) Πολυδάμνας. Diodor. et Euseb. Πολυδάμνης

ρίας. Ἐγὼ γὰρ καὶ τέμενος (15) χρυσῆς Ἀφροδίτης ἐν Αἰγύπτῳ λεγόμενον, καὶ πεδίον (16) χρυσῆς Ἀφροδίτης ὀνομαζόμενον. Καὶ τοῦ χάριν τούτου γέγονε μνήμη νυνί; Ἴνα δείξωμεν τὸν ποιητὴν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς θείας τῶν προφητῶν (17) ἱστορίας πολλὰ εἰς τὴν ἑαυτοῦ μεταβαλόντα ποιήσιν. Καὶ πρῶτον τῆς κοσμοποιίας ὑπὸ Μωϋσέως τὴν εἰρημένην ἀρχὴν· οὕτω γὰρ Μωϋσῆς γέγραπεν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, εἶτα ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας. Ταῦτα γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ μαθὼν, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει γραφείσιν ἀρεσθεῖς, ἐν τῇ τοῦ Ἀχιλλέως ἀσπίδι τὸν Ἥφαιστον ὡσπερ εἰκόνα τινὰ τῆς κοσμοποιίας κατασκευάσαι (18) παρεσκευάσεν. Οὕτω γὰρ γέγραπεν·

Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ θά-
[λασσαν,
Ἡέλιον τ' ἀκάμαντα, σελήνην τε πλήθουσαν·
Ἐν δὲ τε τείρεα πάντα, τὰ τ' οὐρανὸς ἔστεφανω-
[ται¹¹.

Καὶ τοῦ παραδείσου δὲ εἰκόνα τὸν Ἀλκινόου κῆπον πύζειν πεποίηκεν, ἀειθαλῆ τε αὐτὸν καὶ καρπῶν πλήρη διὰ τῆς εἰκόνης ἐπιδεικνύς· οὕτω γὰρ γέγραπεν·

Ἐνθα δὲ δένδρεα μακρὰ πεφύκει τηλεθώοντα,
Ὅχραι, καὶ ροῖαι, καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι,

Συκαῖ τε γλυκεραὶ, καὶ ἐλαῖαι τηλεθώουσαι.
Τάων οὐποτε καρπὸς ἀπόλλυται, οὐδ' ἐπιλείπει
Χείματος οὐδὲ θέρους ἐπετήσιος, ἀλλ' ἀεὶ αἴρη

Ζεφυρίη πνείουσα τὰ μὲν φύει, ἀλλὰ δὲ πέσσει.

Ὅχη ἐπ' ὄχη γηράσκει, μῆλον δ' ἐπὶ μήλῳ,
Αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλῇ, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ.
Ἐνθα δὲ οἱ πολύκαρπος ἀλωή ἐβρίλλεται·
Τῆς ἕτερον μὲν θειλόπεδον λευρῷ ἐνὶ χώρῳ
Τέρσεται ἡελίῳ, ἐτέρας δ' ἄρα τε τρυγῶσιν,
Ἄλλας δὲ τραπέουσι, πάροιθε δὲ τ' ὄμφακός εἰσιν,
Ἄρθος ἀφίεισαι, ἕτεροι δ' ὑποπερκάζουσι¹².

Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐ φανεράν καὶ σαφῆ μίμησιν τῶν ὑπὸ τοῦ πρώτου προφήτου Μωϋσέως περὶ τοῦ παραδείσου λεχθέντων δηλοῖ; Εἰ δέ τις καὶ εἰς τὴν τοῦ (19) πύργου ποιήσιν ἀφορᾶν ἐθέλοι, δι' ἧς οἱ τὸ τηνικαῦτα ἄνδρες τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνοδὸν δύνασθαι κατασκευάζειν ἑαυτοῖς ᾔοντο, εὐρήσει καὶ ταύτην ἰκανὴν δι' ἀλληγορίας μίμησιν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ διὰ τε Ὀττου καὶ Ἐφιάλτου γινομένην· οὕτω γὰρ καὶ ὁ ποιητὴς περὶ αὐτῶν ἔφη

Οἱ γὰρ καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν Ὀλύμπῳ
Φυλόπιδα στήσειν πολυάϊκος πολέμοιο.
Ὅσσαν ἐπ' Ὀλύμπῳ μέμυσαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ'
Ὅσση]
Πήλιον εἰροσίφουλλον, ἴν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη¹³.

¹¹ Iliad. Σ, v. 485. ¹² Odyss. Η, v. 116. ¹³ Odyss., Α v. 5.

(15) Καὶ τέμενος. Deest conjunctio in Reg. 2, et Colb. Hæc autem ex eodem deprompta Diodoro.

(16) Πεδίον. Sic habent Diodorus et Eusebius. At in Reg. 2, et Colb. et ad marginem Clarom. legitur παιδίον. — Nostram lectionem firmat etiam Diodorus, ex quo Justinus ista hausit. Ibi (l. c. p. 109, not. 5) Wesselingius: Homerus, inquit, Venerem, Iliad. Γ, 64 χρυσῆν cum appellasset, quæ sive tituli ejus causam grammatici; quorum alii a formæ pulchritudine, suffragante Diodoro iv, 26, alii a campo quodam, aureo dicto, in quo ea tem-

plum habuerit et præcipuo honore sit culta, derivarunt: in his Ægyptii nomen sunt professi, et, eos fortasse secuta, Histia grammatica, ut scholiorum auctor ad Iliad. Γ, 64, et Eustath., p. 584, docuerunt. ΟΤΤΟ.

(17) Τῶν προφητῶν. Colb. τῶν προγόνων.

(18) Κατασκευάσαι. Reg. 5, Clarom. et ad calcem R. St. sic habent: κατασκευάσαντα οὕτω γέγραπεν.

(19) Εἰς τὴν τοῦ. Deest præpositio in Colbert.

B In eo quidem terram effinxit, et cælum et mare,
Solemque indefessum lunamque plenam,
Sideraque omnia, quibus cælum coronatum est.

Fecit etiam ut paradisi imaginem servaret Alciouo hortus; semper floribus ornatum ac fructibus refertum hac imagine paradisum exhibens. Sic enim scripsit:

Ibi vero arbores proceræ crescebant florentes,
Pirus et malus punica et aliæ mali pulchrum fructum
[prouuentes,
Ficusque dulces et oleæ virescentes.

Ex iis fructus nunquam perit neque deficit
Hyeme neque æstate toto anno durans, sed semper
Zephyri spirans hæc crescere facit, aliæque mature-
[scere.

C Pirus post pirum senescit, pomum post pomum,
Porro post uvam uva, ficus autem post ficum:
Ibi autem ei fructuosa vinea radicitur:
Hujus alterum quidem apricum lato in loco
Arescit sole, altus sane vindemiant,
Alias autem calcant, longæ autem uvæ maturæ sunt
Florem emittentes, nonnullæ aliquando maturæ sunt.

An non hæc verba eorum, quæ de paradiso a principe prophetarum Moyse dicta sunt, claram et apertam imitationem designant? Quod si quis ipsius quoque turris constructionem considerare velit, per quam homines illius ætatis ascensum in cælum sibi communire posse videbantur; id quoque apte a poeta in Oto et Ephialte imitatione per allegoriam expressum reperiet. Sic enim de illis loquitur:

D Qui sane immortalibus minabantur in Olympo,
Moturos certamen tumultuosi belli,
Ossam super Olympum conati sunt imponere: cæte-
[rum Ossæ
Peleum frondosum, ut cælum pervium esset.

Similiter et de præcipitato e cœlis humani generis hoste, quem Scripturæ divinæ diabolum vocant, quod ei nomen ex prima illius adversus hominem calumnia impositum, si quis considerare **29** velit accuratius; reperiet poetam diaboli quidem appellationem non usurpare, sed nomen ei ex pessima illius actione imponere. Noxam enim eum appellans, e cœlo ab opinato apud illos Deo præcipitem datum esse dicit; quasi eorum, quæ de illo a propheta Isaia dicta sunt, accurate meminisset. Sic igitur scribit in sua poesi:

Illico corripuit Aten, capite nitentibus capillis ornato,

Iratu animo suo, et juravit firmum juramentum,

Nunquam in Olympum et cœlum stellatum

Redituram Aten, quæ omnes infortunio afficit.

Sic factus, jecit a cœlo stellato

Manu rotans; mox pervenit ad opera hominum.

29. Platonem autem, dum post Deum et materiam tertium principium formam esse pronuntiat, argumentum non aliunde accepisse patet, quam a Moyse, cujus quidem ex dictis nomen formæ didicit; tunc autem nequaquam a peritis didicit nihil ex his, quæ a Moyse dicta sunt, sine arcana contemplatione clare cognosci posse. Scripsit enim Moyses sic Deum sibi de tabernaculo mandasse: *Et facies mihi secundum omnia quæcunque tibi monstrabo in monte, exemplar tabernaculi.* Et rursus: *Et eriges tabernaculum exemplar omnium vasorum ejus, atque ita facies* ²³. Et rursus paulo post: *Ita sane facies secundum typum et figuram quæ tibi in monte monstrata est* ²⁴. Hæc cum legisset Plato, nec quæ par erat contemplatione scripta illa verba excepisset, existimavit formam ante id, quod sensibus subjectum est, separatim existere; quam quidem etiam exemplar eorum, quæ facta sunt, sæpe numero vocat, quia Moyses de tabernaculo ita scripsit: *Secundum formam tibi in monte monstratam ita facies.*

30. Similiter et de terra et de cœlo et de hominis creatione hallucinatum patet; nam et horum ideas esse opinatur. Quoniam enim Moyses ita scripsit: *In principio fecit Deus cœlum et terram; ac*

²³ Iliad. T, 126. ²⁴ Exod. xxv. 9. ²⁵ Ibid., 40.

(20) Πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Colbert, περὶ τὸν ἄνθρωπον.

(21) Ἐλεύσεσθαι. Reg. 3 et Clarom. et R. St. ἐλεύσθαι.

(22) Οὐκ ἄλλοθεν. Sic mss. Editi καὶ ἄλλοθεν. Mox Reg. 3 et Clarom. μεμαθηκώς ῥητῶν, sicque R. St. ad calcem.

(23) Οὕτως καὶ ποιήσεις. Colbert. οὕτως δὲ ποιήσεις.

(24) Καὶ οὕτως ποιήσεις. Hæc desunt in Colbert. In Regio autem 2 ista requiruntur: καὶ αὐθις μικρὸν ὑπερον, οὕτως ἄρα ποιήσεις. R. St. habet ad calcem οὕτως ὄρα. Sic etiam Reg. 1, in contextu.

(25) Τούτοις οὖν ἐντυχὼν ὁ Πλάτων. Jam dixi

Ὅμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀπ' οὐρανῶν κατενεχθέντος ἐχθροῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὃν διάβολον αἱ θεῖαι Γραφαὶ καλοῦσιν, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον (20) διαβολῆς, ταύτης τῆς προσηγορίας τυχόντα· καὶ εἰ τις ἀκριβῶς σκοπεῖν ἐθέλοι, εὖροι ἂν τὸν ποιητὴν τοῦ μὲν διαβόλου ὀνόματος οὐδαμῶς μεμνημένον, ἐκ δὲ τῆς κακίστης αὐτοῦ πράξεως τὴν ὀνομασίαν πεποιημένον· Ἄτην γὰρ αὐτὸν ὁ ποιητὴς ὀνομάζων, ὑπὸ τοῦ κατ' αὐτοῦ Θεοῦ καθηρῆσθαι αὐτὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγει, ὡς περ ἀκριβῶς τῶν ὑπὸ Ἡσαίου τοῦ προφήτου περὶ αὐτοῦ εἰρημένων μεμνημένος ῥητῶν· οὕτως ἐν τῇ ἑαυτοῦ ποιήσει γέγραπεν ²¹.

Αὐτίκα δ' εἶλ' Ἄτην κεφαλῆς λιπαροπλοκάμοιο

B Χωόμενος φρεσὶν ἦσι, καὶ ὁμοσε καρτερὴν ἔρπον, Μήποτ' ἐς Οὐλυμπόν τε καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα Αὐθις ἐλεύσεσθαι (21) Ἄτην· ἢ πάντας ἄταται. Ὡς εἰπὼν, ἐβρίψεν ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος Χειρὶ περιστρέψας· τάχα δ' ἴκετο ἔργ' ἀνθρώπων.

29. Καὶ Πλάτων δὲ μετὰ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὕλην, τὸ εἶδος τρίτην ἀρχὴν εἶναι λέγων, οὐκ ἄλλοθεν (22) ποθεν, ἀλλὰ παρὰ Μωϋσέως τὴν πρόφασιν εἰληφώς φαίνεται, τὸ μὲν τοῦ εἶδους ὄνομα ἀπὸ τῶν Μωϋσέως μεμαθηκώς ῥητῶν, αὐτὸ δὲ διδαχθεὶς δὲ τριηκῶσα παρὰ τῶν εἰδόντων, ἔτι οὐδὲν ἐκτὸς μυστικῆς θεωρίας τῶν ὑπὸ Μωϋσέως εἰρημένων, σαφῶς γνώσκων ἐστὶ δυνατόν. Γέγραφε γὰρ Μωϋσῆς ὡς τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς σκηνῆς πρὸς αὐτὸν εἰρηκότος οὕτως· *Καὶ ποιήσεις (23) μοι κατὰ πάντα ὅσα ἐγὼ δεῖκνύω σοι ἐν τῷ ὄρει, τὸ παράδειγμα τῆς σκηνῆς.* Καὶ πάλιν· *Καὶ ἀναστήσεις τὴν σκηνὴν κατὰ τὸ παράδειγμα πάντων τῶν σκευῶν αὐτῆς, καὶ οὕτως ποιήσεις (24).* Καὶ αὐθις μικρὸν ὑπερον· *Οὕτως ἄρα ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δεδειγμένον σοι ἐν τῷ ὄρει.* Τούτοις οὖν ἐντυχὼν ὁ Πλάτων (25), καὶ οὐ μετὰ τῆς προσηκούσης θεωρίας δεξάμενος τὰ γεγραμμένα ῥητὰ, ὥσθι εἶδος τι χωριστὸν προὑπάρχειν τοῦ αἰσθητοῦ· ὃ καὶ παράδειγμα τῶν γενομένων ὀνομάζει πολλάκις, ἐπειδὴ τὸ Μωϋσέως οὕτω περὶ τῆς σκηνῆς σημαίνει γράμμα. *Κατὰ τὸ εἶδος τὸ δεδειχθέν σοι ἐν τῷ ὄρει, οὕτω ποιήσεις αὐτό.*

30. Ὅμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῦ ἀνθρώπου σφαλεῖς φαίνεται· καὶ τούτων γὰρ ιδέας εἶναι οἶεται. Ἐπειδὴ γὰρ Μωϋσῆς οὕτω γέγραπεν· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν*

D Justinum in hac Platonis idearum interpretatione non accuratissime versari. Neque enim has ideas Plato a cogitationibus Dei separabat. Sed dum eum S. Martyr existimat suam de mundi exemplari sententiam ex his, quæ de tabernaculi exemplari dicuntur in Scriptura, deduxisse; videtur idem, quod multi alii, sensisse, tabernaculum mundi imaginem esse, ac proinde ideas illius tabernaculi, ideas mundi fuisse. Sic enim Philo, p. 260 et 240. Josephus Antiq. iii, c. 8. Origenes homil. 9 in Exod. Methodius apud Combefis, p. 96. Eusebius Præp. Evang. l. xii, c. 19. Gregorius Naz. orat. 34. Theodoretus 60 in Exod.; Joan. Damasc. orat. 2 et 3, De Imag

καὶ τὴν γῆν· εἶτα παρ' αὐτὰ συνάπτει λέγων· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· ὥσθθι (26) ταύτην μὲν περὶ ἧς ἔφη, Ἡ δὲ γῆ ἦν, τὴν προὔπαρχουσαν εἰρησθαι γῆν, ἐπειδὴ Μωϋσῆς ἔφη· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· ταύτην δὲ περὶ ἧς λέγει, Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὥσθθι ταύτην λέγειν αὐτὸν τὴν κατὰ τὸ προὔπαρχον (27) εἶδος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενομένην αἰσθητήν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ γενομένου οὐρανοῦ, τὸν μὲν πεπονημένον οὐρανὸν, ὃν καὶ στερέωμα ὠνόμασε, τοῦτον εἶναι τὸν γενόμενον αἰσθητὸν· ἕτερον δὲ εἶναι τὸν νοητὸν, περὶ οὗ ὁ προφήτης ἔφη· Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ· τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων (28). Καὶ περὶ ἀνθρώπου δὲ ὁμοίως, πρότερον μὲν ὠνόματος ἀνθρώπου μέμνηται Μωϋσῆς, εἶτα μετὰ τὰ πολλὰ τῶν κτισμάτων περὶ πλάσεως ἀνθρώπου πεποιήται μνήμην, οὕτω λέγων· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς λαβὼν (28'). ὦσθθι γοῦν τὸν μὲν πρότερον ὀνομασθέντα ἀνθρώπου προὔπαρχειν τοῦ γενομένου, τὸν δὲ ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα ὕστερον κατὰ τὸ προὔπαρχον εἶδος γεγενῆσθαι. Ὅτι δὲ ἐκ γῆς ἀνθρώπος πέπλασται, καὶ Ὅμηρος ἀπὸ τῆς παλαιᾶς καὶ θείας ἱστορίας μαθὼν τῆς λεγομένης, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελευσῆ, τὸ ἄψυχον τοῦ Ἐκτορος σῶμα κιοφὴν ὀνομάζει γῆν. Ἐφη γάρ που κατὰ τοῦ Ἀχιλλέως μετὰ θάνατον τὸ τοῦ (29) Ἐκτορος σῶματος τῶμα·

Κωφὴν γὰρ δὴ γαῖαν ἀεικίζεις μενεαίνων³⁰.

Καὶ αὐθις ἀλλαχού που τὸν Μενέλαον λέγοντα τοῖς μὴ ἐτοίμως δεξαμένοις τὴν τοῦ Ἐκτορος περὶ τῆς μονομαχίας πρόκλησιν (30)·

Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένουσι³¹ (31),

εἰ ὑπερβάλλουσιν ὀργὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ πρότεραν (32) αὐτοὺς ἐκ γῆς ἀναλύων πλάσειν. Ταῦτα ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἱστοριῶν ἐν Αἰγύπτῳ μεμαθηκότας Ὅμηρος καὶ Πλάτων, ἐν τοῖς ἑαυτῶν γεγραφοῦσι λόγοις.

31 Ἐπεὶ πρόθεν εἰλοσθεν μεμαθηκῶς ὁ Πλάτων πτηνὸν ἄρμα ἐλαύνειν τὸν Δία ἐν οὐρανῷ λέγει, εἰ μὴ ταῖς τῶν προφητῶν ἐντυχῶν ἱστορίαις; Ἐγὼ γὰρ ἀπὸ τῶν τοῦ προφήτου ῥητῶν περὶ τῶν χερουβὶμ οὕτως εἰρημένων (33)· Καὶ ἐξῆλθε δόξα Κυ-

deinde statim subiungit: *Terra autem erat invisibilis et incomposita*; existimavit his quidem verbis: *Terra autem erat*, præexistentem terram designari, quia Moyses dixerat: *Terra autem erat invisibilis et incomposita*; istis autem: *Fecit Deus cælum et terram*, eam putavit significari, quæ sensibilis a Deo secundum præexistens exemplar creata. Similiter et de creato cælo; cælum quidem, quod factum est, quodque a Moyse vocatur firmamentum, ipsum illud esse existimavit, quod sensibile creatum est; sed aliud esse, illudque intelligentia percipi, de quo Propheta dicit: *Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum*²⁷. **30** Sic etiam et de homine. Hominis nomen primo commemorat Moyses; deinde post multas res creatas sic de hominis formatione mentionem facit: *Ei fecit Deus hominem pulvere a terra sumpto*²⁸. Existimavit igitur hominem illum, qui prius nominatus est, ante eum, qui factus est, existere: ac eum, qui postea ex terra factus est, secundum præexistentem formam factum esse. Quod autem homo ex terra formatus est, id etiam Homerus ex antiqua et divina historia cum cognovisset ita dicente, *Terra es et in terram reverteris*²⁹; exanimam Hectoris corpus surdam terram appellat. Alicubi enim in Achillem Hectoris mortui corpus raptantem hæc dicit:

Insensibilem enim terram contumelia afficit furens.

Et alibi Menelaus, his qui Hectoris provocationem ad singulare certamen minus alacriter acceperant:

Sed vos quidem omnes aqua et terra fiat,

præ iræ magnitudine in antiquam eos et primam ex terra originem resolvens. Hæc in Ægypto ex vetustis historiis percepta Homerus et Plato in suis libris scripserunt.

31. Quod enim ait Plato Jovem in cælo volucrum currum agere; id quo alio ex fonte didicit, nisi propheticas legens historias? Id profecto cognovit ex his prophete de cherubim dictis: *Et exivit e domo gloria Domini, et ascendit super cherubim; et*

²⁷ Psal. cxiii, 16. ²⁸ Gen. ii, 7. ²⁹ Gen. iii, 19. ³⁰ Iliad. Ω, v. 54. ³¹ Iliad. Η, v. 99.

(26) ὦσθθι. Addunt ὅτι R. St. Reg. 2, 3, et D Clarom. et Colb.

(27) Τὸ προὔπαρχον. Deest articulus in Colb. Terram invisibilem de ideis ac ipso exemplari interpretatur Clemens Alex. Strom. vi. Ei præiverat Philo, *De mundi opificio* p. 24. Euseb., *Præp. Evang.* l. vi, cap. 25, prolixum Philonis ea de re testimonium deseruit.

(28) Τῶν ἀνθρώπων. Deest articulus in Colb.

(28') Καὶ... γῆς. Genes. ii, 7... In editis post γῆς additur λαβὼν, quod propterea efficiendum censeo, quod non agnoscentur ab antiquissimo Cod. Reg. l... Additamentum illud si cui probaretur, ponendum sane esset post χοῦν, quemadmodum existat in Reg. 2, 4, Argentor. et Ms. Pic. Ceterum uiscerimen illud, quod Plato ex Justinii opinione in-

ter Genes. i, 26, et ii, 7, interposuit, jam Philo docuerat *De mundi opific.* c. 46 (Opp. ed. Richter. Tom. 1), p. 45, sq. et *Leg. allegor.* ii, c. 4. p. 95. Otto.

(29) Θύρατον τὸ τοῦ. Colb. θάνατον τὸν τοῦ.

(30) Πρόκλησιν. Sic Clarom. et Reg. 3, et ad calcem R. St. Male editi πρόσκλησιν.

(31) Γένουσιθε. Colb. γένησθε. Citatur in eundem usum hic versus a Clem. Alex. Strom. lv.

(32) Καὶ πρότερον. Hæc desunt in Colb. et Reg. 1, nec incommode delerentur. — Additur in editis καὶ πρότερον, quæ verba non existant in codd. Reg. 1, 2, 4, Argentor. et Ms. Pic. Otto.

(33) Εἰρημένον. Sic opo Reg. 1 emendavimus. Editi εἰρημένον.

*elevaverunt cherubim alas suas, et rotæ cum eis et gloria Dei Israel erat super eos desursum*³². Inde incitatus vocalis ille Plato summa cum libertate clamat: *Magnus in cælo Jupiter volucrem currum agens*. Unde enim edoctus hæc scripsit, nisi a Moyse et prophetis? Unde accepta occasione Deum in ignea substantia esse dicit? Nonne ex tertio libro Regnorum, ubi scriptum est: *Non in spiritu Dominus et post spiritum commotio: non in commotione Dominus, et post commotionem ignis: non in igne Dominus, et post ignem vox auræ tenuis*³³? Sed hæc ad sublimes sensus multa animi inquisitione a piis hominibus revocanda. Plato autem non ea qua decebat contemplatione animum intendens, in ignea substantia Deum esse dixit.

Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν κατ' ἀναγωγὴν μετὰ πολλῆς θεωρίας τοῖς θεοσεβέσι νοεῖν ἀναγκαῖον. Πλάτων δὲ, οὐ μετὰ τῆς προσηκούσης θεωρίας προσέχων τοῖς ῥητοῖς, ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν εἶναι ἔφη.

32. Quod si quis et de dono sursum a Deo in homines sanctos delabente, quod sacri prophetæ Spiritum sanctum appellant, rationem accurate inire velit; reperiet illud quoque a Platone in Menone sub alio nomine prædicatum. Veritus enim Dei donum appellare Spiritum sanctum, ne, prophetarum doctrinam sequens, inimico esse in Græcos animo videretur; sursum quidem fatetur illud a Deo delabi, non tamen Spiritum sanctum, sed virtutem appellandum esse censuit. In illo enim *De reminiscencia* cum Menone dialogo, postquam multa quæsit de virtute, utrum doceri possit, an non doceri, usu sed et exercitatione **31** comparatur, vel utrum nec doctrina nec usu, sed natura hominibus eveniat, vel alio quodam modo; tandem totidem verbis sic pronuntiat: « Nunc autem si in hoc omni sermone recte quæsimus et disseruimus, virtus profecto nec natura nec doctrina, sed divina sorte hominibus evenit sine scientia, iis quibus evenit. » Hæc, mea quidem sententia, cum clare a prophetis de Spiritu sancto didicisset Plato, in virtutis nomen videtur transtulisse. Quemadmodum enim unum et eundem Spiritum sacri prophetæ in septem spiritus dividi dicunt, ita et ipse unam et eandem virtutem appellans, in quatuor eam virtutes dividi pronuntiat; sancti quidem Spiritus nusquam meminisse volens, sed quæ a prophetis dicta fuerant de Spiritu sancto, ea per quamdam allegoriam aperte prædicans. Sic enim sub finem Menonis ait: « Ex hac igitur ratiocinatione, o Meno, videtur nobis divina sorte virtus

³² Ezéch. xi, 22. ³³ III Reg. xix, 11.

(34) Ὁ μὲν δὴ μέγας. Hæc Plato in *Phædro*.

(35) Δωρεῦς. Sic etiam supra, n. 8, appellat Spiritum sanctum: neque hæc jejuna appellatio videri debet, nec merito ad reprehensionem sancti martyris arriperetur. Sic enim locuti Patres Græci et Latini, ut demonstrat Petavius lib. viii *De Trin.* cap. 5.

(36) Αὐταῖς λέξεσιν. Ante has voces editi habent ὑπερρον, quod saltem inutile videtur, nec in codicibus melioris notæ, ut Colb. et Reg. 2, reperitur. — Vocem ὑπερρον, antecedenti πρότερον et sequenti πρὸς τῷ τέλει bene respondentem, Justi-

ρίου ἀπὸ τοῦ οἴκου, καὶ ἐπέβη ἐπὶ χερουβίμ· καὶ ἀνέλαβε τὰ χερουβίμ τὰς πτέρυγας αὐτῶν, καὶ οἱ τροχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν· καὶ δόξα Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἐπ' αὐτοῖς ὑπεράνωθεν. Ἐνθεν ὀρμώμενος ὁ μεγαλόφωνος Πλάτων, μετὰ πολλῆς παρρησίας βοᾷ λέγων· Ὁ μὲν δὴ μέγας (34) ἐν οὐρανῷ Ζεὺς πτήρον ἄρμα ἐλαύνων. Ἐπεὶ πόθεν ἄλλοθεν μεμαθηκῶς ταῦτα ἔγραψεν, εἰ μὴ παρὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν; πόθεν δὲ τὴν πρόφασιν εἰληφώς, καὶ ἐν τῇ πυρώδει οὐσίᾳ τὸν Θεὸν ἔφη; Οὐκ ἀπὸ τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν ἱστορίας, ἐνθα γέγραπται· Οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος, καὶ μετὰ τὸ πνεῦμα συσσεισμός· οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ Κύριος, καὶ μετὰ τὸν συσσεισμὸν πῦρ· οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος, καὶ μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ υἱοῦ λεπτῆς;

32. Et de eis qui et de dono sursum a Deo in homines sanctos delabente, quod sacri prophetæ Spiritum sanctum appellant, rationem accurate inire velit; reperiet illud quoque a Platone in Menone sub alio nomine prædicatum. Veritus enim Dei donum appellare Spiritum sanctum, ne, prophetarum doctrinam sequens, inimico esse in Græcos animo videretur; sursum quidem fatetur illud a Deo delabi, non tamen Spiritum sanctum, sed virtutem appellandum esse censuit. In illo enim *De reminiscencia* cum Menone dialogo, postquam multa quæsit de virtute, utrum doceri possit, an non doceri, usu sed et exercitatione **31** comparatur, vel utrum nec doctrina nec usu, sed natura hominibus eveniat, vel alio quodam modo; tandem totidem verbis sic pronuntiat: « Nunc autem si in hoc omni sermone recte quæsimus et disseruimus, virtus profecto nec natura nec doctrina, sed divina sorte hominibus evenit sine scientia, iis quibus evenit. » Hæc, mea quidem sententia, cum clare a prophetis de Spiritu sancto didicisset Plato, in virtutis nomen videtur transtulisse. Quemadmodum enim unum et eundem Spiritum sacri prophetæ in septem spiritus dividi dicunt, ita et ipse unam et eandem virtutem appellans, in quatuor eam virtutes dividi pronuntiat; sancti quidem Spiritus nusquam meminisse volens, sed quæ a prophetis dicta fuerant de Spiritu sancto, ea per quamdam allegoriam aperte prædicans. Sic enim sub finem Menonis ait: « Ex hac igitur ratiocinatione, o Meno, videtur nobis divina sorte virtus

niani sermonis consuetudini (cf. c. 15, 17) accommodatam, codd. Reg. 1, 3, Clarom., Argentor., Vimar., et ms. Pici firmatam, male exprunxit Maranus. ΟΤΤΟ.

(37) Τῷ λόγῳ. Deest τούτῳ in cod. Colbert.

(38) Ἐλέγομεν. Ita Reg. 1, et ipse Plato. Editi λέγομεν.

(39) Ἄνευ νοῦ. Ignoracione Platonici styli in editionibus S. Justinii, excepta R. St. editione, legitur οὐκ ἄνευ νοῦ. Sed negatio deest in Reg. 2 et 5, et Clarom.

τούτου τοῦ λογισμοῦ, ὡς Μένων, θεία μοίρα φαίνεται ἡμῖν παραγινόμενη ἢ ἀρετή, οἷς ἂν παραγίνηται. Τὸ δὲ σαφές παρ' αὐτοῦ εἰσόμεθα τοῦτο, ἐποίω τινα τρόπον τοῖς ἀνθρώποις παραγίνεται ἡ ἀρετή, ὅταν πρότερον ἐπιχειρήσωμεν αὐτὸ καθ' αὐτὸ ζητεῖν, τί ποτέ ἐστὶν ἀρετή. Ὁρᾶτε ὅπως τὴν ἀνωθεν κατιούσαν δωρεάν, ἀρετὴν μόνον ὀνομάζει· ἐτι δὲ ζητήσεως ἄξιον εἶναι νομίζει, πρότερον ποτε ἀρετὴν, ἢ ἕτερόν τι αὐτὸ ὀνομάζεσθαι προσήκει, δεδιώς αὐτὸ φανερώς ἅγιον ὀνομάζειν Πνεῦμα, ἵνα μὴ δόξη τῇ τῶν προφητῶν ἐπεσθαι διδασκαλία.

33. Πόθεν δὲ μαθὼν ὁ Πλάτων, τὸν χρόνον μετ' οὐρανοῦ γεγενῆσθαι ἔγνω; οὕτω γὰρ γέγραφε· «Χρόνος δὲ οὖν μετ' οὐρανοῦ γέγονεν· ἵνα ἅμα γενόμενοι, ἅμα καὶ λυθῶσιν, ἂν ποτε λύσις αὐτῶν γίγνηται.» Οὐχὶ δὲ τοῦτο ἀπὸ τῆς θείας Μωϋσέως ἱστορίας μαθητικῶς; Ἔγνω γὰρ ὅτι ἡ τοῦ χρόνου γένεσις ἐκ τῆς ἡμερῶν καὶ μηνῶν καὶ ἐνιαυτῶν τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως εἴληφεν. Ὡς οὖν τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς μετ' οὐρανοῦ (40) γενομένης, ἀρχὴν τοῦ παντὸς χρόνου παρεσχηκυίας (οὕτω γὰρ Μωϋσῆς γέγραπεν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· εἶτα παρ' αὐτὰ συνάπτει λέγων, Καὶ ἐγένετο ἡμέρα μία), ὡς ἀπὸ μέρους ὁ Πλάτων τὸν πάντα σημαίνων χρόνον (41), τὴν ἡμέραν ὀνομάζει χρόνον, ἵνα μὴ δόξη, ἡμέρας μεμνημένος, ὡς πάντῃ τοῖς Μωϋσέως ἐπόμενος ῥητοῖς, παρ' Ἀθηναίοις κατηγορεῖσθαι. Πόθεν δὲ καὶ περὶ λύσεως οὐρανοῦ φαντασθεὶς οὕτω γέγραπεν; οὐχὶ καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν μαθητικῶς, καὶ οὕτως εἰρησθαι παρ' αὐτῶν (42) νομίσας;

34. Εἰ δὲ καὶ τὸν περὶ τῶν ἀγαλμάτων τις ἐξετάζοι λόγον, πόθεν ὀρμώμενοι οἱ πρῶτοι τοὺς θεοὺς ὑμῶν κατασκευάσαντες, ἀνθρώπων μορφᾶς ἔχειν αὐτοὺς διέγνωσαν, εὐρήσει καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς θείας ἱστορίας μαθητικῶς. Τῆς γὰρ Μωϋσέως ἱστορίας ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λεγούσης, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν, ὡς οὕτως εἰρησθαι τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν μορφὴν εἰκότων τῷ θεῷ, οὕτω κατασκευάζειν τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἤρξαντο, ἐκ τοῦ ὁμοίου τὸ ὁμοίον δημιουργεῖν οἰόμενοι. Τοῦ χάριν μνημονεῦσαι τούτων νομὴ προήχθη, ὡς ἄνδρες Ἕλληνας; ἵνα γνῶτε ὅτι τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν οὐ δυνατὸν παρὰ τούτων μαθάνειν τῶν μηδὲ ἐν οἷς ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ἐθαυμάσθησαν ἰδιόν τι γράψαι δυναθέντων, ἀλλὰ διὰ τινος ἐκείνης ἀλληγορίας ὑπὸ Μωϋσέως (43) καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν ἀπηγγελλότων.

³³ Gen. 1, 4, 5. ³⁴ Ibid., 26.

(40) Μετ' οὐρανοῦ. Ita Colb. ac ipse Justinus paulo ante τὸν χρόνον μετ' οὐρανοῦ, χρόνος μετ' οὐρανοῦ. Editi μετ' οὐρανόν.

(41) Ὁ Πλάτων τὸν πάντα σημαίνων χρόνον. Magnum huic loco inest vitium. Neque enim Plato ex parte, sive ex die, totum tempus designavit. Solus Moyses diei nomen, quæ pars est temporis, usurpavit. At Plato, ut existimat Justinus, hanc verborum cum Moyse similitudinem vitavit. Scribendum ergo, ut in Latina interpretatione expressimus, τὸν πάντα σημαίνων χρόνον, ὁ Πλάτων.

«*cis evenire quibus evenit. Illud autem elare perspicimus, quomodo virtus hominibus eveniat, si prius hoc ipsum instituerimus per se quærere, quid sit tandem ipsa virtus.*» Videtis quomodo sursum adveniens donum, virtutem tantummodo appellet, ac illud etiam inquisitione dignum esse censeat, utrum virtutem an aliud quidpiam deceat hoc donum appellari; veritus illud aperte Spiritum sanctum appellare, ne prophetarum doctrinam sectari videretur.

35. Unde autem edoctus Plato tempus cum cælo creatum esse cognovit? Sic enim scripsit: «Tempus ergo cum cælo creatum est, ut simul creata simul dissolvantur, si quando eorum eveniat dissolutio.» An non hoc ex divina Moysis historia cognovit? Noverat enim temporis creationem ex diebus, mensibus et annis initium constitutionis accepisse. Igitur cum primus ille simul cum cælo conditus dies initium omnis temporis præstiterit (sic enim scripsit Moyses: *In principio fecit Deus cælum et terram; ac deinceps ita subjungit: Et factus est dies unus*³³, tanquam ex parte totum tempus designans), Plato diem tempus appellat, ne si mentionem diei faceret, tanquam omnino Moysis verborum sectator accusandus apud Athenienses videretur. Unde autem et de cæli dissolutione informatus ita scripsit? Nonne et id quoque a sacris prophetis edoctus, atque illos ita locutos esse ratus?

C

34. Si quis et de statu rationem ineat, unde accepta ansa primi deorum vestrorum fabricatores, humana illos forma præditos judicaverint, id quoque illos reperiet ex divina historia didicisse. Nam cum Moysis historia ex persona Dei dicat: *Faciamus hominem secundum imaginem nostram et similitudinem*³⁴; quasi dictum esset homines Deo forma similes esse, ita deos suos effingere cœperunt, simile ex simili sese exprimere arbitrati. Sed quam ob causam adductus sum ut hæc commemorarem, o Græci? Ut intelligatis veram religionem ex istis disci non posse, qui quibus rebus admirationem sibi apud homines a nostra religione alienos concitant, ne in iis quidem proprie quidquam scribere potuerit, sed per quamdam allegoriam, quæ ex Moyse et cæteris prophetis hauserant, ea in suis scriptis prædicarunt.

D

(42) Παρ' αὐτῶν. Colb. et Reg. 4, ὑπὸ αὐτῶν

(43) Ὑπὸ Μωϋσέως. Legendum videtur ἀπὸ Μωϋσέως. — Διὰ... Μωϋσέως. Locum vitiosum esse nemo non videt. Quare Sylburgius pro ἐκείνης legendum putat εἰκασίας aut (quod vero videtur similis) εἰκόνας, quod ἐξηγητικῶς primum nomini ἀλληγορίας adscriptum, deinde perperam a librariis in contextum inculcatum sit; pro ὑπὸ autem reponendum censet τὰ τοῦ. Grabio potius ἐκείνης prorsus expungendum et cum ὑπὸ Μωϋσέως participium, quod prolatum vel simile quid significet, subintelli-

35. Jam igitur tempus est, o Græci, ut ex historiis A
externis persuasi Moysem et cæteros prophetas
multo iis omnibus, qui sapientes apud vos habiti
sunt, antiquiores esse, ab antiquo majorum errore
discedatis, ac divinas prophetarum legatis historias,
veramque ex ejusmodi scriptoribus religionem di-
scatis, qui non verborum vobis artem promittunt,
nec artificiose ad persuadendam loquuntur (id enim
proprium est eorum qui veritatem furari volunt),
sed verba et nomina simpliciter, ut se offerunt,
usurpant, ac ea vobis nuntiant, quæ delapsus in
eos Spiritus sanctus, his qui veram religionem edi-
scere cupiunt, per eos tradere voluit. Malum igitur
omnem pudorem abjicientes ac veterem hominum
errorem, et inanem ostentationis strepitum, in quo
etiam omnem beate vivendi rationem positam du-
citis, ea sectamini quæ vobis utilia sint. Nihil enim
in majores vestros peccabitis, si nunc in contra-
riam eorum errori partem ferri velitis; quos qui-
dem verisimile est nunc in inferno sera pœnitentia
ductos lugere, ac si fieri posset, ut inde vobis nun-
tiarent, quæ sibi post hujus vitæ finem evenerunt,
cognosceretis profecto quantis vos malis liberatos
velint. Sed cum in præsentia nec ab illis ediscere
possitis, nec ab iis qui hic falso appellatam philo-
sophiam profitentur, reliquum deinceps vobis erit,
ut, majorum vestrorum errorem abjicientes, vati-
ciniis sacrorum virorum operam detis et ab eis non
sermonis elegantiam petatis (neque enim in verbis
sed in operibus nostra religio posita), sed ea edi-
scatis quæ vobis æternam vitam allatura sint. Nam
qui nomen philosophiæ nequidquam dedecorant, in
nihil scire arguuntur, quemadmodum et ipsi con-
fiteri coguntur vel inviti; dum non solum inter se
litigunt, sed etiam suas ipsi opiniones aliter alias
exponunt.

καὶ αὐτοὶ ὁμολογεῖν καὶ ἀκόντες ἀναγκάζονται. οἱ
τὰς ἑαυτῶν ἄλλοτε ἄλλως ἐκτίθενται δοξάς.

36. Quod si veritatis inventio finis quidam apud
eos philosophiæ dicitur; quomodo qui veritatis co-
gnitionem consecuti non sunt, philosophiæ nomine
digni sint? Nam si vestrorum sapientum sapientis-
simus Socrates, cui vestrum etiam oraculum, ut
ipsi narratis, hoc testimonium dedit:

Omnium hominum Socrates sapientissimus,

gendum videtur. Maranus tantummodo ὑπὸ in ἀπὸ
vult mutari. Ex mea qualicumque sententia, ut sensus
et structura constet, videtur sic emendandum esse:
Διὰ τινος ἀλληγορίας τὰ ὑπὸ Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν
προφητῶν εἰρημένα ἐν τοῖς — ἀπαγγελλόμενων, id
quod maxime convenit dictioni Martyris; etenim,
ut exemplum afferam, paulo ante (c. 52) in simili
causa iisdem fere verbis pronuntiavit: Διὰ δὲ τινος
ἀλληγορίας τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν — εἰρημένα ἀπαγ-
γέλλων. Cæterum Cod. Vimar. habet: Sed id omne
verbis orationeque commutata a Moyse fuerint cæ-
terisque nostris vaticiniis mutuati, et ms. Pici: Qui-
que certa veluti allegoria suis lucubrationibus de-
prompterunt ea, quæ a Moyse et reliquis prophetis
didicerunt. ΟΤΤΟ.

(44) Ἐπιτοχοῦσιν. Colb. ἐντοχοῦσιν.

35. Καίρῳ οὖν ἤκει νῦν, πειθέντας ὑμᾶς, ὧ ἀν-
δρας Ἑλληνας, ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ἱστοριῶν, ὅτι πολλῶ
προσβύτατος Μωϋσῆς καὶ οἱ λοιποὶ προσφῆται γεγῆ-
νασι πάντων τῶν παρ' ὑμῖν σοφῶν γεγενῆσθαι νομι-
σθέντων, τῆς παλαιᾶς μὲν ὑμᾶς τῶν προγόνων ἀπο-
στῆναι πλάνης, ἐντυχεῖν δὲ ταῖς θεαῖς τῶν προφητῶν
ἱστορίαις, καὶ γινῶναι παρ' αὐτῶν τὴν ἀληθῆ θεοσεβ-
θειαν, οὐ λόγων ὑμῖν ἀπαγγελλόντων τέχνας, οὐδὲ
πιθανῶς καὶ πιστευτικῶς λέγοντων· τοῦτο γὰρ ἴδιον
τῶν τὴν ἀλήθειαν κλέπτειν ἐθελόντων· ἀλλὰ ἀπλῶς
τοῖς ἐπιτοχοῦσιν (44) ὀνόμασί τε καὶ ῥήμασι χρωμέ-
νων, ταῦθ' ὑμῖν ἀπαγγελλόντων, ἃ τὸ ἅγιον ἐπ' αὐ-
τοὺς κατελθὼν Πνεῦμα, τοὺς τὴν ἀληθῆ θεοσεβειαν
μανθάνειν βουλομένους δι' αὐτῶν διδάσκειν προφη-
ται. Πᾶσαν οὖν αἰδῶ, καὶ παλαιᾶν ἀνθρώπων πλά-
νην, καὶ τὴν τῶν ὄγκων (45) φαντασιώδη παρωτάμε-
νοι ψόφον, δι' οὗ καὶ τὴν πᾶσαν (46) ἀπόλαυσιν ἔχειν
οἴεσθε, ἔχεσθε τῶν ὑμῖν συμφερόντων. Οὐδὲν γὰρ
ἔσται παρ' ὑμῶν οὐδὲ περὶ τοὺς προγόνους ὑμῶν
πλημμελές, εἰ εἰς τὴν ἐναντίαν (47) τρέπεσθαι νοῦν
τῆς ἐξ ἐκείνων βούλεσθε πλάνης, οὗς εἰκὸς ἐν ἄδου νοῦν
ἐκπρόθεσμον μετάνοιαν μετανουήσας οἴεσθαι· οἷς
εἰ δυνατόν ἦν ἐκεῖθεν δηλοῦν ὑμῖν τὰ μετὰ τελευτὴν
τοῦδε τοῦ βίου συμβεβηκότα αὐτοῖς, ἔγνωτε ἂν ὅσων
ὑμῖς ἀπαλλάξαι κακῶν προσέλιοντο. Νοῦν δὲ ἐπειδὴ
μὴ δυνατόν ἐν τῷ παρόντι μήτε παρ' ἐκείνων ὑμᾶς
μανθάνειν, μήτε μὴν παρὰ τῶν ἐνταῦθα τὴν ψευδῶ-
νομον ταύτην φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλομέ-
νων, ἀκόλουθον ὑμῖν ἔσται λοιπὸν, τὴν τῶν προγόν-
ων ὑμῶν ἀποσταμένους (48) πλάνην, ἐντυχάνειν ταῖς
τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν προφητείαις, μὴ δοκιμότητα φρά-
σεως παρ' αὐτῶν αἰτοῦντας (οὐ γὰρ ἐν λόγοις, ἀλλ'
ἐν ἔργοις τὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας πράγματα),
καὶ μαθεῖν παρ' αὐτῶν τὰ αἷτια ὑμῖν τῆς αἰωνίου
ζωῆς ἐσόμενα. οἷ γὰρ μάτην τὸ τῆς φιλοσοφίας
ἐπιπροσάξοντες ἔσμεν. οὐδὲν εἰδότες ἐλέγχονται, ὡς
οἱ ὧν οὐ πρὸς ἀλήθειαν τασσιάζουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ

36. Εἰ δὲ ἡ τὰ ἀληθείας εὐρεσις ὅρος τις λέγεται παρ'
αὐτοῖς φιλοσοφίας, πῶς οἱ τῆς ἀληθείας μὴ συγγά-
νοντες γνώσεως τοῦ τῆς φιλοσοφίας ὀνόματός εἶναι
ἔξοις; Εἰ γὰρ ὁ τῶν παρ' ὑμῖν σοφῶν σοφώτατος
Σωκράτης, ὅς καὶ τὸ χρηστῆριον ὑμῶν, ὡς αὐτοὶ φατε,
μαρτυρεῖ λέγων (49):

Ἄνδρῶν ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος,

(45) Καὶ ... ὄγκων. Reg. 5 et Clarom. καὶ ὄγκων.
(46) Καὶ τὴν πᾶσαν. Conjunctio, quæ est in mss.
et in edit. R. St. legitur, exciderat ex ed. anni 1656.
(47) Εἰς τὴν ἐναντίαν. Deest præpositio in Reg. 4.
(48) Ἀποσταμένους. Reg. 5, et Clarom. cum R.
St. ad calcem ἀποσεισαμένους.

(49) Λέγων. Hoc de Socrate oraculum multi me-
morant; fons autem est Plato, apud quem in *Apoloq.*
p. 21, A. ed. Steph. (Opp. ed. Bip. vol. I, p. 48) ille
narrat, Chærephontem quondam Deiphos profectum
rogasse: Εἰ τις ἐμοῦ (Socr.) εἶη σοφώτερος· ἀνεῖλαν
οὖν ἡ Πυθία, μηδένα σοφώτερον εἶναι. Quod poetica
forma dederunt Scholiasta Aristophanis ad *Nub.*
144, et Suidas s. v. σοφός:

Σοφός Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης.
Ἄνδρῶν δ' ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος. ΟΤΤΟ.

ὁμολογεῖ μηδὲν εἰδέναι, πῶς οἱ μετ' αὐτὸν καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἐπηγγέλλοντο εἰδέναι; Σωκράτης γὰρ ἑαυτὸν σοφὸν διὰ τοῦτ' εἰρήσθαι ἔφη, ὅτι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἃ μὴ ἴσασι προσποιουμένων εἰδέναι, αὐτὸς οὐκ ὤκνει μηδὲν ὁμολογεῖν (49*) εἰδέναι. Ἐφη γὰρ οὕτως· «Ἐοικά γ' οὖν αὐτῷ τούτῳ σμικρῷ σοφώτατος εἶναι, ὅτι ἃ μὴ οἶδα, οὐδὲ οἶμαι εἰδέναι.» Μηδεῖς δὲ οἰέσθω εἰρωνευόμενον ἄγνοιαν προσποιεῖσθαι Σωκράτην, ἐπειδὴ πολλάκις ἐν τοῖς διαλόγοις εἴωθε τοῦτο ποιεῖν. Ἡ γὰρ τελευταία ῥῆσις τῆς ἀπολογίας, ἣν ἐπὶ τὸ δεσμωτήριον ἀπιὼν ἔφη, δηλοῖ μετὰ σπουδῆς αὐτὸν καὶ ἀληθείας τὴν ἄγνοιαν ὁμολογεῖν. Ἐφη γὰρ οὕτως· «Ἀλλὰ γὰρ ἤδη ὥρα ἀπιέναι, ἐμοὶ μὲν τεθνηξομένῳ, ὑμῖν δὲ βιωτομένοις. Ὁπότεροι δὲ ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀμεινον πρᾶγμα ἔρχονται, ἀδύλον παντὶ πλὴν ἢ τῷ Θεῷ.» Ἀλλὰ Σωκράτης μὲν, ταύτην ὑστάτην ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ φωνὴν ἀφείς, ἐπὶ τὸ δεσμωτήριον ὤρμησε, τῷ Θεῷ μόνῳ τὴν τῶν παρ' ἡμῖν ἀδύλων πραγμάτων ἀναφέρων γνῶσιν· οἱ δὲ μετ' αὐτὸν, μηδὲ τὰ ἐπὶ γῆς γνῶναι δυνάμενοι, τὰ ἐν οὐρανῷ (50) ὡς ἑωρακότεζ' εἰδέναι ἐπαγγέλλονται. Ὁ γοῦν Ἀριστοτέλης, ὡς ἀκριβέστερον Πλάτωνος τὰ ἐν οὐρανοῖς ἑωρακῶς, οὐχ ὡσπερ ὁ Πλάτων ἐν τῇ πυρῳίδει οὐσίχ τὸν Θεὸν εἶναι λέγει, οὕτω καὶ αὐτὸς ἔφη, ἀλλ' ἐν τῷ αἰθεριῳδῆι πέμπτῳ στοιχείῳ εἶναι αὐτὸν ἀπεφθνατο. Καὶ περὶ τούτων πιστεύεσθαι ἑαυτὸν διὰ δοκιμότητα φράσεως ἀξιῶν, οὐδὲ τὴν τοῦ Εὐρίπου φύσιν τοῦ ἔντος ἐν Χαλκίδι γνῶναι δυνήθεις, διὰ πολλὴν ἀδοξίαν καὶ αἰσχύνην λυπηθεῖς, μετέστη τοῦ βίου. Μηδεῖς οὖν τῶν εὖ φρονούντων προτέραν ἡγεῖσθω τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας τὴν τούτων εὐγλωττίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην ἱστορίαν, κηρῷ τὰ ὄψα φραξάμενος, τὴν ἐκ τῶν σειρήνων αὐτῶν ἐνοχλοῦσαν ἠδεῖαν φευγέτω βλάβην. Οἱ γὰρ προειρημένοι ἄνδρες, ὡσπερ τι δέλεαρ τὴν εὐγλωττίαν προἰσχύμενοι, πολλοὺς ἀπάγειν τῆς ὀρθῆς θεοσεβείας προήρτηται, μιμούμενοι τὸν τὴν πολυθεότητα τοὺς πρώτους ἀνθρώπους διδάξαι τολμήσαντα. Οἷς μὴ πείθεσθαι ὑμᾶς ἀξιῶ, ἐντυγχάνειν δὲ ταῖς τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν προφητείαις. Εἰ δὲ τις ὄκνος, ἢ παλαιὰ τῶν προγόνων ὑμῶν δεισιδαιμονία τέως ἐντυγχάνειν ὑμᾶς ταῖς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προφητείαις κωλύει, δι' ὧν δυνατὸν μανθάνειν ὑμᾶς ἓνα καὶ μόνον εἶναι Θεὸν (51), ὃ πρῶτόν ἐστι τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας γνώρισμα, τῷ γοῦν πρότερον ὑμᾶς τὴν πολυθεότητα διδάξαντι, ὕστερον δὲ λυσιστελῆ καὶ ἀναγκαίαν παλινωδίαν ἄσαι προσελομένῳ, πείσθητε Ὀρφεῖ, ταῦτ' εἰρηκότι ἃ μικρῷ πρόσθεν γέγραφα· καὶ τοῖς λοιποῖς, καὶ τοῖς τὰ αὐτὰ περὶ ἑνὸς Θεοῦ γεγραφόσι πείσθητε. Θείας γὰρ ὑπὲρ ὑμῶν προνοίας ἔργον γέγονε, τὸ καὶ ἄκοντας τούτους μαρτυρεῖν τὰ ὑπὲρ τῶν προφητῶν περὶ ἑνὸς Θεοῦ εἰρημένα ἀληθῆ εἶναι, ἵνα παρὰ πάντων ὁ τῆς πολυθεότητος (52) ἀθετούμενος λόγος ἀφορμὴν ὑμῖν παρέχῃ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως.

57. Ἔσται δὲ ὑμῖν ῥαδίως τὴν ὀρθὴν θεοσεβείαν

(49*) Ὁμολογεῖν. Legitur ὁμολογεῖν in Reg. 5, et Clarom. et ad calcem apud R. St.

(50) Ἐν οὐρανῷ. Reg. 5 et Clarom. ἐν οὐρανοῖς, et sic ad calcem R. St.

A si hic, inquam, nihil se scire confitetur, quomodo qui post eum orti sunt, etiam cœlestia sibi nota esse profitentur? Socrates enim propterea sapientem se esse dictum ait, quod cum cæteri homines simulent se scire quæ nesciant, ipse non pigretur nihil se scire confiteri. Ita enim dicebat: «Videor igitur hac re perexigua esse sapientissimus, quod quæ nesciam non me existimem scire.» Nemo autem existimet Socratem ironia quadam ignoracionem præ se ferre, 33 eo quod ita se gerere in colloquiis soleat. Extrema enim verba defensionis, quam in carcerem abiens pronuntiavit, argumento sunt, serio illum et vere ignoracionem esse confessum. Sic enim loquitur: «Sed jam tempus est ut abeamus, ego quidem moriturus, vos autem victuri: utri autem ad meliora proficiantur, nemini notum nisi Deo.» Socrates hac ultima voce in Areopago emissa in carcerem abiit, soli Deo rerum nobis ignotarum cognitionem tribuens. Qui autem post eum exorti sunt, cum ne terrena quidem cognitione assequi potuissent, cœlestia sibi explorata esse professi sunt, tanquam ea oculis suis vidissent. Sic Aristoteles quasi accuratius, quam Plato, cœlestia vidisset, non ut iste in ignea substantia (ita enim Platoni visum), sed in quinto æthereo elemento Deum esse pronuntiavit. Et qui fidem sibi his de rebus ob spectatum et elegans dicendi genus haberi postulat, idem cum Euripi Chalcidici naturam investigare non posse, collecto ex dedecore et ignominia dolore percussus vitam reliquit. Nemo igitur ex his qui sapiunt salutem suam horum hominum eloquentiæ posthabeat; sed aures suas secundum veterem historiam cera obturans, perniciem ex his sirenibus suaviter insectantem fugiat. Prædicti enim scriptores, dum sermonis suavitatem veluti quamdam escam prætendunt, multos a vera religione abducere conantur, imitantes eum qui multitudinem deorum primos homines docere ausus est. His auctor vobis sum ne obsequamini, sed potius sanctorum hominum vaticiniis operam detis. Sin autem pigritia aut antiqua majorum superstitio sanctorum virorum vaticinia legere prohibet, ex quibus discere potestis unum ac solum esse Deum, quod quidem primum est veræ religionis insigne; saltem ei, qui vos primo multitudinem deorum docuerat, sed postea utilem ac necessariam sibi palinodiam cantandam esse ratus, ea dixit quæ paulo ante scribebam; Orpheo credite et aliis qui de uno Deo eadem scripsere. Dei enim in nos providentia factum est, ut hi vera esse prophetarum de uno Deo dicta vel inviti faterentur, ut, rejecta ab omnibus multitudinis deorum doctrina, copiam vobis veri cognoscendi præberet.

57. Erit autem vobis perfacile veram religionem

(51) Εἶναι Θεόν. Clarom. εἰδέναι, sic etiam Colb. ad marg.

(52) Πολυθεότητος. Colb. πολυθείας.

aliqua ex parte ex antiqua Sibylla discere, cuius vaticinia ex potenti afflatu edita ad prophetarum doctrinam prope accedere videntur. Hanc Babylone ortam dicunt, Berosi Chaldaicæ historiæ scriptoris filiam; et cum in Campaniæ oras delata nescio quo pacto fuisset, ibi oracula edidisse in urbe, quæ Cumæ dicitur, Baiis, ubi sunt Thermæ Campanæ, sex lapidibus distans. Vidimus, cum in hac urbe essemus, locum quemdam, ubi sacellum maximum ex uno saxo excisum conspeximus, rem sane præclarissimam et omni admiratione dignam; ibi sua illam oracula edidisse narrabant, qui hæc a majoribus, ut patriæ suæ **34** propria acceperant. In medio autem sacello monstrabant nobis tria receptacula ex eodem excisa saxo, quibus aqua repletis lavare eam dicebant, et cum vestem resumpsisset in intimam sacelli ædem secedere, ex eodem saxo excisam, ac in medio ædis sedentem excelso solio, sic vaticinari. Hujus sibyllæ, ut vatis, cum multi alii scriptores meminere, tum etiam Plato in *Phædro*. Videtur autem mihi, cum in illius vaticinia incidisset, vates pro divinis hominibus habuisse. Videbat enim quæ ab illa olim prædicta fuerant, opere compleri; et idcirco admirans in Menone ac totidem verbis effe-rens vates, ita scribit: « Recte sane divinos illos vocemus, quos nunc appellamus vates. Non immerito dixerimus divinos illos esse, et divinitus afflatos et a Deo correptos, cum prospere vaticinantur, multa et magna dicentes, nec quidquam eorum quæ dicunt intelligentes. » Hic manifeste et aperte ad sibyllæ respicit versus. Ipsa enim, non ut poetæ post scripta carmina, facultatem habebat emendandi et limandi, in his præsertim quæ ad accuratam numerorum legem pertinent. Sed in ipso afflatus articulo vatis munere fungebatur; ac desinente afflatu desinebat dictorum recordatio. Atque hæc sane exstitit causa, cur non omnes numeri versuum sibyllæ servarentur. Id enim, cum in hac urbe essemus, a perductoribus didicimus, qui et loca, in quibus vaticinabatur, nobis monstrant, et loculum quemdam ex ære constructum, in quo ejus reliquias asservari dicebant. Illud etiam inter alia, ut a majoribus acceptum narrabant, eos qui tunc oracula excipiebant, cum illitterati essent, sæpe ab accurata numerorum observatione aberrasse. Atque id causæ esse dicebant, cur numerus

(53) *Αννατῆς*. Deest in Colb. Mox *μανθάνειν* melius poneretur ante *ἐκ τινος*.

(54) Sibylla Berosi Chaldaicæ historiæ scriptoris filia dicitur. Statuerat Græbius Justinum a *frivola recentiorum criticorum accusatione vindicare*, sed rem jam actam esse indicat a G. J. Vossio in lib. 1 *De historicis Græcis*, cap. 1. Paulo ante illud *ἐκ τινος δυνατῆς ἐπιπνοίας* verte, ut infra, *ex potenti quorundam afflatu*.

(55) *Βηρώσσου*. ...*θυγατέρα οὔσαν*. Id Persicæ Sibyllæ aptius convenire, ut filia Berosi dicatur, observat Gallæus c. 2 *De Sibyll*.

(56) *Σημελοῖς*. R. St. ad calcem σημείων. Sic etiam in textu Colb.

(57) *Βασιλικῆν*. Ante hanc vocem R. St. ad calcem et Reg. 3 et Clarom. habent ad marg. *οἰκίαν*.

ἑκ μέρους παρὰ τῆς παλαιᾶς Σιβύλλης ἐκ τινος δυνατῆς (53) ἐπιπνοίας διὰ χρησμῶν ὑμᾶς διδασκούσης, μανθάνειν ταῦθ' ἄπερ ἐγγύς εἶναι δοκεῖ τῆς τῶν προφητῶν διδασκαλίας. Ταύτην δὲ ἐκ μὲν Βαβυλῶνος ὠρμησθαί φασι, Βηρώσσου (54) τοῦ τὴν Χαλδαϊκὴν ἱστορίαν γράψαντος θυγατέρα οὔσαν (55)· εἰς δὲ τὰ μέρη τῆς Καμπανίας οὐκ οἶδ' ὅπως διαβᾶσαν, ἐκεῖ τοὺς χρησμοὺς ἐξαγορεύειν ἐν τινὶ Κουμᾷ οὕτω καλουμένη πόλει, ἐξ σημείων (56) διεστῶση Βαίων, ἐνθα τὰ θερμὰ τῆς Καμπανίας εἶναι συμβαίνει. Ἐθεασάμεθα δὲ ἐν τῇ πόλει γενόμενοι καὶ τινὰ τόπον, ἐν ᾧ βασιλικὴν (57) μεγίστην ἐξ ἐνὸς ἐξεσμένην (58) λίθου ἐγνωμεν, πρᾶγμα μέγιστον, καὶ παντὸς θαύματος ἄξιον· ἐνθα τοὺς χρησμοὺς αὐτὴν ἀπαγγέλλειν οἱ ὡς τὰ πάτρια (59) παρειληφότες παρὰ τῶν ἑαυτῶν προγόνων ἔφασκον. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς βασιλικῆς ἐπεδείκνυον ἡμῖν τρεῖς δεξαμενάς ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐξεσμένης λίθου (60)· ὧν πληρουμένων ὕδατος, λούεσθαι αὐτὴν ἐν αὐταῖς ἔλεγον, καὶ στολὴν ἀναλαμβάνουσαν, εἰς τὸν ἐνδότατον (61) τῆς βασιλικῆς βαδίζει οἶκον ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐξεσμένον λίθου· καὶ ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου (62) καθεζομένην ἐπὶ ὑψηλοῦ βήματος καὶ θρόνου, οὕτω τοὺς χρησμοὺς ἐξαγορεύειν. Ταύτης δὲ τῆς Σιβύλλης ὡς χρησμῳδοῦ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι τῶν συγγραφέων μέμνηνται, καὶ Πλάτων ἐν τῷ *Φαίδρῳ*. Δοκεῖ δέ μοι τοῖς ταύτης χρησμοῖς ἐντυχῶν ὁ Πλάτων, τοὺς χρησμῳδοὺς ἐκθειάζειν. Ἐώρα γὰρ τὰ ὑπ' αὐτῆς πάσαι προειρημένα ἔργοις πληρούμενα· καὶ διὰ τοῦτο θαυμάσας ἐν τῷ πρὸς Μένωνα λόγῳ, αὐταῖς λέξεσιν ἐπαινῶν τοὺς χρησμῳδοὺς, οὕτω γέγραπεν· « Ὅρθῶς ἄρα ἂν καλοῖμεν θείους τε αὐτοὺς, οὓς δὴ νῦν λέγομεν χρησμῳδοὺς. Οὐχ ἥκιστα (63) φαῖμεν ἂν τούτους θείους εἶναι καὶ ἐνθουσιάζειν ἐπιπνοὺς ὄντας, καὶ κατεχομένους ἐκ τοῦ θεοῦ, ὅταν κατορθῶσι λέγοντες πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα, μηδὲν εἰδότες ὧν λέγουσι· » σαφῶς καὶ φανερῶς εἰς τοὺς Σιβύλλης ἀφορῶν χρησμοὺς. Αὕτη γὰρ, οὐχ ὡσπερ οἱ ποιηταί, καὶ μετὰ τὴν γράψαι τὰ ποιήματα, εἶχεν ἐξουσίαν διορθοῦσθαι καὶ ἐπιξέειν μάλιστα διὰ τὴν τῶν μέτρων ἀκρίθειαν· ἀλλ' ἐν μὲν τῷ τῆς ἐπιπνοίας καιρῷ, τὰ τῆς προφητείας ἐπλήρου· παυσάμενης δὲ τῆς ἐπιπνοίας, ἐπέπαυτο καὶ ἡ τῶν εἰρημένων μνήμη. Τοῦτ' οὖν αἴτιον τοῦ μὴ πάντα τὰ μέτρα τῶν ἐπῶν τῆς Σιβύλλης σῶζεσθαι. Αὐτοὶ γὰρ ἐν τῇ πόλει γενόμενοι, παρὰ τῶν περιηγητῶν μαθήκαμεν, τῶν καὶ τοὺς τόπους ἐν οἷς ἐχρησμίδεις

(58) *Ἐξεσμένην*. Similiter Virgilius lib. vi *Aeneid.*: *Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum*.

(59) *Τὰ πάτρια*. Deest articulus in Colb.

(60) *Λίθου*. Colb. λίθῳ.

(61) *Εἰς τὸν ἐνδότατον*. Sic et Virgilius *Aeneid.* III: *..... Quæ rupe sub ima*

Facta canit.

(62) *Τοῦ οἴκου*. Colb. τῷ οἴκῳ, et sic R. St. ad calcem.

(63) *Οὐχ ἥκιστα*. Minus accurate Platonis verba refert Justinus, forte quia memoriter referebat. Legitur enim apud Platonem: *Χρησμῳδοὺς καὶ μάντις καὶ τοὺς ποιητικὸς ἅπαντας· καὶ τοὺς πολιτικὸς οὐχ ἥκιστα τούτων*. Nimirum politicos, sive eos qui rempublicam gerunt, conjungit Plato cum vaticibus et poetis.

ἡμῖν ὑποδειξάντων, καὶ φακὶν τινα ἐκ χαλκοῦ κατασκευασμένον, ἐν ᾧ τὰ λείψανα αὐτῆς σώζεσθαι ἔλεγον. Ἐφασκον δὲ μετὰ πάντων ὧν διηγούντο καὶ τοῦτο, ὡς παρὰ τῶν προγόνων ἀκτινόβητες, ὅτι οἱ ἐκλαμβάνοντες τοὺς χρησμούς τηνικαῦτα, ἐκτὸς παιδεύσεως ὄντες, πολλαχοῦ τῆς τῶν μέτρων ἀκριθείας διήμαρτον· καὶ ταύτην ἔλεγον αἰτίαν εἶναι τῆς ἐνίων ἐπιπονοίας, τῆς μὲν χρησιμῶδου μετὰ τὸ πεπαῦσθαι (64) τῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἐπιπονοίας μὴ μεμνημένης τῶν εἰρημένων, τῶν δὲ ὑπογραφείων διὰ τοῦτο τοίνυν τὸν Πλάτωνα, εἰς τοὺς τῆς εἰρηκέναι δῆλον. Ἐφη γὰρ οὕτως· «Ὅταν κατορθῶσι λέγοντες πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα, μηδὲν εἰδότες ὧν λέγουσι.»

58. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ περ, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, οὐκ ἐν ποιητικοῖς μέτροις τὰ τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας πράγματα, οὐδὲ ἐν τῇ παρ' ὑμῖν εὐδοκιμούσῃ παιδεύσει, ἀφήμενοι λοιπὸν τῆς τῶν μέτρων καὶ λόγων ἀκριθείας, τοῖς ὑπ' αὐτῆς (65) εἰρημένοις ἀφιλονείκως προσέχοντες, γινώσκετε πόσων ὑμῖν ἀγαθῶν αἰτία ἔσται, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφιξίν σαφῶς καὶ φανερώς προαγορεύουσα· ὅς, τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων Λόγος ἀχώριστος (66) ἑνωμένη, τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ πλασθέντα ἀναλαβὴν ἄνθρωπον, τῆς τῶν ἀρχαίων ἡμᾶς προγόνων ἀνέμνησε θεοσεβείας, ἣν οἱ ἐξ αὐτῶν γενόμενοι ἄνθρωποι καταλιπόντες, διδασκαλίᾳ βασιλικοῦ δαίμονος, ἐπὶ τὴν τῶν μὴ θεῶν ἐστράπησαν θρησκείαν. Εἰ δὲ τις ἕκνος ὑμῖν ἐνοχλεῖ πίστεως περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, πείσθητε τούτοις, οἷς ἔτι προσέχειν οἴεσθε δεῖν, καὶ γινώσκετε ὅτι τὸ παρ' ὑμῖν χρηστήριον, ἀξιωθὲν ὑπὸ τινος ὕμνον τοῦ παντοκράτορος ἐκδοῦναι Θεοῦ, οὕτως ἐν μέσῳ τοῦ ὕμνου ἔφη·

Ὅς πρῶτον κλάσας (67) μερόπων, Ἀδάμ δὲ κα-
[λέσσας.

Καὶ τοῦτον σώζεσθαι τὸν ὕμνον παρὰ πολλοῖς ὧν ἴσμεν συμβαίνει, εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ πείθεσθαι τῇ ὑπὸ πάντων μαρτυρουμένῃ ἀληθείᾳ βουλομένων. Εἰ τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, μὴ προτιμοτέραν (68) ἡγήσθε τῆς ὑμῶν αὐτῶν σωτηρίας τὴν περὶ τῶν μὴ ὄντων θεῶν ψευδῆ φαντασίαν, πείσθητε, ὡς περ ἔφη, τῇ ἀρχαιστάτῃ καὶ σφόδρα παλαιᾷ Σιβύλλῃ, ἧς τὰς βίβλους ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ σώζεσθαι συμβαίνει, περὶ μὲν τῶν λεγομένων θεῶν, ὡς μὴ ὄντων, ἀπό τινος δυνατῆς ἐπιπονοίας διὰ χρησμῶν ἡμᾶς διδασκούσῃ· περὶ δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μελλούσης ἔσεσθαι παρουσίας, καὶ περὶ πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ γίνεσθαι μελλόντων, σαφῶς καὶ φανερώς (69) προαναφωνούσῃ. Ἔσται γὰρ ὑμῖν ἀναγ-

A nonnullis versibus desit, quippe cum ipsa, postquam teneri et affari desierat, nihil eorum, quæ dixerat, recordaretur; librarii autem ob imperitiam ab accurata numerorum observatione aberrassent. Qua de causa Platonem ad Sibyllæ oracula respicientem idem de vatibus pronuntiasse liquet. Sic enim ait: «Cum prospere vaticinantur, multa et magna dicentes, nec quidquam eorum quæ dicunt intelligentes.»

ἀπαιδευσίαν τῆς τῶν ἡμέτρων ἀκριθείας ἐκπεπτωκό-
Σιβύλλης ἀφορῶντα χρησμούς περὶ τῶν χρησιμῶδων
58. Sed quia nec in poeticis numeris, o Græci, vera religio sita est, nec in ea, quæ apud vos in pretio est, eruditione; ommissa deinceps numerorum et verborum exquisita ratione, citra contentionis studium quid a Sibylla dicatur animadvertite, et quanta vobis allatura sit bona, perspicite, clare et aperte Salvatoris nostri Jesu Christi adventum prænuntians; qui cum sit Dei Verbum, virtute et potentia ab eo inseparabile, hominem ad imaginem et similitudinem Dei creatum assumens, revocavit nobis in memoriam priscorum parentum religionem, qua relicta eorum posteris, invidii dæmonis monitis et doctrina ad deos, qui nulli sunt, colendos deflexerunt. 35 Si qua autem vobis obstrepit dubitatio, quominus fidem hominis creationi adhibeatis, iis credite, quos adhuc audiendos putatis, et scitote oraculum vestrum, cum a quodam rogatum esset, ut hymnum in Deum omnipotentem ederet, sic in medio hymno dixisse:

Qui primum mortalem effinxit, Adamque vocavit.

Atque nunc hymnum a multis quos novimus servari contingit, ad eos arguendos, qui veritati omnium testimonio confirmatæ assentiri nolunt. Vestram igitur salutem, o Græci, si falso de diis, qui nulli sunt, commento potiozem ducitis, credite, ut jam dixi, Sibyllæ antiquissimæ et vetustissimæ, cujus libri per totum orbem servantur, quæque ex potenti quodam affatu deos qui dicuntur, nullos esse per oracula nos docet, ac de futuro Salvatoris nostri Jesu Christi adventu, ac rebus omnibus quas gesturus erat, clare et aperte prænuntiat. Erit enim vobis harum rerum cognitio, necessaria quædam ad sanctorum hominum vaticinia præmeditatio. Quod si quis ab antiquissimis apud eos appellatis

continent, jam tum, scribente Justino, in unum veluti corpus redactas fuisse. Nihil sane suspicatus est Justinus, quamvis omnes horum librorum paginæ fraudem clamitent. Sed tamen non gravissimum mihi videtur illud erratum. Antequam enim libri Sibyllini otiosi hominis manu fabricarentur, invaluerat apud Christianos quædam de Sibylla opinio, quæ et artificem ad opus suscipiendum incitasse et operi fidem et auctoritatem videtur conciliasse. Jamdudum enim constabat Christi adventum a Sibylla prædictum fuisse, sive id illi, ut Balaamo, concessum fuerit, sive tota res, ut multæ aliæ, ex Hebræorum traditione fluxerit. Cur enim Herma-

(64) Μετὰ τὸ πεπαῦσθαι. Reg. 3 et Clarom. διὰ τὸ πεπαῦσθαι. Sic etiam ad calcem R. St.

(65) Ὑπ' αὐτῆς. R. St. ὑπ' αὐτοῖς. Codices mss. ut in textu.

(66) Ἀχώριστος. Collb. ἀχώρητος.

(67) Πλάσας. R. St. ad calcem ἀναπλάσας.

(68) Προτιμοτέραν. Collb. προθυμοτέραν.

(69) Καὶ περὶ πάντων.... σαφῶς καὶ φανερώς.

Ex his verbis certo statuere possumus, si minus totam librorum Sibyllinorum complexionem, qualem hodie habemus, saltem eas partes ejusmodi librorum, quæ claram et apertam Christi adventus et omnium rerum ab eo gerendarum prædictionem

philosophis doctrinam sibi videatur accepisse de Deo : A is Ammonem et Mercurium audiat : Ammonem quidem, qui Deum occultissimum in suis de illo scriptis vocat; Mercurium autem clare et aperte dicentem : « Deum intelligere perdifficile est, ac si quis intelligere possit, eloqui profecto non possit. » Omnino igitur perspectura et exploratum esse debet, nulla alia ratione Deum aut rectam religionem cognosci posse, nisi ex solis prophetis, qui divino numine afflati nos docent.

περὶ Θεοῦ ἢ τῆς ἀρθῆς Θεοσεβείας μανθάνειν οἶόν τε, ἢ πνεύματις ἀδακτόντων ἡμῶν (71).

annum illam, a qua libellum in visione acceperat, Sibyllam esse primo credidit lib. 1, c. 2, nisi quia de Sibylla honorifice sentiebat? Ut omittam Sibyllæ de futuro judicio testimonium a S. Clemente laudatum, teste auctore *Questionum ad orthodox.*, quæst. 74, nimirum profecto attentum erant ad religionis suæ defensionem Christiani, quam ut negligerent quartam Eclogam Virgilio. Quamvis enim Virgilius nihil de Christo cogitaverit, illud tamen veri ex ejus dictis excerpere possumus : 1° Prædixisse Sibyllam Cæmæam totum orbem immutatam iri, quæ quidem immutatio iisdem coloribus depingitur, ac apud Isidant.

καὶ ὁν προγύμνασμα ἢ τούτων γινώσις τῆς τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν προφητείας. Εἰ δέ τις οἶοιτο παρὰ τῶν πρεσβυτάτων παρ' αὐτοῖς ὀνομασθέντων φιλοσόφων τὸν περὶ Θεοῦ μεμαθηκέναι λόγον, Ἄκμωνος (70) τε καὶ Ἑρμοῦ ἀκούετω. Ἄκμωνος μὲν ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις πάγκρυφον τὸν Θεὸν ὀνομαζόντος. Ἑρμοῦ δὲ σαφῶς καὶ φανερώς λέγοντος, Θεὸν νοῆσαι μὲν ἔστι χαλεπὸν, φράσαι δὲ ἀδύνατον, ὅ καὶ νοῆσαι δυνατόν. Πανταχόθεν τοίνυν εἰδέναι προσήκει, ὅτι οὐδαμῶς ἑτέροις παρὰ τῶν προφητῶν μόνον, τῶν διὰ τῆς θείας ἐπι-

2° Tam mirabilis eventus auctorem pro Deo et Dei Filio habitum iri. 3° Eum scelera nostra expiaturum. Mirum ergo videri non debet si, cum Sibyllam de Christo prædixisse constaret, edita sub illius nomine vaticinia approbationem moverunt.

B (70) Ἄκμωνος. Legendum esse Ἄμμωνος jamdudum eruditi viri observaverunt. De hoc autem Ammone et de Mercurio consulendus Fabricius *Biblioth.* tom. I. Dictum illud, quod hic tribuitur Mercurio, Platonis est in *Timæo*.

(71) Ἡμῶν. Ita Colbert., Clarom. et Reg. 5. Editi ὁμῶν.

ANALYSIS LIBRI DE MONARCHIA.

Variis de hoc scripto judiciis locum dedit opinio quædam, quæ Eusebii auctoritate non nitetur quidem, sed nisi videbatur. Nam cum Eusebium asseverasse crederent eruditi viri, librum Justini De monarchia non solum ex sacris, sed etiam ex profanis testimoniis contextum esse; alii Justini non esse pronuntiarunt opus illud, in quo nulla Scripturæ testimonia videbant, alii hanc partem peritisse dixerunt. Sed cum Eusebius ac ipse etiam Justinus, ut in Præfatione ostendimus, alter quidem librum De monarchia ex solis gentilium libris compositum esse dicat, alter autem se non aliunde argumenta deprenturum promittat; non est cur aut Justino totum hoc opus negetur, aut pars illa, quæ nunquam existit, desideretur.

Scriptum videtur opus, ut duo alia præcedentia, antequam persecutio Justinum gravioribus stimulis ad religionis defensionem acuisset. Postquam de origine idololatriæ nonnulla præfatus est (n. 1), 36 unum esse Deum probat (n. 2) ex testimoniis Æschyli, Sophoclis et aliorum. Deinde (n. 3) rationem huic Deo homines omnium actionum reddituros, eumque libationibus et incensis minime placari demonstrat (n. 4). Sequuntur de falsis gentilium diis non pauca. Ex his concludit (n. 5) soli vero et immutabili Deo adhærendum esse.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ

ΠΕΡΙ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ (72)

EJUSDEM JUSTINI DE MONARCHIA

LIBER

A. Cum humana natura initio conjunctionem intel- C ligentiæ et salutis ad veritatis et cultus uni omnium

(72) Περὶ μοναρχίας. Editi addunt Θεοῦ, quamvis hanc vocem Stephanus ex Eusebio et Suida desumptam ad calcem tantum apposuisset. Eusebius enim et ejus vestigiis S. Hieronymus et Photius inter alia Justini opera numerant librum Περὶ μοναρχίας Θεοῦ. Sed valde dubito an Eusebius hæc scripserit. Neque enim legebat illud Θεοῦ Rufinus qui ita reddit: *De monarchia*. Singularitatem Dei

1. Τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοκαταρχίην συζυγίαν συνέσεως καὶ σωτηρίας λαβοῦσης, εἰς ἐπίγνωσιν

significat sua sponte monarchia, non addita Dei voce, non solum apud Græcos, ut in Justini Dialogo n. 4; sed etiam apud Latinos, ut patet ex his Tertulliani verbis *Adv. Præx.* c. 5: « Monarchiam, inquit hæretici, tenemus. Et ita sonum vocaliter expriment, etiam Latini, etiam Opici, ut patet tam bene illos intelligere monarchiam, quam enuntiant. »